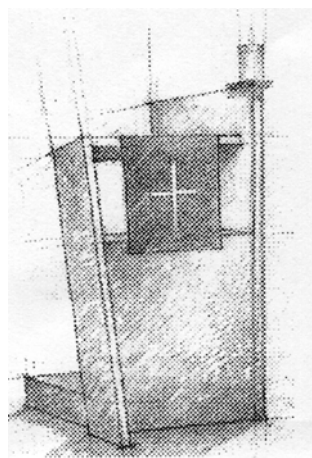

Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
X. évfolyam 3–4. szám 2011. reformáció–karácsony

Törvény – és evangélium

Rég volt, még a 70-es évek közepén, mikor először hallottam arról, hogy Martin Luther gondolkodásának szíve-közepe a törvény és az evangélium megkülönböztetése és elválasztása. Azóta izgat, mi a törvény, és mi az evangélium. Személyesebben: mi közöm van Mózeshez, és mi a ná-

záreti Jézushoz. S mióta az utóbbi fontosabbá lett, az is, mi dolgom még Mózesrel s mindazokkal, akik újra és újra székébe ülnek, hogy törvényt hozzanak az eltűnő időben.

Jó tanárim voltak: Muntag Andor, Fabiny Tibor vagy Próhle Károly, akik erősen különböztek egymástól az őket felhasználó egyházi és világi hatalmak iránti lojalitás tekintetében, de közösek voltak a tanulás, a tanítás és a tudás megbecsülésében. Mintha sejtették volna, nekem nem lesz helyem az akolban, ahol a mindenkori puritánok és pietisták – bár undorkodnak egymásra – együtt gyűlölik lelkesen a szabadságszeretőket. Egykor volt tanárimnak s még néhány kiváló lelkésznek köszönhettem, hogy nemcsak megértettem a lutheri teológiát és ennek nyomán Kierkegaard, Paul Tillich és Dietrich Bonhoeffer eszmélődését, hanem el is tudtam fogadni személyes hitem lényegi eseményének a meghasonlást és a kételkedést, s aztán a minden dichotómiát meghaladó új létet.

Nem volt mindig így. Sokáig az az ábránd élt bennem, hogy akik templomba járnak, akik közösek az imádkozásban és a tanításban, akik egy asztalhoz ülnek, s együtt törik meg a kenyeret, azok jóban-rosszban összetartanak. A sok év hordaléka, ha hitemet nem is, naivitásomat lerontotta, s már

régóta mosolytalanul szenvedem a hazugság és az önáltatás vallásos mutatóvonalainak hitvány zsonglorkodását a különféle felekezeti gyülekezetekben. Nincs nagyobb próbája az ember hitének, mint ha ezt másokkal együtt akarja gyakorolni. Ezért sem haragszom azokra, akik elhárítják a hívogatást, az egybeterelő pásztori szándékot, s a „maguk módján” akarnak hinni és élni. Közösségből elég nekik annyi, amit a család és a munka teremt. Lelkes lények ők is, sokszor tisztességesebbek, mint az elhívottak, s emberibb emberek, mint a vallás szakmunkásai és funkcionáriusai.

De boldog vagyok, hogy vannak még emberek e posztmodern vircsaftban, akik nemcsak igénylik a közösséget és a köz javait, hanem időt, erőt s jószágot nem kímélve szabad és önkéntes életformájukká tették a gyülekezetet. Szeretem az Istent azokért, akiket a távolból is arra indít, hogy útra keljenek, és tudatosan a másik társává szegődjenek, akár itt, a békási, héthársas templomban, ahol senkitől nem kérdezik, honnan jött, s azt sem, merre tart. Menedék ez a hely a sok törvénytudó, ítélkező és számonkérő elől. Néha titokban azt remélem, majd ha eljő újra, ide tér be először a Názáreti.

Mégis nagy ára van e gyülekezethez tartozni: meg kell tanulni szabadon élni, másképpen: megélni a keresztény ember szabadságát. Vallásos igényeit ki-ki ott elégíti ki ahol akarja, csupán azért kár lenne ily messzire csámborognia. Látványt és élményt nyújtó templom bőven akad e városban. A békási evangélikus tanház azoknak az igazán jámboroknak kedves, akik még saját kritikus racionalizmusukban is kételkedni mernek, s még legszenetebb igazságait sem kívánják a másik számára sem szabállyá, sem normává tenni. Egyet kivéve. Amit Jézus – Máté írása szerint – így mondott: „Amit tehát szeretnétek, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ti is ugyanazt cselekedjétek velük, mert ez a törvény, és ezt tanítják a próféták” (Mt 7,12).

Ezért rendít meg még fél évvel a történetek után is, hogy sem evangélikus lelkésztársaim, sem az egyház számos világi képviselője, sem katolikus vagy református, zsidó vagy baptista, unitárius

vagy ortodox egyházi ember nem emeli fel a hangját mindazon keresztények vagy más hitű felebarátaink és közösségeik érdekében, akiket ez év elmúltával kitörölnek a bejegyzett, mindeddig a törvény előtt egyenlő státussal bíró felekezetek listájáról. Olvastam persze az Ökumenikus Tanács vezetőinek alázatos hangú levelét, melyben közbenjárnak a metodistákért, az üdvhadseregért és még néhány más tagjuk „visszaegyháziasításáért”, de az Iványi Gábor vezette deuterometodista egyház kivételével az 1990 után létrehozott többi felekezet kiebrudalásával, úgy tűnik, egyetértenek. Vagy inkább azzal, hogy azt tesz az állam, amit akar, akár csak a kádári évtizedekben vagy Horthy és a Habsburgok alatt, vissza egészen Nagy Konstantinig.

A magyar demokratikus ellenzék monori konferenciájáig, 1985-ig alig akadt egy-két, akkoriban „őrültnek” mondott lelkész, aki saját vagy mások emberi jogaiért szót emelt. Immár több mint húsz éve pápistákat megszegyenítő módon imádják a „mártírsorsú” Ordass Lajos emlékét, és újabban Thuróczy Zoltánt is a kortárs evangélikus idolk közé emelték, mintha ricsajozásukkal eltüntethetnék egykori sunyi, meghunyászkodó, kisbesúgós múltjukat. Magam sem tudom, vajon a történelem iránti mély megvetés, vagy éppen a történelem általi elprostitualizálódás munkál-e azokban, akik ugyanazzal a megdicsőült képpel koszorúzzák Bajcsy-Zsilinszky és Gömbös Gyula sírját? Rebeghet ugyanaz az ajak hálát a kivégzett hazafiért és a magyar fasiszta voltára holtig büszke úri bitangért – csak, mert mindketten ágostai hitvallásúak voltak? Sztehló Gábor nevének említésétől minden püspöki szem elfátyolosodott a halálát követő 35 évben, de míg anyám meg nem szerkesztette a gyerekmentő, aktív ellenálló lelkész súlyos szavú naplóját 1944-ről, csak Izrael Állam érezte kötelességének, hogy még életében a zsidó nemzet igazai közé fogadja e bátor férfit. Budavárnak – hál’ Isten – nem kellett Vigh Tamás remekműve, igaz, úgy hírlík a Deák téri eklézsia főemberei sem lelkesedtek érte, elszenvedték, ha már a legfőbb egyházi vezetők nem akartak kimaradni e nyugatos, Európa-léptékű gesztusból. Ma már díjat és gimnáziumot, sőt utcácskát is elneveztek Sztehlóról, talán még azt is megérjük, hogy egykor volt kis kápolnája karzatáról is lekerül a nyilas lobogó. Addig meg jobb, ha a magamfajta kuruc tudomásul veszi, hogy ebben az egyházban lehet zsidózni, lehet cigányozni, bárki kiélheti homofób és xenofób gyűlöletét, megáldhatja Luther-kabátban az újnnyilas hordát s

a pogány totemállatot, a turult – csak szabadelvű nem lehet. Jaj neked, Kossuth, és jaj neked, Petőfi!

Nem hiszem, hogy az evangélikus egyház országos felügyelője, a külügyminisztérium világlátott és demokratikus gondolkodású, a kultúrára övéi között párját ritkítóan érzékeny főhivatalnok ne tudná: az, akinek van bátorsága különbséget tenni zsidó és zsidó, sőt református és református között, az arra sem lesz rest, hogy az ő még mindig népegyháznak láttatott, valójában már régen és országosan szórványban élő egyházát kitessékelje a bevettek közül.

A Lutheránus Világszövetség egyik alelnökeként is fungáló, tudományos fokozattal rendelkező püspök is mélyen és bölcsen hallgat. Sejtí talán, neki nemcsak arról kellene számot adnia, egyházi publicistaként mily serényen munkálkodott e váláshoz is értő kormányzat trónra lépéséért, hanem arról is, vajon a „zwei Regimentlehre” értelmében hitvallásos lutheránusként el kell-e tűrnünk, hogy az állam minisztere és a szekuláris nép által választott parlament mondja ki törvényben, mit tekint vallásnak, és mit nem.

A teológiai tanároktól sem olvastam egy sort sem arról, hogy ez a nyáron dicstelen körülmények között született, szakmai hibáktól hemzsegő anyag minket,

a Magyarországi Evangélikus Egyház tagjait miképpen is érint. Igaz, korábban sem foglaltak állást nyilvánosan, sem a volt, sem az új alkotmányról, egyetlen húsbavágó törvényről sem. Nem vigasztal, hogy illet sem a római katolikus, sem a református egyház, de még a zsidók sem tettek. Pedig a 2011/C. tv., ez a kodifikációs szörnyszülött az említett felekezetek mindegyikét érzékenyen érinti.

Köztudott, a Hit Gyülekezetének főpásztora valaha katolikus papnak készült. Közösségét ugyan 1989-ben az Állami Egyházügyi Hivatal – mielőtt még az egykori Németh-kormány megszüntette volna – bejegyezte, de nem tudta magát sem a liberális párt segítségével, sem a baloldali kormányok idején beverekedni a négy par excellence felekezet közé, jóllehet tagjai az ország legjobb virilisei az 1%-ot följánlók között. Vajon mit tett Németh Sándor és csapata azért, hogy a féllégális múlt tíz éve, majd az elismertség húsz éve után végre a „történelmi” mennyei magasába emeltessék, miközben a vele egy hiten, de évtizede külön kasszán és intézményben működő Budapesti Autonom Gyülekezet lent hagyatott?

A 90-es évek elején sokat ágált ellenük néhai Németh Géza református lelkész. Azt el is érte az Antall-kormány idején, 1993-ban, hogy négy felekezetet – Moon, szcientológia, Krisna tudatúak és a jehovisták – kivetettek a külső sötétségre: egy-két évig nem kaptak apanázst a felekezetek működését támogatni rendelt illetékes bizottság pénzosztótól. Ez idő tájt szervezte meg Németh Géza az Erdélyi Gyülekezetet, mely a Magyarországi Református Egyháztól függetlenül jegyeztetett be a bíróságon. Mintha az ördög incselkednék velünk: 2012-től ez az új törvény nem tekinti egyháznak a dominánsan Erdélyből idetelepült és református vallású emberekből álló közösséget, melyet az Antall-kormány egykori államtitkára, a határon túli magyarok ügyével foglalkozó hivatali irányító Zalatnay István református lelkész vezet. Aki akkoriban tanult a Ráday utcai akadémián, mikor a jelenlegi kormány két református lelkész végzettségű államtitkára, Balog Zoltán és Szászfalvi László. S e különös körben még ott látjuk a nemzetpolitikában és külügyekben aktív Németh Zsoltot is, akinek atyja volt az „egyházalapító” Németh Géza. Csak meg ne kérdezze valaki, vajon e nemzetért, nyelvért, népért, kisebbségért oly aggodalmas helvét hitvallású tiszteleteseknek mi közük Ravasz László és Bibó István emlékezetéhez...?!

Valamikor a 90-es évek elején a lassan elnéptelenedő Vasvári Pál utcai zsinagógában vertek tanyát lelkes, hol jámbor, hol félfundamentalista ifjak. Lubavicsiaknak mondták magukat. A magyarországi zsidó szervezetek sokat tapasztalt vezetői jól érezték, igazi konkurensük akadt. Szóba sem álltak velük. Gondolom, minden idejüket igénybe

vette a heteken belül végérvényesen lezáruló kárpótlás körüli hercehurca s a szakadatlan küszködés a kóvedért. S akkor e távról ide szakadt szektás társaság is helyet kért magának a magyar ég alatt és a részt osztó asztal körül, éhesen minden földi jóra. Most megkapták. Aki a hal útját a vízben, a sasét a levegőben és a kígyóét a sziklán ismeri, az tudja, mit és hogyan tettek a jámborok azért, hogy előbb 2010 őszén a már régen állami tulajdonban lévő óbudai klasszicista zsinagógát vegyék használatukba, majd egy évvel később az egyenlő rangot, az állami elismerést is elnyerjék. Igaz, még alig húsz éve, hogy jelen vannak a magyar hitvilágban, de őseiknek tekintik a 19. század alkonyán önálló közösséggé szerveződő „status quo ante” zsinagógát. Ám legyen.

De ami jár a fundamentalistáknak, az nem jár a liberálisoknak. Az eddig a Mazsihisztól és egymástól is független két reformzsidó közösség nem került be az exkluzív körbe. Hiába bizonyították, hogy már 1849-ben Kossuth rendeletben biztosította szervezeti szuverenitásuk állami elismerését – nem annyira elvi okokból, inkább hazaszeretetük és bátor, áldozatkész részvételükért a szabadságharcban –, felekezetként nem működhetnek tovább.

Az új egyházi törvény 120 évvel lép vissza a történelemben, semmibe véve nemcsak az utóbbi ötven év társadalomfejlődését, de az emberek közötti érintkezést immár a szekularizáción túl újrafogalmazó technikai és kulturális adottságokat is. Lep-lezetlenül, sőt dölyfösen nyilvánvalóvá teszi: él és hat az ősi, cinikus és haszonelvű római elv, divide et impera! A gyilkosságokkal, börtönnel, a terror minden eszközeivel némaságot előidéző kádári szállóige is mottója lehet e törvénynek: aki nincs ellenem, velem van. Rég nem esett ekkora erőszak az egyházakon. Előkelőik nemcsak a szolidaritástól szoktak el, nemcsak a status confessionis-t nem ismerik fel, elemi ellenállásra sem képesek már.

És mi az evangélium? Mi más lenne, mint hajdan, mi más, mint ami Bornemisszának, Dévai Biró Mátyásnak, Dávid Ferencnek, Szenczi Molnár Albertnek, Károly Gáspárnak és Heltai Gáspárnak: „erős várunk nekünk az Isten!”

Donáth László

JÓZSEF ÁRTILA

[Töredék]

Ahol a szabadság a rend,
mindig érzem a végtelent.

Jánostól Jézusig

Keresztelő János személye ádvent idején kerül igazán a keresztyén igehirdetések homlokterébe. Érthető: ő a Megváltót beharangozó utolsó nagy próféta, Lukács evangéliuma első részeinek meghatározó szereplője, de a többi híradásnak is fontos figurája.

A kezdeti keresztyénségben minden bizonnyal nagyobb szerepet kapott az ő mozgalma. Ha az evangéliumok szövegét alaposan megvizsgáljuk, nem zárhatjuk ki, hogy a történet – ha történet egyáltalán – negatív üzenetei mintegy reagálások erre a tényre, mondván, Keresztelő Jánostól el kell jutni Krisztusig. Ebben az értelemben nem csupán az egyik személytől a másikig, hanem az egyik gondolkodásmódtól, mozgalomtól a másikig. Hasonló történetekkel lehet még találkozni ebben a műfajban: amikor például Jézus elhatárolódik az esszénus szektától (Lk 14,5), szintén két szellemi irány, kétféle törvényértelmezés, kétféle életvitel, kegyesség válik külön.

Ugyanígy könnyen lehet, hogy az evangéliumok szövegei Keresztelő János eredetileg nem – az egyház által ma hangsúlyozott – pozitívumokról szóltak csupán, hanem elhatárolódást, de legalábbis értékítéletet hordoztak. Hogy ennek történeti alapja is van, azt jól mutatja az Apostolok cselekedeteinek egy részlete: Pálék Efezusba érkeznek (18,24kk) Apollós, egy alexandriai zsidó után, aki maga is megrekedt Keresztelő János tanításánál. Akvila és Priscilla segítik őt abban, hogy eljusson gondolkodásában Krisztusig. Az ő tanítványai azonban megragadnának a Keresztelő János-féle keresztségnél és az ebből fakadó hitbéli gondolkodásnál, ha Pál nem beszélne a Szentlélekről nekik. Így válik egyértelművé az evangéliumok szándéka is, János Krisztushoz vezet ugyan, de figyelmeztet: akik Jánoshoz tartoznak, még nem keresztyének.

Ha ezeknek a történeteknek nem a dramatikus vonásait, hanem a kérügmaticus – igehirdetési – szándékait helyezük előtérbe, akkor azok nem pusztán méltatják Keresztelő személyét, hanem mondanivalóját a maga helyére teszik, és alárendelik Krisztusnak.

Keresztelő János szerepe

Lukács evangéliumában találkozunk Keresztelő születésének történetével. Zakariás pap és Erzsébet fia, akinek érkezését angyal jelenti be – az ábrahám történet némi áthallásával. Egy öreg ember és egy öreg asszony, akiknek nincs gyermeke, hírt kap arról, hogy hamarosan fiuk születik, nagy küldetéssel. Fontos mozzanat, hogy már a magzatról

azt halljuk, hogy dicséri a szintén magzat Megváltót, ahogy édesanyja szavakba öntött zsoldozása tanúsítja.

Eltérnek a vélemények abban, vajon Keresztelőnek mennyi köze van a későbbiekben az esszénus szektához. Az öltözködése – teveszőr ruha és bőrv – , a táplálkozása – sáska és erdei méz – aszkéta életmódot feltételez. A pusztában való élés motívuma eufemizmus is lehet, amelyet az esszénusokkal kapcsolatban használtak. Keresztelő mondanivalójának ereje nagyon is jellemző egy elkülönülő vallási csoportra, hiszen Isten országának eljövetele központi helyen áll az esszénus tanításban, ennek fenyegető éle különösen is. A törvények kőkemény megtartása éppen ezzel áll kapcsolatban. Az esszénusok – szemben a templomi kegyességgel – a törvény szó szerinti megtartását erőltették, amelynek jellemző példája az a vita, amelyet az evangélium Jézus egyik gyógyításakor említ.

„Ekkor Jézus megkérdezte a törvénytudóktól és a farizeusoktól: „Szabad-e szombaton gyógyítani vagy nem?” De ők hallgattak. Erre kézenfogta a beteget, meggyógyította és elbocsátotta. Hozzájuk pedig így szólt: „Vajon, ha közületek valakinek a fia, vagy ökre szombaton esik a kútba, nem húzza-e ki azonnal?” Nem tudtak erre mit felelni.” (Lk 14,3–6)

Az esszénusok vitában voltak a templomiakkal abban, hogy a Messiás eljövetelét a törvény be nem tartása akadályozza, ezért a farizeusok engedelményét, hogy életet menteni szabad szombaton, nem fogadták el. Az ő véleményük szerint, ha valakinek a fia vagy az ökre beleesett a kútba szombaton, akkor nem volt szabad kihúzni, az életmentés nem lehet indoka a törvény megsértésének.

A kapcsolódásokon túl találunk eltéréseket is Keresztelő János és a szekta magatartásában. Ezek közül a legfontosabb, hogy azt hirdeti, a Messiás már itt van. Ebben van az ő valódi küldetése.

„Akkor miért mentetek ki? Prófétát látni? Azt láttatok, sőt – mondom nektek – profétánál is nagyobbat! Ő az, akiről meg van írva: Íme, elküldöm követemet előtted, aki elkészíti neked az utat.” (Mt 11,9–10)

Jézus nagy elismeréssel beszél Keresztelő János hírhozó küldetéséről, de ami ezen felül van, arról egyáltalán nem:

„Bizony, mondom nektek: nem támadt asszonytól születettek között nagyobb Keresztelő Jánosnál; de aki a legkisebb a mennyek országában, nagyobb nála.” (Mt 11,11)

Mindezt akkor mondja, amikor Keresztelő már börtönben van, ahová Heródes vetette. Mielőtt kivégzik, elküldi a tanítványait Jézushoz azzal a bizonytalan kérdéssel, hogy ő-e a Messiás, vagy mást kell várni, azaz tévedés volt-e az egész. Nem hiszem, hogy elbizonytalanodását az a hiúnak tűnő remény okozta, hogy Jézus kimenteti őt a börtönből.

Sokkal inkább az, amit előtte olvasunk: „*a börtönben hallott Krisztus cselekedeteiről*” (Mt 11,2), és Jézus cselekedetei nem feleltek meg az ő általa elvárt messiási magatartásnak. Ez kikerülhetetlen ellentét.

„Térjete meg!”

A tartalmi különbség érdekes módon két azonos megfogalmazású mondatban érhető tetten leginkább. A két mondat Máténál így hangzik: „*Térjete meg, mert elközelített a mennyek országa!*” Az egyik a harmadik rész elején János szavaként, a másik a negyedik rész közepén Jézus szavaként hangzik el.

Első olvasatra úgy tűnik, mintha Keresztelő fogságba vitele arra ösztönözné Jézust, hogy folytassa ugyanazt a küldetést, amelyben ő ellehetetlenült. A mélyebb vizsgálatban azonban kiderül, hogy Keresztelő ideje lejárt, és most kezdődik Jézus korszaka. Ez a váltás János teljes igehirdetését körülvette: ő tudta, hogy neki a bevezető szerepe jutott, Jézus lesz a lényeg, még ha ezt a lényegét talán máshogy gondolta is.

A korszakváltásban azonban a mondat jelentése is megváltozik. János azt mondja: Változzatok meg, mert jön az Úr napja haraggal, a fejsze már a fák gyökerén van, és aki nincs készen, azt baj éri! Jézus pedig azt: Eljött az Isten országa (bennem), ez akkora öröm, hogy meg tudja változtatni az életeteket. A két jelentés mögött természetesen ott húzódik küldetésük számtalan eseménye is, amely útjukat jellemzi. Ez érdekes hangsúlyeltolódásnak tűnik, de mi igazolja, hogy a két mondat valóban eltér, sőt ellentétes? Nem csupán a szeretetre éhezők belemagyarázása ez? Az igazolás egyik eszköze Lukács evangéliumából a názáreti prédikáció lehetne, de még erősebb János evangéliuma.

Jézus első jele János evangéliumában

János evangéliuma elejének jellegzetessége a tereméstörténet idézése. Ugyanúgy kezdődik, mint az: „*Kezdetben...*”. Majd az események naponként haladnak tovább, ezt az evangélium mindig a *másnap* szócskával indítja. Első nap („*Kezdetben...*”):

a bevezetés (prológus) után Keresztelő tiltakozik az ellen, hogy ő lenne a Messiás. Második nap (29. vers): találkozik Jézussal. Harmadik nap (35. vers): két tanítványa Jézus után indul. Negyedik nap (43. vers): a tanítványok köre bővül. A kánai menyegző pedig így kezdődik: „a harmadik napon...” (tudniillik a negyedikhez képest a harmadik napon), azaz a hetedik napon történik a csoda, amikor Jézus a vízből bort teremt.

A zsidó gondolkodás szerint Isten a hetedik napon megáldja a világot, akkor teremti a nyugalmat, teljessé teszi alkotását. János evangéliumában Krisztus első jelével megmutatja Isten szándékát, történetének hetedik napjára helyezésével kiemelten hangsúlyossá teszi. Azt is lehet mondani: ez a jel ugyanazt mondja, mint a szinoptikusoknál a „*térjete meg...*” kezdetű mondat.

Miről is szól a kánai menyegző? A zsidóságban a lakodalom a tiszta, felszabadult, végtelen öröm szimbóluma. Ez az öröm elromlik, Jézus csodája pedig visszaadja az elvesztett örömet. Jézus első megszólalása az, hogy Isten azt szeretné, ha az emberek öröme határtalan lenne. Ha ez rímel a szinoptikusoknál megjelenő első mondatra, akkor ott is az öröm válik motívummá. Ez választja el Keresztelő mondatától, amely a félelem motivációjára, de legáltalában a teljesítmény orientációjára épül.

Jánostól Krisztusig

Mindez csupán a keresztyénség és egy letűnt mozgalom szellemi csatájának felidézése lenne, ha nem találkoznánk határozott vonásaival mai keresztyén életünkben. Elsődlegesen természetesen a keresztség összefüggésében. Ha ma megkérdeznénk a gyülekezetei tagokat, hogy a felnőtt- vagy a gyermekkeresztség pártján állnak-e inkább, nagyon sokan a felnőttkeresztséget választanák. Ez a missziói szempontokat szem előtt tartó egyházi életben természetes, hiszen a gyerekkeresztség a népegyházi forma gyakorlata, ott a keresztyén családok mintegy hordozzák a gyermeket a hitben. A felnőttkeresztség gyakorlatának erősítői azt hangsúlyozzák, hogy addigra az ember már kész elköteleződni a keresztyénség iránt, ez a tudatosság teszi őt valódi gyülekezeti taggá. Ez a misszió tapasztalata.

A felnőttkeresztség lényege azonban – többnyire rejtetten, be nem vallottan – a teljesítmény. Már elég érett – kiforrott, tanult, hívő, bűnbánó – vagyok, hogy megkeresztelkedjem. Az ember döntése lesz a meghatározó. Éppen úgy, mint Keresztelő Jánosnál a Jordán mellett. Aki elérte, hogy bűnbánattal készül Isten országára, az bementíthat. Jöjj, és dönts a bűnbánat mellett!

A gyermekkeresztséget úgy kapja az ember, hogy semmit nem képes érte tenni. Ebben az állapotában fogadja el őt Isten. Ez az elfogadás válik

később kiindulóponttá. Éppen úgy, mint Jézus mondanivalójában. Öröm közeledik, akár tudtál eddig róla, akár nem, ez a tiéd. Ez majd megváltoztatja az életed.

A keresztyénség tehát nem beszélhet úgy a keresztségről, mint az elért eredmények jutalmáról, a törvény teljesítéséért kapott kitüntetésről, hanem csak úgy, mint ajándékról, amelyért semmit nem tett, és nem is volt képes tenni. Mivel kereszstelünk felnőtteket is, ezért őket arra próbáljuk rávenni, hogy fogadják úgy ezt a szentséget, mint a kisgyermek.

A keresztségről alkotott képünk határozza meg az Istenhez való közeledésünk minden formáját. Az, amit megtérésnek nevezünk, nem más, mint annak felfedezése, hogy adósságunkat elengedték, hogy Atyánk nem szörnyeteg, mint ahogy eddig gondoltuk, hanem hazaváró apánk. Ennek a drámának átélése vezet minket ahhoz az élményhez, amely teljesen megváltoztatja sorsunkat.

Még egy evangéliumi történet

Keresztelő János tanítványai vitába szálltak a zsidókkal a megtisztulás kérdésében. Miről vitázhattak, ha nem arról, hogy mi módon fogadja el Isten az embert? Ezután azt olvassuk, hogy – talán a vita hevében – az odaérkező Jánosnak elpanaszolják, hogy Jézus keresztel. Azaz Jézus máshogy hirdeti keresztségével ezt az elfogadtatást. Keresztelő zseniális mondata – az égitestek haladását idéző szavakkal – rendezi el a régi szellemi harcot ugyanúgy, mint a mai tévelygést: „*neki növekednie kell, nekem pedig kisebbé lennem*” (Jn 3,30).

Mintha egyházunk mai belső vitáit hallanánk: kell-e teljesíteni valamit, vagy sem? Persze nem vagyunk a törvény emberei, nem akarunk cselekedetek rabjai lenni, hiszen keresztyének vagyunk. Nem akarunk Luther kora elé sem menni, az érdemszerző jócselekedetek ellen is tiltakozunk, de azért az evangélikus keresztyénség sem lehet meg egy-két előírás nélkül. És burkoltan, minden félrevezető címkét levakarva beúsztatjuk szívünk szeretett rendjét, a törvény gyilkos betűjét Krisztus tanításába. Mi, mai Nagy Inkvizítorok megpróbáljuk kijavítani Jézust, talán éppen a letűnni vágyó Keresztelő Jánost előhozva a sírból, hiszen ki gondolhatná, hogy az örömet lehet cselekvési, életvezetési motívummá tenni.

Karl Barth szerint a Nagy Inkvizítor-jelenet igazi feloldása, hogy Krisztus megcsókolja a Nagy Inkvizítort. Bár hangozzon el a figyelmeztetés, hogy Keresztelő János mozgalma ma is él az egyházban, hogy könnyebb őt választani, mint Krisztust, és sokan meg is teszik, mindenkiféle mégis lássuk meg az őt tagadókat is megcsókoló Krisztust.

Koczor Tamás

Thomas Mann: A törvény

– részlet –

Móse tehát botjával kezében áthaladt a sivatagon, távolálló szemeit Isten hegyére függesztve, mely kályhaként füstölt és gyakran tüzet hányt. A hegy sajátosan volt formálva: repedések, bugyrok futottak körbe rajta, hogy úgy látszott, különböző emeletekre van osztva és utak vezetnek rá, de csupán a látszat mutatta így a sárga háttér-falak lépcsőzetét. Harmadiknapon az elhivatott a hegy lábának kezdődő emelkedő-éhez ért: Ekkor mászni kezdett, markában a vándorbottal, melyet letűzött önmaga elé és út és ösvény nélkül, megfeketedett, elszenesedett, ett növényeken át, néhány órán keresztül lépésről lépésre mind magasabbra mászott Isten felé, már amennyire embernek éppen lehetséges volt, mert lassanként a kénesen bűzlő forró fémek gőzei, melyek a levegőt betöltötték, elfojtották légzését, és köhögés kezdte rázni.

Mégis eljutott a legfelső lépcsőzetig és teraszig, a csúcs alatt, ahonnan a kopár, vad hegláncra és lent mindkét irányban a sivatagra egész Kádesig kilátás nyílt. A nép táborhelyét is ki lehetett venni a mélységben.

Itt a köhögő Móse egy barlangot talált a hegyfalban, előreugró sziklatetővel, mely megvédte a lehulló kőszilánkok és folyékony láva ellen: ide vette be magát és berendezkedett, hogy rövid szuszogás után a munkához láthasson, melyet Isten parancsolt neki, és amely őt nehéz körülmények között – mert a fémgőzök mind fojtóbban üledtek mellé, és még a víznek is kénízt kölcsönöztek – nem kevesebb, mint negyven nap és negyven éjjel idekényszerítette.

De miért oly sokáig? Henye kérdés! Az örök tömörségű, a kötve-kötelező, Isten szorosán összefoglalt erkölcsi törvénye várt itt rögzítésre és a hegy kövébe vésetésre, hogy Móse az ingadozó csócseléknek, elkapart apja véreinek levigye a táborhelyre, ahol vártak rá, és köztük legyen nemzedékről nemzedékre, áthághatatlanul, belevésve lelkükbe és húrukba, vérükbe az emberi tisztesség foglalatoként. Mert mellét feszítette Isten hangos parancsa: hogy két táblát vájjon ki a hegyből,

és ezekre írja, amit diktál, öt ígét az egyikre és ötöt a másikkra, mindenestül tíz ígét. A táblákat előteremteni, kisimítani az örökre öszszefoglaltnak némileg méltó hordozóivá tenni nem volt kicsiség. A magányos ember számára, noha kőfaragóleány tejét itta, és csuklói vastagok voltak, sok balsikerrel járó munkát jelentett, ami egymagában igénybe vette negyven napnak egynegyed részét. A beírás pedig olyan probléma volt, melynek megoldása Móse napjait könnyen túlnyújthatta volna a negyvenen.

Mert hogyan kellett írnia? A thébai internátusban megtanulta a díszes egyiptomi képirást, folyékony formájával együtt, és az eufráteszi égi ékírásnak háromszögtömeget, melyekkel a világ királyai agyagcserepeken kicserélték gondolataikat. Ehhez a midjánitáknál egy harmadik jelentés-varázssal ismerkedett meg, mely szemekből, kereszttekből, férgékből meg szarvakkal és különbözőképpen alakított kígyóvonalakkal állt össze, és a Szinaj-országban dívott, ahol sivatagi ügyetlenséggel másolták le Egyiptom képeiről, jegyei azonban többé nem teljes szavakat és dolgok ideáit, hanem csupán ezeknek részeit, nyílt szótagokat jelöltek, melyeket össze kellett olvasni. Ennek a háromféle gondolatrögzítési módszernek most egyike sem volt alkalmas – abból az egyszerű okból, mert mindegyik ahhoz a nyelvhez kapcsolódott, mely jelentésteljesen beszélt, és mert Móse teljesen tisztában volt vele, hogy saját maga soha nem lenne képes tíz szónyi szöveget babiloni, egyiptomi nyelven vagy szinajbeduin keveréknyelven a kőre vésní. Ezt csupán atyja fajtájának nyelvén tehetette, abban a tájszólásban, melyet az beszélt és amelyet az erkölcs számára megdolgozott, akár el tudja olvasni más, akár nem. És hogy is olvasnák el, hiszen még csak írni sem tudtak, és az ő beszédük számára egyáltalán nem létezett a jelentés varázsa?

Móse ösztönösen ilyenre vágyott, vagyis olyan írásra, amelyet hamar, igen hamar le lehet olvasni, tehát olyanra, amelyet a gyermekek is, mert azok voltak, néhány nap alatt megtanulnak olvasni, következőképpen tehát olyanra is, melyet néhány nap alatt ki lehet gondolni és találni Isten segítségével. Mert ki kellett gondolni és találni az írásmódot, mivelhogy nem létezett.

Fordította: Vajda Endre

A törvény genezise

A lényeg szempontjából nem ritkán perdöntő az etimológia – hiszen gyakran az eredet megvilágításával játszik a kezünkre –, a „törvény” szavunk keletkezése, képződése körül ezúttal mégis a bizonytalanság a feltűnő. Korai előfordulása – Ómagyar Mária siralom: „*Zsidou! mit tész türvéntelen, fiom mért hal biüntelen*” – és türk származtatása arra vall, hogy már a hozott szókinccs része volt. Biztosat azonban nem tudunk. Maga a szóalkotás felidézti azt a mozdulatot, amelylyel az arra felhatalmazott fensőbbiség az ítélethozatal pillanatában a kezében tartott vesszőt egy határozott rántással kettétörte. A vessző az élet jelképe, eltörése az élet megszakítására vonatkozó utasítás: „pálcát törtek fölötté”, azaz halálra ítélték. A gesztus egyébként római eredetű: a kettétört pálcát az elítélt elé vetették – a jelkép és a jelzett tárgy egyetlen kommunikációs akcióban fejeződik ki, ami általában – történeti értelemben pedig mindenképpen – archaikus előzményekre utal.

„Ha képviseled a nép előtt Istent és elébe viszed a nagy ügyeket, melyek mindenkire tartoznak, teljesen elegendő. De nézz csak körül – mondta kényelmes mozdulattal – és keress a sokaságból igazságértő embereket, legyenek tekintélyesek és helyezd őket a nép fölé. Ezer fölé, száz fölé, sőt ötven és tíz fölé is, hogy ítéljék őket a jog és törvények szerint, melyeket te szabsz a népnek. És csak ha főbenjáró ügyről van szó, járuljanak elébed, a kicsiket intézzék el ők, te ne is tudj róla. [...]

– De a bírák ajándékot fogadnak majd el – felelte Móse borúsan – és igazat adnak az istenteleneknek. Mert ajándékok vakká teszik a látót és kiforgatják az igaznak ügyeit.

– Ezt én is tudom – válaszolta Jethro. – Nagyon is jól tudom. De hát az ember ezt számításba veszi, mikor igazságot szolgáltat, és ha egy és más összebonyolódik az ajándékok által, az nem sokat számít. Nézd, akik ajándékot fogadnak el, mindennapi emberek, de a nép mindennapi emberekből áll, éppen ezért van érzéke a mindennapihoz, és a mindennapi kedve szerint való lesz a gyülekezetben. Akkor azonban, ha valakinek az ügye a tízek bírāja előtt fonakká válik, mivelhogy az istentelen megvesztegette, álljon előtte nyitva a törvénykezés útja, és kereshesse tovább igazságát; folyamodjon az ötvenek bírájához, aztán a százakéhoz és végül az ezrekéhez –, az kapja a legtöbb ajándékot, és éppen azért szabadabb a tekintete, annál majd igazságot talál, ha bele nem unt addig.”¹

¹ Thomas Mann: A törvény. Magyar Helikon, 1958. Fordította Vajda Endre.

A vallási és világi törvények genezise közös. Olyan tapasztalatok adtak alapot kialakulásukhoz, amelyeket a legősibb emberi csoportok, a bármi néven nevezett közösséget alkotó emberek a maguk által megélt konfliktusok, tapasztalatok révén szereztek; a tanulságokat leszűrték, örökül hagyták, végül – sok ezer év múltán – írásba foglalták.

Az együttélés szabályai ezek, még akkor is, ha istenről is szólnak, ha isteni sugallatot idéző kontextusban fogalmazódnak is meg.

Thomas Mann kisregényének Mózese a fenti idézetben az igazságszolgáltatás szervezeti rendjét építi ki még azelőtt, hogy az „anyagi jogi” alapot, a tízparancsolatot elhozta volna népének.

Másképpen alakultak az előzmények a szomszédos birodalomban. Az együttélés babilóniai szabályai közt a tulajdon védelme kapott központi szerepet: Hammurápi – bármilyen szigorú volt is – a jól ismert szótelen „igazság”-ként, „igazságszolgáltatás”-ként, „igazságos ítélet”-ként tálalja szövegeit, merthogy a „törvény” fogalmát isteni kiváltságnak tekinti, olyasvalaminek, ami túl van az emberi létezés horizontján. Igazságai azonban minden egyes alattvalóra nézve egységes szabályként funkcionálnak.

Az együttélés – most és bármelyik korban, bárhol, bármelyik civilizációban – olyan viselkedési normákhoz volt kötve, amelyek maguk is alapvető szerepet játszottak abban, hogy máig viszonylag sikeresen túléltek önmagunk mindenféle káros vagy tűrhetetlen, olykor botrányos előzményeit. Mégsem állíthatjuk, hogy az emberiség történetében azonos úton-módon zajlott le a közösségi szokásrend törvénnyé válásának civilizációs folyamata. Amennyire kimutatható több-kevesebb folyamatosság és összefüggés a Mediterraneum és az archaikus „Termékeny Félhold” (a Babilontól Perzsián, a Szentföldön és Kis-Ázsián át az ókori Egyiptomig megrajzolható kontinensnyi terület) prehistorikus és történeti államalakulatai, illetve a mai Európa törvényfelfogása között, annyira nincs semmi azonosság a Távol-Kelettel. Az emberi civilizációk ma is érzékelhető-látható, viszonyokban kifejeződő különbözőségei – annak ellenére vagy pont amiatt, hogy a globalizáció, számunkra legalábbis, egyre inkább eltakarni látszik ezeket az eredendő eltéréseket – meghatározó mértékben elbizonytalanítják a normakövetésről alkotott fogalmainkat.

„Elhoztam a rendet a létezők tömegének, próbára tettem a cselekedeteket és a valóságot: a dolgok és neveik egymásra leltek.”²

A kínai jogrendszer, amely a Hadakozó Fejedelemségek idején (i.e. 453–221) öltött formát, igen csak különbözik az európai civilizáció bármely kul-

túrájának jogfelfogásától. Alapja ugyanis nem egyszerűen a szokásban kikristályosodott gyakorlat, még kevésbé a konfliktusok elfojtása, elsimítása vagy épp levezénylése (értsd: öldöklés) után kialakult társadalmi megegyezés volt (ha az mindjárt elitek között jött is létre). A jogrendszer objektív hatalomként jelent meg általános, minden ember felett álló érvénnyel s minden félreértést és félreértelmezést kizáró jelleggel. Előírásai a büntetések és a jutalmazások – ennek megfelelően a bűnök, illetve érdemek – fokozatait tartalmazták, a közösség tagjait pedig értelemszerűen az előírásokban tükröződő hierarchikus rendbe szorították. Az írott intézmény ezért nőhetett és nőtte ki magát korlátlan hatalommá, amely az egyes ember tevékenységét, cselekedeteit az uralkodó, illetve a császárság (az állam) érdekei és a társadalmi béke – e kettő alig eltérő halmaz – szempontjából befolyásolta, mérlegelte s adott alkalommal megítélte. Mint-hogy a rendszer célja ab ovo „a rend” volt, a törvény sem elvileg, sem gyakorlatilag nem teremthetett kontradikcionális, még kevésbé kontraproduktív minőséget a valóságosan létező dolgokhoz és a valóságra vonatkozó ismeretekkel összefüggő viszonyokhoz képest. „A dolgok és neveik” állandó jelentéstartalommal telítődtek, változhatatlan azonosságot alkottak – ami csak úgy képes évszázadokon-évezredekken át megmaradni, ha a dolgok és amit jelentenek, folyamatosan alkalmazkodnak az éppen érvényes gyakorlathoz.

Egyebek között ez magyarázza, hogy olyan, a zsidó-keresztény fogalmi apparátusban evidensnek tekintett abszolút erkölcsi kategóriák, mint pl. a felebaráti szeretet vagy a bűnbánat, ebben a formában ismeretlenek a kínai közgondolkodásban. Mert persze létezett, létezik ott is személyes felelősség, nagyon is jól ismerik a bűn fogalmát, ezeket azonban egyfelől csak közvetlen, személyes érintettségben képesek értelmezni, másfelől abban a viszonyban, amelyben a törvény a bűnöst bűnösnek nevezi. Azaz *a bűnt nem általában nevezik bűnnek*, másként szólva, ez nem a sine lege nullum crimen³ elve. A bűn az archaikus Kínában nem tétel, hanem reláció: az ember azzal válik bűnössé, hogy cselekedetét bűnösnek bélyegzi a hatalom, és csak abban a pillanatban válik a bűn nyilvánvalóvá, hogy a személy és a hatalom viszonyát kifejezve és értelmezve verdikt született róla. Nincs elvont bűn, csak a bűnössel együtt megnevezett tényállás; nincs elkövetés, ha nincs ítélet. (Mai jogi kategóriákkal leírva: a törvénykezésben az a számunkra magától ér-

³ A teljes tételmondat: „Nullum crimen, nulla poena sine praevia lege poenali.”, a. m. „Előzetes törvény nélkül nincs bűn, nincs büntetés” – a római jog egyik alapelve. A „nulla poena” azt is jelentette – s jelenti ma is –, hogy a törvényben írott joghátránynál (büntetésnél) súlyosabb következmény nem sújthatja a vádlottat.

² Az első Qin császár (Qin Shi Huangdi) által emelt szótelen szövege. Idézi Jacques Gernet: A kínai civilizáció története. Osiris Kiadó, 2005. Fordította Antóni Csaba.

tődő lehetőség, hogy a vádlottat bizonyítékok hiányában menti fel a bíró – ami azt jelenti: lehet, hogy bűnös, lehet, hogy nem –, a hagyományos kínai jogfelfogás számára, mint a gondolkodástól, kultúrától teljességgel idegen képzelgés, fantazmagória, sőt abszurdítás, még elméletileg sem tételezhető.)

Következésképpen a kínai ember néhány ezer éve a megfélemlítettség hagyományában él, csak hogy mentális állapota tényleges fizikai fenyegetettségéből fakad, amely fenyegetettség a legkevésbé sem általános, hanem konkrét, valós cselekvés bekövetkezéséhez kötött érzet és képzet. Ez a valós cselekvés viszont – bármilyen különösen

hangzik is – nem feltétlenül megismerhető, hiszen az épp adott hatalom mondja meg, mikor mi a bűnös, amit persze mégis csak körülír a hagyomány. A fenyegetettség érzete tehát tárgyasulatlanul folyamatos, történetileg az akkulturációban gyökerezik, tudata a szocializációval belsővé válik, s legfőleg abból vezethető le olyan morális intés, amely valamelyest emlékeztet a hasonló európai parainesisek tartalmaira. (Csupán Lao Ce vagy Konfuciusz munkáira kell emlékeznünk. A jelenség azonban alapjaiban kapcsolódik más kínai civilizációs tradíciókhoz, azokkal kölcsönhatásban kap igazi tartalmakat.)

Az önmagában (filozófiailag) felfogott erkölcsi norma tehát értelmezhetetlen a kínai civilizációban. Más oldalról ez persze azt is jelenti, hogy a tételes jog és az erkölcsi norma nem is válik ketté oly módon, mint ahogy azt az európai civilizációban mi természetesnek tekintjük.

Nem eldönthető, ezért nem is döntendő el, mi több, teljességgel értelmetlen kérdés, hogy a távolkeleti vagy az európai normák rendszere jobb vagy hatékonyabb-e. Még azt is botorság kutatni, erkölcsösebb-e az egyik, mint a másik. Nyilván nagyon másképp látnak minket Kínából, mint mi magunkat, és persze nagyon másképp látjuk Európából Kínát, mint ők magukat; ám amiképpen az elmúlt négy-ötezer évben kevés hajlandóságot mutattak mások szokásait átvenni, mi is – értsd: Európa – megmaradtunk azon a körön belül, amely már régóta nem hoz létre új szociológiai mikrostruktúrákat, csak a meglévőket tölti ki változó tartalommal: törvényekkel, etikai normákkal és másokkal.

(A 60-as években a maói kulturális forradalom idején a mainstream Európa Keleten és Nyugaton – bár eltérő okokból – egyaránt elszörnvedve figyel-

te a pekingi fejleményeket, milliók kitelepítését, a maig pontosan nem ismert számú kivégzéseket. Nem értették-értették, félreértették, rosszul értették-értették mindazt, ami ott történt, holott a hagyományos kínai normákba az is belefért, hiszen a törvényt – irányultságában feltétlenül – világosan meghatározta Mao könyvecskéje. Ezért különösen érdekes volna újra kézbe venni Roger Garaudy, a később kvi-etált-kiátkozott francia kommunista ideológusfőnök akkori könyvét⁴, holott konklúzióját illetően csak arra az igen óvatos megállapításra szorítkozik, hogy talán helytelen a magunk európai mércéivel mérni Kínát. És féltő, hogy a Tienanmen téri vé-

res leszámolás vagy Tibet ügyében a kulturális távolság miatt éppúgy elbeszél egymás mellett Kelet és Nyugat, mint annyi más dologban a történelem során. Ez a zárójeles bekezdés semmiképpen nem tekintendő értékítéletnek, állásfoglalásnak bármilyen igazság mellett vagy ellen. Pusztá jelzés.)

Vagyis a múlt kódébe vesző ósiségből – attól függetlenül, hogy milyen gazdasági-környezeti tényezőktől befolyásolva jöttek létre és alakultak az emberi kultúrák – nagyon is eltérő következmények látásának kibontakozni, már ami a társadalmi intézmények karakterét illeti; amúgy a törvény intézményes funkciója, társadalmi szerepe mindenhol azonos: írott és/vagy íratlan formában a társadalmi együttélés általános és speciális viszonyait foglalja rendbe, szervezi jogi struktúrákba.

Az általános azonosságokon túl azonban szakadéknyi a távolság az egyes ember törvénytisztelete, illetve a közös létezéshez fűződő személyes etikája, valamint a társadalmi ítélet, a közítélet között. Még hozzá az előzőekben összefoglalt eltérésekből adódóan függ attól a kultúrától, amelybe az ember beleszületik, más oldalról azonban az is igaz, hogy más kultúrába keveredve minden további nélkül képesek vagyunk átvenni és elfogadni az új közeg szabályrendszerét. Ez utóbbi megállapítás arra is utal, hogy a normakövetés parancsa csak igen tág általánosságként létezik a közösségi tudattalanban, a mindennapi cselekvést, viselkedést meghatározó szabályokat tanulással, mintakövetéssel tesszük belsővé – ez volna a szocializáció maga. És igen tanulságos látni azt a jelenséget, hogy a szervezett bűnözők, ha idegen közegben mozognak,

⁴ Roger Garaudy: A kínai kérdés. Kossuth Könyvkiadó, 1968.

milyen törvénytisztelők (egy Marseille melletti kis üdülőváros – úgy hírlík – annyira biztonságos, hogy nem zárják a házak ajtóit, kapuit; ott tenyészik a kikötői maffia, tehát rend van). A távol-keleti migránsok mélységesen törvénytisztelők – egészen addig, amíg csoportot alkotva már élhetik az életüket a maguk törvényei szerint, s ebben a pillanatban kettős törvényi mérce érvényesül. (Egy kínai hallgatómat, aki hatéves kora óta él Magyarországon, megkérdeztem, el tud-e képzelni maga mellett magyar férjet. Kategorikus nemmel felelt; a család, az otthoniak mind kiközösítenék, miközben a hagyomány törvényének oldódását jelzi, hogy ugyanőt a Kínában maradt egyik nagymama lebecsülően „banánembernek” nevezte. Kívül sárga, belül fehér.) A személyes viszony mindenfajta törvényhez, törvényességhez tehát éppúgy kultúrafüggő, ahogy a törvény maga; a személyes etika meg nem más, mint a beágyazódottság az adott kultúrába. Annak mértéke szerint felszínes vagy mély.

Hogy hol és mikor vált el látványosan – ha talán nem is végzetesen – erkölcs és törvény, pontosan nem tudjuk, viszont a kezdet idejének becsüléséhez van adalékunk – több is. Az első – vagy az első egyike – Szókratész, aki életében előadott eszmefuttatásait, amelyek kevés kivételtől eltekintve rendre épp az erkölcs és a törvény azonossága és különbsége körül forogtak, a mindennapi tapasztalaton mérte folytonosan. Mindennek csúcsa a védőbeszéd.

„[F]orduljon úgy a dolog, ahogyan az istennek tetszik: engedelmeskednem kell a törvénynek, és védekezniem kell”⁵ – mondja Szókratész, és ez a közlés több rétegében is szokatlanul informatív. Az istennek szóló engedelmisség akár kötelező gesztusnak is minősíthető, ami azonban utána következik, igencsak bonyolult tartalom: a törvénynek engedelmeskedni nyilván azért kell, mert az önmagában istennek tetsző dolog, mindazáltal – mint a folytatásból kiderül – a védekezés eredendően nem Szókratész kedve szerint való, terhes kötelezettség. Másképp, azaz fordítva egyet a mondat értelmén, Szókratész nem tartja sokra istent vagy a bírát, esetleg egyiket sem, csupán a kényszernek enged, midőn védőbeszédébe belefog. Ebből leszűrve azért annyi talán megengedhető, hogy – noha tudjuk, Athént ekkor már törvény (= szokásjog) szerint vezették – a korban értelmezett szabad gondolkodás még és már kockázatokkal járt. Védekezése tehát pont úgy kényszer, mint az a körülmény, hogy egyáltalán bírái elé kellett állnia, mert ellenfelei oda citálták. Erre utal egyébként Szókratész a védőbeszéd egy későbbi szakaszában: „nem isteni jog szerint való dolog, hogy a derekabb embernek a silányabb árt-hasson”. Világos, hogy itt vádlóját minősíti lesújtó-

an, belekeverve olyan erkölcsi hivatkozást, amely normaként jelenik meg, ám bizonyosan nem az. (Az „isteni jog” mint kategória az e világi viszonyokban kezelhetetlen, ezért sokkal inkább fenyegetés, mint valóságos szabály megjelölése. Szókratész próbálkozik, ismeretesen kevés sikerrel, de mentségére legyen mondva, a kor gondolkodásában még nem vált el a túlvilági és az e világi oly mértékben, mint ahogy az megtörtént Európában lassan 300 éve.)

Szókratésznek csak ellenfelei és ellenségei vannak – az ellenfelei a barátai, mindenki más az ellensége, azzá tette őket folyamatosan készenlétben álló személyiségével, akadályt, tapintatot nem ismerő kritikus attitűdjével. Nem csekély szerénytelenséggel nyilatkozik bírái előtt, hogy bár ő bizony nem túl okos, végigjárván Athént, mindenféle emberektől igyekezett tanulni, ám előbb-utóbb kiderült, hogy mindegyik ostobább nála. S ezt még be is vallja. Egy közösség minden valamirevaló tagját a jelenlétükben lehülyézni nem feltétlenül célravezető eljárás. A viselkedési törvények ugyanis ezt aligha tolerálják. Még akkor sem, ha „nem is lehetséges, hogy biztonságban maradhasson bármely ember, aki akár veletek, akár bármilyen más sokasággal nemesen szembeszáll, és megakadályozza azt a sok igazságtalanságot és törvényteleniséget, ami a városban történik – arra van szükség, hogy az igazságért valóban harcoló ember, ha legalább rövid időre biztonságban akar maradni, magánéletet és ne államférfiúi életet éljen”. No, ez bizonyosan nem megy: az intézményrendszeren kívülről folytatott harc a helyzetből adódóan illegális. Szókratész itt is téved, mint szinte minden részletben, de csak azért, hogy

⁵ Platón: Szókratész védőbeszéde. Fordította Devecseri Gábor.

aztán az egészben, a legfontosabb tételben megigazuljon – örök időkre. Platón feljegyzése szerint az önmaga számára megfogalmazott utolsó, a végső dilemmát az alábbiak jelentik: „*Szókratész, te mindig azt hirdetted, hogy a rossz törvényt is meg kell tartani. Most téged hamisan halálra ítélték, ha te most megszöksz a törvényes ítélet végrehajtása elől, akkor egész életed tanítását megdöntöd, hiteledet veszted.*”

A döntés nyilvánvalóan etikai: hiába a törvény az ítélet alapja – a szokás, a betű rendelkezése kikerülhet, csupán meg kell szökni. A személyes hitel azonban ráolvasással, vásárlással vagy varázslattal nem állítható elő vagy helyre, létezésének és nemlétezésének szabályszerűségei vannak, feltételek és követelmények vannak előírva, amelyek megvalósulása híján az emberről részleges vagy sommás, de mindenképpen negatív közvélekedés alakul ki.

A Szókratészéhez hasonló szélsőséges döntési helyzet nagyon ritkán adódik. A vértanúk Jézus előtt és után, Jézus maga is, aztán Giordano Brunótól Maximilian Kolbe atyáig és a II. világháború sok-sok áldozatáig néhány ezer vagy tízezer azok száma, akik esküvel vagy eskü nélkül ragaszkodtak az általuk elfogadott igazsághoz, normához, és inkább az életükről mondtak le, mintsem hogy engedjék felülírni a maguk belső törvényét.

Túl a gesztuson, a hősleg előadott jeleneteken, a dolog mélyén folytonosan visszaköszön erkölcs és törvény ütközése, erkölcs és törvény elválása. Ahogy arról a világirodalom megannyi alakja is tanúskodik. Antigonétól McMurphy-ig, a „Száll a kakukk fészkére” hőségig.

Amiből az a mérhetetlen bölcsesség következik, hogy szabályt, törvényt szegni ugyan nem szép, de nem is példátlan, olykor pedig kifejezetten üdvös. De hát ezt már tudta Mózes is, aki a már idézett mű zárásaként ezt mondja prófétai szavakkal: „– *A hegynek tövében véstem az emberi viselkedés ábécéjét, de legyen bevésve a te húsodba és véredbe, Izrael, úgyhogy mindenki, aki a tízparancsolat egy szavát megtöri, titokban megrémüljön önmagától és Istentől, és váljon a szíve hideggé, mert kilépett Isten korlátai közül. Jól tudom, és Isten is tudja előre, hogy az ő parancsait nem fogják megtartani; és az ő szavai ellen mindenkor és mindenütt vétkeznek majd. De mindenesetre jéghidegség fogja körül annak szívét, aki ezt megtöri, mert az ő húsába és vérébe is be van írva, és jól tudja, hogy a szavak érvényesek.*”⁶

Ennél okosabbat és fenyegetőbbet ma sem lehet mondani. Igen, a törvény szavai érvényesek. És – hála Istennek – ritkán egyértelműek.

Gellért Kis Gábor

Thomas Mann: A törvény

– részlet –

Móse tüzelő fejjel, némileg a szinaj nép jegyeire támaszkodva, jeleket próbált kirajzolni a sziklafalon, a kattanó, pattanó és csattanó, zizegő és sziszegő, zummogó és brummogó hangok számára vésőjével, s mikor a jelképeket bizonyos tetszetőséggel jól megkülönböztethetően együtt látta, íme, akkor le lehetett már írni vele az egész világot, mindazt, ami teret foglalt el és ami nem foglalt el teret, az alkotottat és a gondoltat – egyszóval mindent.

És írt, azaz: fúrta, véste és vájta a tábla szilánkozó követét, melyet fáradtságosan állított elő, s melynek készítése a betűk kitalálásával együtt haladt. S hogy mindez negyven napig tartott, azon nem lehet csodálkozni. Néhányszor Jósua, az ifjú, feljött hozzá, hogy vizet és tésztát hozzon, természetesen a népnek erről nem kellett tudni; mert a nép azt gondolta, hogy ott Móse csupán Isten közelségéből és az ő beszédéből él, és Jósua stratégiai okokból ebben a feltevésben akarta hagyni. Látogatásai ezért rövidek voltak és éjszaka történtek.

Móse dolgozott szüntelen, míg a nap Edom felett felkelt és a sivatag mögött lenyugodott. Képzeljük el, ahogy ott ült, meztelen felsőttesttel, szőrrel benőtt mellel és igen erős karjaival, melyeket bizonyára elpusztított apjától örökölt, szélesen elálló szemével, horpadt orrával, az elválasztott, szürkülő szakállal és egy cipót rágcsálva, időnként a hegy fémgőzeitől köhögve és izzadt orcával vágta, véste, simította a táblákat; ahogyan eléjük térdelt a sziklafalra könyökölve és pepecselő munkával, miután az árral előre kirajzolta, beléjük mélyesztette szarkalábait, ezeket a mindenre képes rovásokat.

Az egyik táblára ezt írta:

Én vagyok Jahve a te Istened;
ne legyenek tenéked idegen
isteneid énelöttem.

Ne csinálj magadnak faragott képet.
Az én nevemet ajkadra hiába ne vedd.
Emlékezzél meg az én napomról,
hogy azt megszenteljed.
Tiszteld atyádat és anyádat.

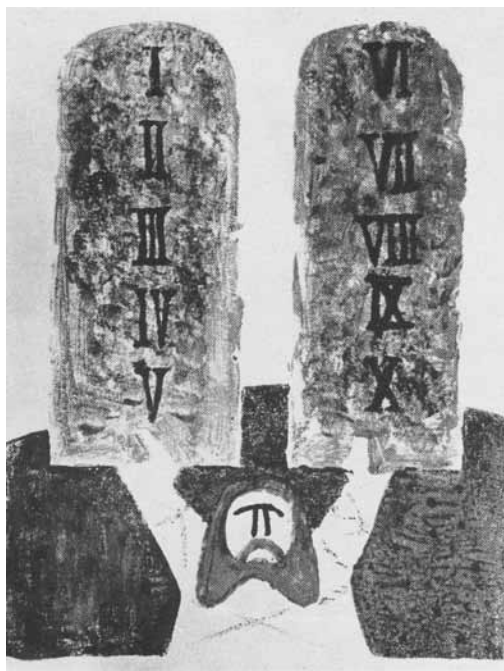
⁶ Thomas Mann: I. m.

A másik táblára pedig ezt írta:
Ne ölj.
Ne törj házasságot.
Ne lopj.
Ne tégy a te felebarátod ellen hamis tanúbizonyságot.
Ne kívánd a te felebarátodnak vagyonát.

Ezeket írta a zengő üres hangok kihagyásával, melyek maguktól értetődnek. És közben úgy érezte, mintha homlokhajzata alól szarvpárhoz hasonló sugarak merednének elő. Mikor Jósua utoljára jött a hegyre, kissé tovább maradt, két teljes napon át; mert Móse még nem volt készen munkájával, s együtt akarták levinni. Az ifjú őszintén csodálta, mit végzett mestere, és vigasztalta néhány betű miatt, melyek minden szeretet és gondosság ellenére, Móse bánatára töredezettek és felismerhetetlenek voltak. De Jósua biztosította, hogy az összbenyomás ezáltal nem szenved.

Móse Jósua jelenlétében még művelt valamit utoljára, nevezetesen azt, hogy a bemélyített betűket vérével befestette, hogy jobban kiemelkedjenek. Más színezőanyag nem volt kéznél, amivel elvégezhetné; így az árral beleszúrt erős kezébe és a csepegő vért gondosan szétkenete a betűkön, hogy vörösen világítva álltak a kövön. Mikor az írás megszáradt, Móse mindkét karja alá egy táblát vett, botját, mellyel jött, az ifjúnak adta, s így szálltak alá együtt a hegyről, a nép táborába, szemben a hegygel, a sivatagban.

Fordította: Vajda Endre

A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig

1. Egyházjog, kánonjog

Az egyházjog fogalmának meghatározásánál különbséget kell tennünk a kánonjog (ius canonicum) és a szűkebb értelemben vett egyházjog (ius ecclesiasticum) között. A kánonjog az egyház, illetve a zsinatok vagy pápák által hozott jogtételeket, kánonokat öleli fel, amelyek között egyaránt fellelhetők egyházi és világi viszonyokat rendező szabályok is (pl. uzsora tilalma, végrendelet). Így az egyház világi ügyekben is ellát bírósági funkciót. A kánonjogi szabályokat a 12. századtól kezdve a Corpus Juris Canonici-ben gyűjtötték össze, e folyamat azonban a 16. századtól egészen 1918-ig megszakadt.

A kánonoknak korai törvényeink és a zsinati határozatok tág teret adtak. Az egyházi gondolkodás szerint a kánonokat a világi jognak nem kellett befogadnia, hiszen enélkül is kötelezték a keresztény hívő embert, az államnak pedig kötelessége volt e rendelkezések érvényre juttatása. I. (Szent) István törvényei ezért mondták ki, hogy a népnek templomba kell járnia, böjtölnie és gyönnia kell, valamint tizedet kell fizetnie. A királyt ezzel egy időben az egyháziak a legteljesebb mértékben támogatták. A kánonjog szabályait alapul véve, a püspök büntette meg az egyházi rendelkezések megszegőit. Az első két alkalommal a püspök, az esetleges újabb szabálysértés esetén pedig a király bírósága járt el. A világi bírák elé került az a boszorkány is, akin nem fogott sem a papság tanítása, sem a böjt, sem a tüzes megbélyegzés. Mivel az egyház rendelkezéseit végső soron az állam kényszerítette ki, a hitvesgyilkolás, emberölés vagy éppen a hitszegés világi büntetése mellett a kánonjogi szabályok szerint rendelt böjttel is sújtották a bűncselekmény elkövetőjét. A Könyves Kálmán idején tartott első esztergomi zsinat és a II. András uralkodása idején kiadott rendelkezések alapján a királynak egyetemes jog (jus commune) gyanánt kellett elismernie a kánonjogot. Mivel az egyház a középkorban politikai hatalom is volt, bírói joghatósága alá kerültek egyes tisztán világi jellegű ügyek is, pl. a házasság és a születés törvényessége, az anyakönyvezés stb.

A későbbi évszázadokban az állam és az egyház egyre nagyobb mértékben elvált egymástól, és ennek következtében a kánonjogi szabályok sorra ve-

szítették el az állam által kikényszeríthető szankcióikat. A közhatalom a polgári házasság bevezetésével (1894. évi XXXIV. tc.) szűnt meg véglegesen a kánonjog vonatkozásában. Ezután a jogtudósok nem is tartották valódi jognak a kánonjogot.

Az egyházjog, amely a német Kirchenrecht magyarra fordítása révén kapta a nevét, csak egyházi ügyekre vonatkozó egyházi és világi szabályokat magában foglaló joganyag. Tárgyköre igen széleskörű és nehezen körülhatárolható, hiszen az életviszonyoknak széles körét öleli fel: vallásügyi igazgatás, oktatásügy, egészségügy, belügy, hadügy (pl. tábori lelkesítés), pénzügy, külügy stb. Ezek jórészt az állam által kibocsátott jogszabályok és nemzetközi szerződések, melyek közül külön kiemelendők a vallásszabadság biztosítására vonatkozó sarkalatos törvények.

Magyarországon több egyház is működik, ezért többféle egyházjog is létezik: katolikus, evangélikus, református, görög keleti, izraelita stb. egyházjog.

A különböző egyházak eltérő nézeteket vallanak az állam által alkotott jogszabályokról. A katolikus egyház álláspontja szerint a világi hatalom nem alkothat formai kötelező erővel jogot az egyház saját jogköreire vonatkozóan, ami azért nem zárja ki, hogy az egyház a világi jogot elismerje. A lutheránus teológusok ezzel ellentétben a világi hatalomnak bizonyos tekintélyt engednek az egyházzal szemben. A református egyházjogi felfogás szerint minden jog Istentől ered, tehát a világi hatalom vezetőinek, tisztviselőinek az egyház tagjaként hivatalukat is a Szentírás szerint kell gyakorolniuk. A görög keleti egyház viszont elfogadja az állami jogalkotást.

2. Egyházszervezet

I. István a nyugati egyházszervezeti struktúrát alapul véve építette ki a magyar egyházszervezetet. Tíz egyházmegyét alapított (esztergomi és kalocsai érsekségek, váci, győri, veszprémi, pécsi, egri, csanádi, váradi és erdélyi püspökségek). I. (Szent) László és Könyves Kálmán uralkodása alatt ezekhez járultak a zágrábi és a nyitrai, továbbá a 13. század elején a szerémi és a milkói, valamint a boszniai, a zengi és a korbáviai püspökségek. A püspök tanácsadó testülete a székeskáptalan, azaz a káptalanok testülete volt. A püspöki székhelyeken kívül élő kanonokok testületét társaskáptalannak nevezték. A káptalanok élén a prépost állt.

Az egyházmegyék belső igazgatása az egy-egy királyi vármegyét felölelő főesperességekre tagozódott, amelyek élén a kanonokok közül kikerülő főesperesek álltak. A főesperességek esperességekre tagozódtak. Az egyházi igazgatás legkisebb egységei a plébániák voltak. I. István törvényei szerint

minden tíz család¹ tartozott egy templomot építeni. Első királyunk nevéhez fűződik több szerzetesmonostor alapítása is, mint például a pannonhalmi és a pécsváradi bencés monostoroké. A szerzetesek nem tartoztak az egyházi hierarchiába. A szerzetesrendekkel kapcsolatos bármely kérdésben az illetékes püspök rendelkezett általános joghatósággal. (Kivételt képeznek a magyarországi bencések, akiknek külön hierarchiájuk volt, élén a pannonhalmi főapáttal.)

3. Az állam és az egyház viszonya

Az állam és az egyház viszonya különböző szabályok rendszerében mutatkozott meg. E szabályrendszer egyik alkotóeleme az „állami egyházjog,” amely az állami jogon belül az egyházakra vonatkozó jogalkotást jelenti. E napjainkig bővülő tendenciát mutató terület rendezte tulajdonképpen az állam és az egyház viszonyát. Itt kell kiemelnünk a lelkiismereti, illetve a vallásszabadsággal kapcsolatos szabályozást.

Meghatározott, az állam által szabályozott életviszonyok (pl. házasság) esetében hosszú ideig az elsődleges szabályozó az egyházjog volt. E körbe csak lassan szivárgott be az állami jog, ám évszázadok alatt fokozatosan előtérbe került az állami befolyás. Az oktatást leszámítva gyakorlatilag megszűnt az egyházjog világiak feletti dominanciája. Az egyes egyházak felekezeti joga kifejezetten és kizárólag az egyházi hitélettel, az egyházi szervezettel foglalkozik. Az állam e területtől tartotta magát a legtávolabb távol, így itt érvényesülhetett a leghosszabb időn keresztül a régi szabályozás, valamint a hagyományok.

4. Az állam és egyház viszonyát szabályozó „állami egyházjog” története

Magyarországon az egyházjog helyzetét erőteljesen meghatározta az, hogy a katolikus egyház a jogalkotás, a diplomácia és a politizálás terén egyaránt jelentős szerepet játszott az államalapításban. A 10–12. században a korabeli műveltséget hordozó és írástudó egyházi embereket – mint papokat, jogászokat és politikusokat egy személyben – megtaláljuk a király és főrangú hívei oldalán. Így az egyházi és az állami hatalom gyakorlatilag összefonódott, és a kialakulóban lévő papi rend megkérdőjelezhetetlen kiváltságokra tett szert. E kiváltságok közé tartozott, hogy ügyekben külön joghatóság, az egyházi törvényszék járt el. Kálmán törvénykezési

¹ Gerics József szerint félrefordítás történt ennél a törvényhelynél, a „falu” helyett „nagycsaládot” kellett volna írni.

kiváltságot (*privilegium fori*) biztosított az egyházi személyeknek, amelynek megfelelően világi bírósági fórum nem ítélezhetett vitás ügyekben. E kiváltságot megerősítette II. András 1222. évi papi bullája. A papság ezen túlmenően nem fizetett adót a királyi kincstárnak, és teljes adómentességet élvezett.

4.1. Királyi egyházkormányzati jogok

A középkori felfogásnak megfelelően a király az egyház első számú világi védelmezője és támogatója volt. Az állam és egyház közötti jogi kapcsolatok tartalmát a királyi egyházkormányzati jogok töltötték ki.

a) Az egyházszerkezési jogkör keretében I. István a nyugati egyházszerkezet mintáját alapul véve alakította ki a magyar egyházszerkezetet. Tíz egyházmegyét alapított, amelyek belső igazgatásával az egyházszerkezet taglalásánál már foglalkoztunk.

b) Az egyház anyagi kérdéseinek rendezése a középkori uralkodók kötelessége volt. I. István már Intelmeiben utalt az egyház támogatására, majd a püspökségek alapítóleveleiben ellátta azokat birtokokkal és egyéb hasznot hajtó jogosítványokkal. Jelentős bevételi forrást biztosított a terménytized. Ez általában az egyháznak járt, elsősorban a püspök jövedelme volt. A 12. század elején már a plébániai egyházak is részesedtek a tizedből, ez volt az ún. tizednegyed (*quarta*). A 13. században a káptalanok elkülönültek a püspöki birtokoktól, és a bevételeket megosztották. A püspökök a káptalanokat legtöbbször a plébániai tizedekből elégítették ki. Így a plébániai *quarta* nyolcadra (*octava*) vagy tizenhatodra (*sedecima*) csökkent. Saját birtokaikon a káptalanok rendszerint az egész tizedszedés jogát élvezték, amelyből csak a plébánosi járandóságot kellett kiadni.

c) Az egyházi javadalmak betöltése első uralkodóink jogkörének szerves részét képezte. I. István és közvetlen utódai királyi hatalmuk teljességéből töltötték be a főpapi székeket, illetve a század második felében már előfordult kánoni választás alapján történő javadalombetöltés is. A 12. század elejétől általánossá vált a kánoni választás (*electio canonica*) az érseki, a püspöki, valamint az apáti és a préposti székek betöltésénél, az egyházjog általános szabályai szerint. A választás megtartásához szükség volt a király engedélyére, és a megválasztásra sem kerülhetett sor a király hozzájárulása nélkül. A megválasztott érseket a

pápa, a püspököt a metropolita, a királyi prépostot és apátot pedig az esztergomi érsek erősítette meg. A kisebb javadalmak betöltésénél a 12. századtól kezdve egyre inkább a kegyúri jog érvényesült.

d) Az egyházak alapítói és utódaik részére az egyház által elismert jogosítvány volt a kegyúri jog. A kegyurak széküresedés esetén ún. javadalmost mutathattak be, akit a jogosult egyházi hatóság erősített meg. A királyok által alapított monostorok apáti és préposti helyeinek betöltését eleinte az uralkodó magának tartotta fenn. A kánonjog egyre erőteljesebb hatása folytán a királyok joga a királyi prépostságok és apátságok felett a kegyúri jogra korlátozódott. Később a magános alapítók által a királyra ruházott vagy tőlük átháramlott egyházak is a király kegyurasága alá kerültek.

Zsigmond 1404-ben kiadott rendelete értelmében bullások (vagyis akik pápai bullával kaptak kinevezést főpapi tisztségre) a király hozzájárulása nélkül Magyarországon nem kaphattak és nem tarthattak javadalmat. Így Zsigmond megszüntette azt a korábbi gyakorlatot – a pápai rezervációs jogot –, amely a főpapi székek betöltésének jogát tulajdonképpen a pápának tartotta fenn. A királyi tetszvényjog (*placetum regium*) alapján tilos volt Magyarországon külön királyi engedély nélkül a pápától, a bíbornokoktól, a pápai bíróságtól származó és magyarországi javadalmakra, illetve peres ügyekre vonatkozó iratokat, bullákat, ítéletleveleket, idézéseket elfogadni, kihirdetni vagy éppen végrehajtani. E tilalom megszegői fej- és jószágvesztéssel bűnhődtek.

Az 1404. évi rendelet fogalmazta meg először határozottan a magyar király által igényelt kegyúri jogot az ország összes egyházi javadalma felett. 1417-ben, a konstanzi zsinaton, ahol Zsigmond mint római király elnökölt, a jelenlévő bíborosokkal sikerült is (még a pápaválasztás előtt) elfogadtatni

olyan írásbeli ígéretet, amely szerint a megválasztandó pápa és utódai mindenkor a magyar király jelöltjeit fogják az érsekségek és püspökségek, valamint a monostorok élére megválasztani, illetve amely szerint a pápa nem avatkozik bele a magyarországi egyházi javadalmak adományozásába. Az ígéret ugyan megvolt, ám a pápák nemigen tartották be, így további törekvések születtek a királyi kegyúri jog kiszélesítéséért és teljes érvényesüléséért. A római kúria álláspontja szerint a magyar uralkodót csak az ajánlás, a bemutatás joga illeti meg, míg a főpapi szék betöltése a pápa joga. Mátyás a királyi kegyúri jogra hivatkozva a főpapi székeket a maga hí embereivel töltötte be, a pápától csak formális megerősítést kért. Amikor a pápa az ő egyik jelöltjét (Beatrix öt éves unokaöccsét) nem akarta az esztergomi érseki székben megerősíteni, Mátyás azzal fenyegetőzött, hogy inkább egész népével áttér a görögkeleti vallásra, de „az ország szabadságát” nem engedi megcsorbítani.

Mátyás utódai is ragaszkodtak a főkegyúri jog gyakorlásához. A pápa azonban újra megkísérelte a rezerváció érvényesítését. Az 1495. évi országgyűlésen hozott törvényben a rendek elrendelik, hogy azokat a külföldieket, akik a királyon kívül mástól egyházi javadalmakat szereznek, „ha rajtakaphatók, mint az ország szabadságának nyilvános háborítóit, együtt és egyenként vízbe kell fullasztani”.

A királyi főkegyúri jog az államfőt megillető jogból az ország szabadságának részévé vált. Tartalmát írásban először Werbőczy Hármaskönyve fogalmazta meg: „*a pápa e mi országunkban a megüresedett egyházi javadalmak adományozása tekintetében semmi joghatóságot nem gyakorol, a megerősítés hatalmán kívül*”, és az egyházi javadalmak adományozása, az azokhoz tartozó birtokokkal és javakkal, a királyt illeti.

Mohács után főkegyúri jogánál fogva a király nevezett ki embereket a megüresedett főpapi székekre. A kettős királyság idején a főkegyúri jogba foglalt jogosítványokat mind János király, mind I. Ferdinánd gyakorolta. Ferdinánd e jogosítványokat kiterjesztette, és világiakat tett a kolostorok élére, illetve világiaknak adományozta az egyházi javadalmakat. Így némiképp megbomlott az összhang a magyar urak és a király között. A főurak egyre inkább sürgették az egyházi javadalmak visszacsátását (lásd 1542. évi III., 1543. évi I., 1548. évi VIII. tc.-ek), és a pápához nyújtottak be kérvényt a főkegyúri jog korlátozása érdekében. Az országgyűlés az 1550. évi XIV. tc. kibocsátásával kifejezetten kérte a pápai megerősítés érvényesítését.

VIII. Orbán pápa 1637-ben elismerte, hogy „*az egész világon nincs kegyuraság, mely szilárdabb joggal áll, mint a királyé, mert olyan egyházakra vonatkozik, amit egy szent király az ő saját javai-ból alapított*”.

Mária Terézia két irányban terjesztette ki a főkegyúri jogot. Egyrészt az erdélyi katolikus státus püspökjelölési jogának megszüntetésével az erdélyi püspök kinevezésének jogát teljesen magához vonta, másrészt az 1525. évi XXI. tc.-ben foglaltak ellenére az egyszerű kanonoki kinevezési jog felett is rendelkezett. Mária Terézia az egyházak ügyeibe való beavatkozást uralkodói kötelességének tekintette, amelyet a pápa is megerősített azzal, hogy 1758-ban engedélyezte az „apostoli” királyi cím viselését.

II. József 1785-ben egyházi bizottságot (Geistliche Commission) állított fel az egyházi javadalmak betöltésére jelölt személyek kiválasztásához, amely a magyar főpapi kinevezéseknél többnyire figyelembe vette a magyar kancellária javaslatait is.

e) Az egyházi törvényhozás. István király uralkodása idején elsősorban maga a király, ezenkívül nemzeti vagy egyháztartományi zsinatok hoztak egyházi törvényeket. A zsinati határozatok általános egyházi reformokat teremtettek, valamint az egyházi javak és bevételek biztosítását, egyes bűncselekmények megtorlását, illetve a nem keresztények jogviszonyait szabályozták.

4.2. Hitújító felekezetek

A katolikus vallás I. István korától ún. államvallásnak számított, ami elvileg azt jelentette volna, hogy minden más vallás gyakorlása törvénybe ütközik, és büntetendő cselekedetnek számít. Magyarországon azonban a toleranciának a hagyományai egészen a középkorig vezethetők vissza, hiszen hazánk a különböző vallások találkozási pontja volt. Tőlünk keletre már nincs olyan ország, ahol a lakosság többsége katolikus lenne, és tőlünk nyugatra nincs, ahol ortodox. Nálunk északabbra nem jutott el az iszlám, délebbre pedig a protestáns vallás.

Már a honfoglaló magyarság sem üldözte a más vallást követő népeket, I. István pedig kifejezetten az idegenek befogadását szorgalmazta. Szent Imre hercegnek ezeket írta: „*A vendég és jövevény népekben oly nagy haszon vagyon [...]. Mert a mint különb-különbféle tartományok széléről jönnek a vendégek, különb-különbféle szót és szokásokat, fegyvert és tudományt hoznak magokkal, a mi mind a király udvarát ékesíti és teszi nagyságosabbá [...]. Lám, gyöngé és törékeny az egy nyelvű és egyerkölcsű ország*”. Háborítatlanul működhetek a görög keleti monostorok, és gyakorolhatták hitüket a korabeli oklevelekben izraelitának és izmaelitának nevezett népek. Nálunk még az inkvizíciónak sem nagyon adódott feladat, lévén, csak ritka esetben fordult elő eretnokség. Így bár az ún. nyilvános eretnokséget hűtlenségnek minősítették, és fej- és jószágvesztéssel büntették, ezt a törvényhelyet nagyon ritkán kellett alkalmazni.

Az állam és egyház viszonyában a 16–18. században a hitújító felekezetek megjelenésével figyelemre méltó változást hozott az ellenreformáció kora, amelyet elsősorban a katolikus és a protestáns egyházak állandó összeütközései jellemeztek. A különösen a német ajkú lakosság körében elterjedt protestáns vallás ellen a magyar nemesség kezdetben erélyesen próbált fellépni.² Az 1523. évi L. tc. kibocsátásával felkérték a királyt, hogy „méltóztassék minden lutheránust mint nyilvános eretneket halállal és összes javainak elvételével” büntetni. Két évvel később az 1525. évi rákosi országgyűlés kimondta, hogy minden lutheránust ki kell irtani az országból, továbbá, hogy egyházi és világi személyek egyaránt szabadon elfoghatják, és megégetéssel büntethetik őket. E szigorú törvények végrehajtása azonban elmaradt, és a protestáns vallás gyorsan terjedt Magyarországon. A 16. század második felében egyre inkább korlátozni igyekeztek a protestánsok szabad vallásgyakorlatát.

Rudolf 1604. évi XXII. tc.-e – amelyet törvénytelenül, utólag csempésztek be a Corpus Iuris Hungarici-be – megerősítette a katolikus egyház addig élvezett előjogait, és egyben szigorúan megtiltotta, hogy erről a későbbiekben bárki is vitázni mérészeljen az országgyűlésen, illetve, hogy e kérdést az országgyűlés egyáltalán napirendre tűzze. Ez az alkotmányellenes cselekedet váltotta ki – többek között – a Bocskai István vezette szabadságharcot.

Az 1606. évi bécsi béke biztosította ugyan a protestáns rendek és végvárok szabad vallásgyakorlatát, ám házassági ügyekben meghagyták a katolikus szentszékek bíraskodási jogát. Az 1608. évi koronázás előtti I. tc. megerősítette a szabad vallásgyakorlatot, valamint a protestánsoknak is egyházi önkormányzati jogot adott. Közjogi elismerésüket a király azáltal fejezte ki, hogy a nádori tisztségre a két katolikus főúr mellett két protestánst is hívott. Ezzel a római katolikus vallás már nem államvallás, hanem uralkodó vallás lett.

4.3 A négy bevett vallás Erdélyben

Erdélyben vallási szempontból európai összehasonlításban is a legvegyesebb volt a lakosság. Itt János Zsigmond uralkodásának idejétől már nem számíthatott államvallásnak a katolikus vallás. 1550-ben először az evangélikus, 1564-től a református, 1568-tól pedig az unitárius vallás is „bevett vallás” (recepta religio) lett. Ebből következett, hogy az erdélyi fejedelem patrónusa lett minden egyháznak. Az 1568. évi törvény híres passzusa kimondta: „a prédikátorok minden helyen az evangéliumot prédi-

² A kor legjelentősebb jogásza, Werbőczy István, amikor követként a Német-római Császárságban járt, személyesen próbálta rávenni Luther Mártont, hogy vonja vissza tanításait.

kálják, hirdessék, ki-ki az ő értelme szerint, és a község, ha venni akarja, jó, ha nem, senki rá ne kényszerítse az ő lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, kinek tanítása neki tetszik. Ezért senki a szuperintendensek közül, se mások a prédikátorokat ne bánthassák, ne szidalmazassék senki a vallásért senkitől, az előbbi constitutio szerint, és nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításáért bárkit is fogsággal vagy helyéből megfosztással fenyegetsen, mert a hit Isten ajándéka, ez hallásból léssen, mely hallás Isten ígéje által van”.

Megszüntették tehát a territoriális elvet, több felekezet is élhet egy településen belül. (Ezzel szemben az 1555-ben megkötött augsburgi vallásbéke szerint minden ország, tartomány, birodalmi szabad város választhatott, hogy a két vallás közül melyiket akarja követni, de választásuk megszabta a joghatóságuk alatt élők vallási hovatartozását is.) Európai viszonylatban egyedülálló vallási toleranciát hoztak létre Erdélyben. Lehetővé vált a négy bevett vallás szabad gyakorlása és az áttérés. Nincs többé államvallás, a fejedelmi hatalom fölötté áll az egyházinak, de nincs joga közöttük bármilyen szempontból különbséget tenni. Nem érvényesül a területi elv sem: bármely városban vagy faluban több felekezet élhet együtt, a földesúr nem avatkozhat be jobbjai vallási hovatartozásába, a törvény szerint mindenki maga döntheti el, melyik vallást követi. Bárkinak is tilos a más felekezetűeket szidalmazni, papjait gyalázni, ellenük erőszakos cselekedetet elkövetni. Bár az igazsághoz hozzátartozik, hogy az egyes fejedelmek a saját vallásukat mindig igyekeztek kedvezőbb helyzetbe hozni. Báthori István a katolikusokat pártolta, az utána uralkodó protestáns fejedelmek pedig elüldözték a jezsuitákat és a katolikus püspököket. A görögkeleti vallás, jóllehet Erdélyben teljes szabadságot élvezett, saját püspökeinek kormánya alatt élhette a maga külön egyházi életét, csak túrt vallásnak számított, és erre a vallásra áttérni nem volt szabad (Aprobáták I. Rész. I. Cím, VIII. artikulus). Mindezek ellenére is Erdélyben szinte idilli állapotok uralkodtak a nyugat-európai vallásháborúkhöz képest.

4.4 A bevett vallások rendszere Magyarországon

A 17. század első felében a többek között Pázmány Péter vezetésével működő ellenreformáció révén a magyarországi főurak nagy része visszatért a katolikus vallásra, amelynek nyomán a birtokaikon lévő templomok sorsáról külön kellett gondoskodni. Ennek megoldására 1647-ben a protestánsok az általuk követelt templomok közül 90-et visszakaptak. Ahol pedig az igényelt templomot nem kapták vissza, ott templomépítés céljára telket biztosítottak.

tak számukra. E törvények végrehajtása is csak részben valósult meg.

I. Lipót abszolutisztikus törekvései a vallásszabadságot is korlátozták. A Thököly Imre vezette szabadságharc hatására az 1681. évi országgyűlésen egyrészt a protestánsok szabad vallásgyakorlatáról, másrészt a templomok hovatartozásáról rendelkeztek (lásd 1681. évi XXV. és XXVI. tc.). A protestánsok templomaikat zavartalanul használhatták, szertartásaikat szabadon megtarthatták. Megyénként két-két helységben templom vagy paplak építésére telket kaptak. E helységeket neveztek ún. artikulás helyeknek.

Az 1691-ben kiadott Explanatio Leopoldina csak az artikulás helyeken tette lehetővé a protestánsok számára a nyilvános vallásgyakorlatot, kizárólag ezeken a helyeken lehettek protestáns lelkészek. A nem artikulás helyeken lakók felkereshették e lelkészeket, és ott úrvacsorát vehettek, házasságot köthettek, megkereszteltethették gyermeküket. A katolikus plébánosnak azonban előzetesen ún. stóladíjat kellett fizetniük e „szolgáltatásokért”. (A haranghasználatára csak a katolikus plébános engedélyével kerülhetett sor.) Az Explanatio Leopoldina ezzel egyidejűleg megalkotta a magán-vallásgyakorlat fogalmát, amely szűk családi körben történő közös imádságot, bibliaolvasást és -magyarázatot jelentett, ahol valóban csak a családhoz tartozók vehettek részt.

A III. Károly által 1731-ben kibocsátott *Carolina Resolutio* az 1691. évi szabályozás szellemében megtartotta a protestánsok nyilvános és magán-

vallásgyakorlata közti különbségtételt. Fontosabb rendelkezései között kell megemlítenünk, hogy a katolikus esperesek joghatósága alá helyezte a protestáns lelkészeket. A protestánsok házasságot saját felekezeti joguk szerint, saját lelkészük előtt köthettek, de házassággal kapcsolatos pereikben a bíraskodás joga továbbra is a katolikus szentszékeket illette. A közhivatalt ellátni kívánó protestánsoknak ún. dekretális esküt kellett tenniük, amelynek szövegébe beleszótták Máriát és a szenteket. Ilyen esküt pedig hithű protestáns nem tett le.

Amint azt a kegyúri jog tárgyalásánál említettük, Mária Terézia megszüntette az erdélyi katolikus status püspökjelölési jogát, és magához vonta az erdélyi püspök kinevezésének jogát, valamint az egyszerű kanonoki kinevezési jogot is. Ebben az időszakban szervezeten folyt a katolikus vallásra való áttérítés.

II. József az egyházi ügyeket teljes mértékben államosította. 1781-ben kiadott *türelmi rendelete* politikai téren a vallások teljes egyenlőségét hirdette. Saját hitelveiknek megfelelő eskü letétele után protestánsok is betölthettek közhivatalokat. A nem katolikusok mindenhol tarthattak magánistentiszteletet. Az a település, ahol legalább száz azonos felekezetű család élt, építhetett templomot, és alakíthatott gyülekezetet, királyi biztos és egy katolikus személy jelenlétében tarthattak zsinatot.

II. József halálát követően, mivel a kalapos király rendeletei alkotmányellenes módon kerültek kiadásra, az 1791. évi XXVI. és XXVII. tc.-ek szabályozták a vallásszabadságot, a felekezeti jogokra vonatkozó szabályozást. Az ország függetlenségének védelme és az abszolutizmussal való szembenállás közel hozta egymáshoz az egyes felekezeteket. Az evangélikus, református és görög keleti egyházak az erdélyi mintának megfelelően tulajdonképpen bevett vallási státuszt kaptak, hiszen biztosították számukra a teljes polgári és vallási szabadságot: szabadon építhettek templomot és iskolát, és a katolikus egyház semmiféle felügyeletet nem gyakorolhatott felettük. E törvények visszaállították a felekezeti bíraskodást, a protestánsok felett elismerték saját egyházi székeik hatáskörét, valamint a vegyes házasságok megítélésénél a kánonjog alkalmazását írták elő. Ennek következtében a vegyes házasságban született gyermekeknek, ha apjuk volt katolikus, követniük kellett atyjuk vallását, ha anyjuk volt katolikus, akkor legalább a lányok követték vallását.

4.5 A vallásszabadság szabályozása és a felekezetek egyenjogúsága 1848-ban

1848. március 18-án a papságnak az alsótáblán lévő követői az úrbéri terheket eltörlő nemes társakkal való versenyben a papi tizedről önként, min-

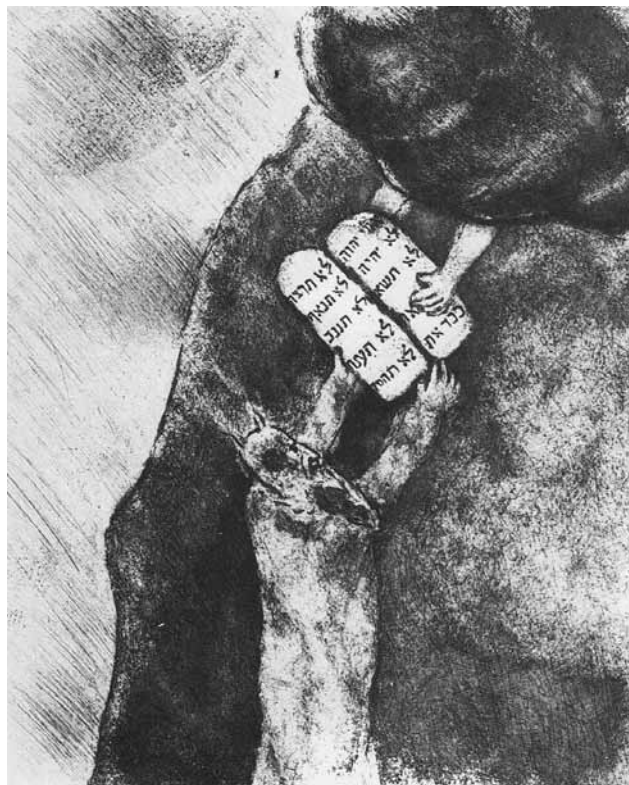
den kárpótlás nélkül örökre lemondtak. Csatlakozott hozzájuk a felsőtáblán ülésű főpapság is, így már aznap elfogadták a törvényjavaslatot.

A polgári útra lépő Magyarország törvényhozása negyvennyolc márciusában-áprilisában a vallás gyakorlatának szabadságát szem előtt tartva megtette azt az első, ám döntő lépést, amelyre korábban évszázados küzdelmek során nem volt képes a hazai politika. „E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik” – rögzítette álláspontját a vallásszabadság kérdésének szabályozásakor az országgyűlés az 1848. évi XX. tc. elfogadásával. Ezzel a katolikus egyház elvesztette uralkodó vallási státuszát.

Az Erdélyben keletkezett alkotmányjogi műszó koordinációs rendszerére alapozott vallásszabadság tehát csak a bevettnek minősített felekezetek híveit részeltette e fontos jog államilag nem korlátozott gyakorlatában, igaz, ezek közé ekkor a törvényhozás a katolikus, az evangélikus, a református és a görög keleti vallás mellé az unitárius vallást is besorolta. A lelkiismereti és vallásszabadság kiszélesítésének útján jelentős mérföldkőként aposztrofált törvény a hit szabad megválasztásában és különösképpen annak államilag nem befolyásolt, korlátoktól mentes gyakorlatában nem teremtett valamennyi „religió”-ra nézve egyenlő jogi helyzetet. A vallásszabadság deklarálása ugyanis csak a bevett vallásokat érintette, vagyis az „országban divatozó többi vallást” és a felekezeten kívüliség státuszát ignorálta. A törvény határozottan szolt a kedvezményezett egyházak állami támogatásának kérdéséről is: „Mindен bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztessenek”. Megjegyezzük, hogy az erdélyi országgyűlés a bevett vallások egyenlőségéről a pesti jogalkotáshoz rokonítható intézkedést hozott a görögkeleti vallás egyidejű elismerése mellett.

4.6 A dualizmus korának egyházjogi szabályozása

A 19. század utolsó nagy hazai politikus generációja, a szabadelvű gondolatoktól még el nem távolodott politikai és szellemi elit az egyházügyi törvényhozás körében alkotott igazán maradandót. Azok a törvények a modern Magyarország megteremtését tűzték maguk elé, s törekedtek arra, hogy e hon polgárainak szabadságfoka még inkább kiteljesedjék. E téren a vallás szabad gyakorlásáról szóló – s az 1848-ban megkonstruált bevett vallások koordinációs rendszerét tovább erősítő – 1895. évi XLIII. tc. járt elől. Emellett az 1895. évi XLII. tc. az izraelita vallást a bevett religiók közé sorolta. Az állam és az egyházak viszonyát a kor színvonalán és kívánalmainak lehetséges figyelembevételével rendez-

ték tehát, s távolról sem célozták meg az egyházak szerepének háttérbe szorítását. A vallások áldásos társadalmi jelenléte a hivatalos körök gondolkodásában kívánatos és támogatandó ügy volt.

Az 1868. évi LIII. törvénycikk 12. §-a szerint a vegyes házasságokból született gyermekek nemük szerint követték szüleik vallását. Ez a rendelkezés szemben állt a katolikus gyakorlattal, amely szerint több esetben is a katolikus vallás szerint kereszteltek meg olyan gyermekeket, akik más egyházhoz tartoztak volna, ugyanis az erőfölényben lévő katolikus plébánosok a törvénytől függetlenül reverzálist kértek a nem katolikus házastárostól arra vonatkozólag, hogy a gyermekeiket katolikus módon fogják nevelni. Ennek megakadályozására Trefort Ágoston vallás és közoktatásügyi miniszter 1884-ben rendeletet adott ki, amelyben kötelezte a papokat, hogy a keresztelési bizonylatokat az illetékes lelkészeknek adják át. Mivel ez hatástalan maradt, Csáky Albin 1890 februárjában újabb „elkeresztelési” rendeletet alkotott, és a kihágási törvény alapján 100 forintig terjedő pénzbüntetést helyezett kilátásba, amennyiben az iratok megküldése nem történik meg. A rendelet alapján több katolikus papot megbírságotlalt és bebörtönöztek.

A vita végeredménye öt egyházpolitikai törvény lett, amelyeket a korszakban betöltött fontosságuk sorrendjében fogadtak el: a kötelező polgári házasságot az 1894. évi XXXI. tc. vezette be, a vegyes vallású házasságokban, illetve a házasságon kívül született gyermekek vallásáról az 1894. évi XXXII. törvénycikk, a születések, házasságok és halálozások állami anyakönyvezéséről az 1894. évi XXXIII.

törvénycikk rendelkezett; a következő évben fogadták el az izraelita vallás bevett vallássá nyilvánításáról az 1895. évi XLII., valamint a vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikket.

Míg az elfogadott törvények egésze elsősorban a katolikus és az izraelita felekezet életébe hozott lényeges változásokat, addig a magyarországi viszonyok között szokatlanul hosszú ideig, 1895. november 26-tól 1990. február 11-ig hatályban lévő 1895. évi XLIII. tc. az egyes, addig kialakult felekezeti kategóriákat értelmezte újra, és nyitotta meg a kis-egyházak előtt is a törvényes működés lehetőségét.

A korabeli nézet az volt, hogy az elismert felekezeteket magánjogi állásúnak, a bevett felekezeteket pedig közjogi, ilyen módon paritásos, azaz egyenértékű állásúnak tekintették. Az elkülönítés lényegében a hatalomban való részvétel mértékére mutat rá; a magánjogi státus a társadalmi szervezetek szintjére utalja a felekezetet (mely ezáltal vagyoni és családi jogi következmények eldöntésére képes), tehát a magánszemélyek egymás iránti kötelezettségeire terjed ki, míg a közjogi státus az állami életben való részvételt teszi lehetővé.

A vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikkben a legnagyobb lélekszámú vallások (az 1910-es népszámlálás szerint a bevett vallásokhoz tartozott a magyar lakosság több mint 99%-a) megtartották a bevett vallásként való megjelölést, melyet a fentiek alapján a közjog által védettként határozhatnánk meg, ugyanakkor a felsoroláson túl a kategória tartalmának részletes tisztázása nemcsak korábban, hanem ekkor is elmaradt. Mivel a bevett vallások jogállása hosszú történelmi fejlődés során alakult ki, ezért a törvény nem részletezte bővebben a jogosultságaikat, meghagyta azokat korábbi jogaikban.

1. Szabadon tarthattak nyilvános, közös istentiszteletet. Az egyházi ünnepek helyszíneit is biztosították.

2. Egyházi önkormányzati joguknál fogva maguk intézkedhettek vallási és egyházi ügyekben, maguk kezelhették alapítványaik, kiadásaik fedezésére a hívektől adományokat gyűjthettek.

3. Híveiktől egyházi adót szedhettek be.

4. Arra jogosított hatóságaik által híveik felett egyházi fegyelmet gyakorolhattak.

5. Joguk volt saját temetőt üzemeltetni.

6. Iskolát, óvodát, gyermekmenházat tarthattak fenn.

7. A hadseregnél, állami közintézeteknél, kórházakban mindegyik vallásfelekezet tagjai saját lelkeszeiktől részesülhettek lelki gondozásban.

Míg az elismert felekezet miniszteri rendelettel nyert státust, és hitelveit köteles volt ehhez bemutatni, addig a bevett felekezetek mindegyikének immár törvénybe iktatott státusa volt. Az elismert felekezetek felett a miniszter gyakorolt felügyele-

tet, lelkeszeik a kormányiszervek által elmozdíthatók voltak, és szerzési képességük csak imaházra és iskolára vonatkozott. Ezzel szemben a bevett felekezetek a király főfelügyelete alá tartoztak, lelkeszeiket a kormányiszervek nem mozdíthatták el, és nem volt korlátozható vagyonszerzési képességük. (A Királyi Kúria ezért mondta ki, hogy a holtkezű törvények már nem vehetők figyelembe.) A bevett felekezetek egyházi adójuk behajtásához adminisztratív, közigazgatási segítséget és eszközöket is igénybe vehettek, míg az elismertek nem. Míg a bevett felekezetek a gyűlési jegyzőkönyveket csak hatósági utasításra mutatták be, addig az elismert felekezeteknek kötelessége volt ezt esetről esetre bemutatni. Ez utóbbiak arra is kötelezhetőek voltak, hogy gyűléseiket nyilvánosan tartsák meg.

A törvény elfogadásáig az elismert felekezetekre vonatkozó szabályokat az egyes törvények részletezték és töltötték meg tartalommal, de egyértelmű megkülönböztetést nem határoztak meg. Ezek a jogszabályok kiterjedtek a lelkeszek törvényes védelmére, illetve a katonaság alóli, a lelkeszeknek és jelölteknek adandó kedvezményekre is. A kifejezést eredetileg elsőként az izraelita felekezetre alkalmazták 1871-ben (1895-ig, a törvény elfogadásáig), tekintettel arra a körülményre, hogy az izraelita vallásra számos speciális szabály vonatkozott a többi felekezethez képest, de a szokásjog alapján nem számított bevettnek. A vallás szabad gyakorlásáról szóló 1895. évi XLIII. törvénycikk indoklása már úgy fogalmaz, hogy a bevett státus elnyerésével csak egy joghézagot tölt ki a törvényhozás, hiszen az izraeliták már eddig is rendelkeztek jogokkal, továbbá az izraeliták bizonyították az elmúlt huszonöt évben, hogy „részt akarnak venni a magyar nemzeti állam teljes kiépítésében”.

Az elismert felekezet létrehozásához e törvény szerint legalább egy egyházközséget kell szervezni és fenntartani, biztosítani kell a felekezethez tartozó gyermekek iskolai hitoktatását, továbbá be kellett nyújtani a hitéletre vonatkozó összes rendelkezést magában foglaló szervezeti szabályzatot a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. A jóváhagyás megtagadható, ha a felekezet „irányultsága” állam- vagy nemzetellenes, ha hitelvei, tanai, istentisztelete, szervezete sérti a törvényeket és a közérkölcst, valamint akkor, ha ezek azonosak más bevett vagy elismert felekezetekével, vagy attól csak az istentisztelet nyelvén térnek el. Az elismert felekezeteket megilleti a nyilvános, közös istentisztelet, valamint a vallási és felekezeti ügyek önálló intézése.

1895-ig a helyzeténél fogva egységesen tűrt – illetve el nem ismert – vallásként számon tartott összes nem bevett felekezet számára törvényi felhatalmazás hiányában a már meglévő adminisztrációs szokások alapján bocsátottak ki rendeletet a hatóságok. Jogállásukat még a bevett vallásokénál

is nagyobb rendezetlenség uralta – különböző jogultságokkal tartoztak ebbe a kategóriába az izraeliták (1871-ig) és a nazarénusok. Míg a nazarénusok nem rendelkeztek anyakönyvezési joggal, addig az izraeliták számára már 1840-ben megnyílt a jog az anyakönyvezéshez, illetve 1863-ban az állami elismertségű házasságkötéshez. 1895-től az el nem ismert felekezetek életében jelentős változás nem történt, közülük kettő nyerte el az elismert státust: a baptista felekezetet 1905-ben rendelettel ismerte el a kultuszminister, az iszlám vallás elismeréséről pedig az 1916. évi XVII. törvénycikk rendelkezett.

Ezen felekezetek működésére az egyesületi és gyülekezési jog általános szabályai vonatkoztak. Csak a házi istentisztelet tartására volt bejelentés nélkül lehetőség, a vallási szertartást be kellett jelenteni a rendőrhatalóságnál, és erre egy hónapra kaptak engedélyt. Ezek a felekezetek nem szervezhettek hitközséget, hivatalos hitszónokot nem tarthattak, kötelesek voltak nyilvánosan tartani istentiszteleteiket. Bár az egyesületi jog alkalmazása szigorú feltételeket támasztott a kisegyházakkal szemben, ezáltal azonban legitimációt teremtett a működésükhöz, továbbá a társadalmi szervezetként való nyilvántartás előképévé vált az 1895-ös törvénycikket felváltó, a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvénynek, melyben az egyházak más ismert jogilag szervezett személyösszességektől – pártoktól, egyesületektől – már élesen különböző, speciális társadalmi szervezetet alkotnak.

A két világháború közötti politikai rendszer hosszú ideig az 1890-es évek teremtette helyzetre alapozott. A hivatalos politika pedig – lévén harcosan vállalt keresztény politika – a rendelkezésére álló eszközök nem csekély tárházával támogatta a nagy hazai egyházak sokirányú, s jobbra társadalmilag is hasznos működését. A nagy egyházak jelenléte a kisebb és nagyobb közösségek körében mindennapibbá vált, elég, ha utalunk itt a vallásos nevelés erősödésére, az egyházaknak az oktatás terén elért eredményeire, s karitatív jellegű munkásságuk intenzívebbé válására.

Horváth Attila

1608. évi (koronázás előtti) I. törvénycikk a vallásügyről

A mi tehát a bécsi végzésnek az első cikkelyét illeti, arra nézve nemes Magyarországnak a karai és rendei elhatározták:

1. § Hogy a vallás gyakorlata, úgy a báróknak, mágnásoknak és nemeseknek, mint a szabad városoknak és az ország összes karnainak és rendeinek, úgy a maguk, mint a fiscus fekvő jószágaiban; valamint a magyar katonáknak is, az ország véghelyein kinek-kinek a maga vallása és hite szerint; nem különben a mezővárosoknak és faluknak is, ha azt önkéntesen és kényszerítés nélkül elfogadni akarják, mindenütt szabad legyen; és annak szabad élvezetében és gyakorlatában senki senkit meg ne akadályozzon.

2. § Sőt inkább a karok és rendek közt támadható gyűlölség és meghasonlás kikerülése céljából, elhatározzák, hogy mindenik vallásfelekezetnek a maga hitét valló előljárói vagy superintendensei legyenek.

1647. évi V. törvénycikk a nagyságos erdélyi fejedelemmel, Rákóczy György uralal kötött békéről kiállított királyi oklevelet az ország közönséges törvényei közé iktatják

6. § Másodsor: Arra nézve, hogy a parasztok az ő vallásukban nem gátlandók és nem háborítandók, kijelentettük és határoztuk, hogy az ország jó békéje és nyugalma kedvéért, az előbb érintett cikkely és föltétel erejénél fogva, őket sem szabad vallásuknak a fentebbihez hasonló szabad gyakorlatában, használatában és követésében, sem Ő királyi felségének vagy szolgálóinak, sem földesuraiknak bármi módon vagy bármely ürügy alatt háborítani vagy akadályozni, legyenek bár határszéliek vagy mezővárosiak avagy falusiak, bármely földesurnak vagy fiscusnak a fekvő jószágain; a kiket pedig eddiglen akadályoztak, kényszerítettek vagy háborítottak, azoknak engedjék meg, hogy vallásukat ismét szabadon használják, gyakorolják és követhessék, és más, az ő vallásukkal ellenkező szertartások végezésére ne kényszerítsék.

A magyar országgyűlés és a vallásügy az újkorban

Magyarország az Árpád-kortól kezdve többfelekezetű volt, ha a zsidó és a muszlim kisebbséget nem számítjuk is, akkor is ott volt a görög szertartású ruszinok, szerbek és románok nagy tömege. A törvényhozás ugyan nem számolt ezzel a körülménnyel, de a kortársak mégis tudatában voltak annak, hogy saját gyakorolt vallásuk nem az egyetlen és kizárólagos, még az ország határain belül sem, erről okleveles adatok tanúskodnak. Péter Katalin nagy jelentőséget szentel ennek az adottságnak, és többek között ezzel magyarázza a 16. századi Magyarországra jellemző kivételes vallási toleranciát: „A római katolikus kánonjogot éppen úgy nem kényszerítették rá a görögkeletiekre, ahogyan vallásuk megváltoztatásával, esetleges térítéssel sem kísérleteztek. Ez a tény legvilágosabban a betelepülő románok példájával bizonyítható. Románok a 13. század végétől költöztek mind nagyobb számban Erdélybe. Földesurak hívták őket katonának vagy falusi földművesnek. És a források arról beszélnek, hogy bár a birtokosok többsége római katolikus volt, a vallásváltoztatás gondolata nem merült fel. Az érkezők pravoszláv templomok építésére kértek és kaptak engedélyt, majd a 16. század első évtizedeiig minden külső beavatkozás nélkül gyakorolták a vallásukat.”

A pravoszlávok vallásgyakorlatáról sem a középkorban, sem a kora újkorban nem folyt vita az országgyűléseken, egyrészt azért, mert ehhez senkinek nem fűződött érdeke, másrészt azért, mert a pravoszláv egyházfők nem vettek részt az országgyűléseken (és világiak is csak elenyésző számban), ezért nem szerveződhetek frakciók vallási alapon.

A fordulat ebben a reformációval jött el, előbb az új hitet tiltó törvényekkel (1523-tól kezdve), majd az újhitű főurak és polgárok egyre befolyásosabb jelenlétével a rendi országgyűlésen, mely a kategorikus tiltások fokozatos enyhítéséhez, feloldásához vezetett. A Bocskai-szabadságharc és az azt lezáró bécsi béke (1606) kellett ahhoz, hogy a magyar törvényhozás komolyan számoljon az országban akkor már évtizedek óta uralkodó vallási pluralizmussal (sőt, ekkor már egyértelműen protestáns többséggel). A békeszerződésnek ezt a vallásügyi rendelkezését cikkelyezi be az 1608. évi I. törvény.

A törvény azonban nem egyszerűen szentesíti a nyugati egyház szakadását és a vallási megosztottságot, ahogyan azt például az 1555-ös augsburgi vallásbéke fogalmazza meg a német birodalomban, hanem jóval tágabban biztosítja mind az egyéni szabad vallásgyakorlatot (a nemeseknek, a szabad városoknak és a katonáknak), mind a mezővárosok és falvak kollektív vallásválasztási és vallásváltoztatási jogát. Két vallásháborúval és két békekötéssel később ezen még inkább túlmege a linzi békét

becikkelyező 1647. évi V. törvény, és az egyéni vallásszabadságot a jobbágyokra is kiterjeszti.

A következő 150 év előbb a katolikus és a protestáns rendek között vívott diétai vallásügyi küzdelmekről, majd az abszolutista királyi hatalom kiépülésével egyre inkább a jogi korlátozásokról, a szabadságok megnyirbálásáról, visszavételéről szól, egészen a felvilágosult abszolutizmus koráig.

II. József türelmi rendeletét – melyet emlékezetes módon még halálos ágyán sem vont vissza – az utódja, II. Lipót által összehívott országgyűlés az 1791. évi XXVI. törvénybe iktatta, sőt még annak óvatoskodó korlátozásait is feloldotta (így a protestánsok például nemcsak torony, harang és utcai bejárat nélküli imaházat, hanem újra templomnak kinéző istenházát építhettek). Ezzel a magyarországi vallásügy – ahogy a törvény bevezetése büszkén hirdeti is – ismét a bécsi és a linzi béke, azaz az egyéni teljes vallásszabadság talajára került vissza azzal a különbséggel, hogy ugyanez a bevezetés már nevesíti is az ágostai és helvét hitvallású evangélikusokat. Ne hatódjunk meg ettől, ez nem dicsőségtábla: a törvény azért nevezi meg a vallásszabadság alanyait (a 17. században erre még nem volt szükség, akkor a szabadság valóban szabad választást jelentett), nehogy tévhitbe ringassa azokat a máshitűeket, akikre ez a privilegizált állapot nem vonatkozott. A Habsburg hatalom nem a zsidóktól, nem is a szabadkőművesektől tartott (előbbiekkal a XXXVIII. cikk foglalkozik, utóbbiak összejövetelét az uralkodó személyesen ellenőrizte), hanem a még csak frissiben egyesült görög katolikusoktól. Nehogy már a ruszin jobbágy vagy a román pásztor válogathasson, hogy a pópánál vagy a pópás papnál énekel az ikonosztáz előtt.

Az 1791. évi országgyűlés hatályon kívül helyezte ugyan a megelőző korszak tilalmait, de az egyenjogúsítást nem érthette el addig, amíg a felekezetek egyike előjogokkal rendelkezett mind a közjog területén (főrendi házi képviselő), mind a hívők mindennapjaiban (házasságjog), nem is szólva a behozhatatlan gazdasági előnyökről. A felekezetek 1791. utáni viszonyáról leginkább az az ezópusi fabula juthat eszünkbe, melyből a *societas leonina* római jogi kifejezés és a magyar „oroszlánrész” metafora fakad. Egyenlőtlen erőviszonyok mellett nincs sok értelme a formális jogi elismerésnek. Ezt a felekezeti aszimmetriát először az 1848-as áprilisi törvények próbálták meg kiigazítani, egyelőre csak az elvek deklarálása szintjén, a valóságos „törvény előtti egyenlőség” elérése „polgári és vallási tekintetben” csak több évtizedes polgárjogi küzdelmek, viták és a mindennapokban hozott áldozatok árán a 19. század végére következett be.

Csepregi Zoltán

1790/91. évi XXVI. törvénycikk a vallás ügyéről

Midőn a karok és rendek az örökké tartó egyetértésnek és egyesülésnek köztük való megállapítása végett igazságosnak ismerték el, hogy Magyarország határain belül a vallás ügye egyedül az 1608. és 1647. évi törvények alapjára helyeztessék vissza, és hogy következésképpen úgy az ágostai, mint a helvét hitvallást követő evangélikus honlakosok örökre visszaállított szabad vallásgyakorlatának alapjául és szegletkövéül az idézett 1608. évi, koronázás előtti I. cikkelybe foglalt és a törvénykönyvbe beiktatott bécsi békének, valamint az 1647:V. törvénycikkbe iktatott linzi békének tartalma fogadtassék el és ujittassék meg; azért Ő szent felsége kegyelmes jóváhagyásával (a papságnak és katolikus világi urak valamely részének ellenmondása nem állván ellen, sőt örökre semmi erővel nem bírván) határoztatik [következik 17 részletező §].

1790/91. évi XXXVIII. törvénycikk a zsidókról

Hogy a zsidók állapotáról addig is gondoskodva legyen, míg ügyök s némely szabad királyi városoknak őket érintő kiváltságai a legközelebbi országgyűlésen jelentést teendő országos bizottság által tanácskozás alá vétetnének és a zsidók állapotáról Ő szent felségének s a karok és rendeknek egyetértő akaratával intézkedés tétetnék: a karok és rendek Ő szent felségének jóváhagyásával határozta, hogy a Magyarország és kapcsolt részei határain belül élő zsidók az összes szabad királyi városokban és más helységekből (ide nem értvén a királyi bányavárosokat) azon állapotban, melyben az 1790. évi január elsőjén voltak, megtartassanak és ha abból netalán kizavartattak volna, visszahelyeztessenek.

Szegény ökumené

Iványi Gábornak

A magyar országgyűlés által 2011 júniusában elfogadott, sarkalatosnak minősülő egyházi törvényben több helyütt megjelenik a keresztény hagyomány szóhasználata. Egyes megfogalmazásai hittanórák emléknymait hordozzák – írja figyelemre méltó elemzésében Hubai Péter (Az Una Sancta és a bizniszegházak. Egy teológus dilemmái. *Élet és Irodalom* 2011/37, szeptember 16.), de talán bepillantást engednek a megszövegezők egyikének-másikának hittudományi stúdiumaiba, illetve tanácsadók valláselméleti tájékozódásába is. „E törvény alkalmazásában vallási tevékenység olyan világnézethez kapcsolódó tevékenység, mely természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére irányulnak, valamint az erkölcsöt és az emberi méltóságot nem sértő sajátos magatartás követelményekkel [sic!] az emberi személyiség egészét átfogja” – szól a jogi szöveggörnyezetben meglepőnek ható definíció. A meghatározás, amely nagy múltú (Szent Tamás-i és hegeli), de egyetemesnek ma már nem nevezhető vallásfelfogást képvisel, súlyos dilemma elé állítja a majdani szakértőket, akik járatlan politikusoknak segítenek eldönteni, hogy melyik vallás érdemel támogatást, és melyik nem. Magától értődik ugyanis, hogy az idézett vallásdefiníció igényt és nem tényt fejez ki. Az, hogy vallási tevékenységek és tanok a „természetfelettire” irányulnak, nem jelenti azt, hogy megragadják a természetfelettit. Valamely vallás (a fenti, részleges és monoperspektivikus meghatározásnál maradván) betöltheti vagy látványosan elvétheti ezt a funkcióját: vétkezhet ellene, vagy akár saját küldetését lerombolva felszámolhatja. Az iszlám fundamentalizmus, de például a katolicizmus fundamentalista irányzata is vallási meggyőződésre hivatkozik, holott tevékenysége politikai és ellenkulturális jellegű, alapvetően szekuláris tevékenység. Miközben a vallási intézményeknek szent feladatuk, hogy kritikusan viszonyuljanak önmagukhoz, s folyamatosan rákérdézzenek megnyilvánulásak vallási relevanciájára, ugyanezek más vallások igényét (a valóság egészének megragadására) nem vonhatják kétségbe. Még kevésbé saját vallásuk más felekezeteinek igényét és hitelességét. Máskülönből logikusan egyetlen (tehát első körben sem tizenegynéhány) igaz egyház léteznék csupán, szemben különféle eretnekségekkel. Volt ilyen korszak a történelemben, de köztudottan elmúlt. Így hát a képtelenség válik valóra, amikor keresztény felekezetek beleegyeznek más keresztény felekezetek állami hátrásvételébe és szolgálatuk ellehetetlenítésébe. Bi-

zonyos értelemben maga a törvény hozza zavaros helyzetbe a történelmi előjogaikkal büszkélkedő nagyegyházakat, hiszen önmagukról sem jelenthetik ki magabiztosan, hogy vallásuk megfelel a törvényben rögzített ismérveknek.

A kirendelendő szakértők feladata „a törvényben foglalt vallási tevékenységgel kapcsolatos feltételek fennállása megállapításának tisztázása” lesz. Elemző munkájuk eredménye azonban könnyen megelőlegezhető. Egyfelől alávetethetik magukat a törvényt létrehozó pártpolitikai akarat szempontjainak, ám ekkor óhatatlanul ők is kivonják magukat a törvény vallásdefiníciójának hatálya alól. Megmondhatják ugyan, hogy az általuk vizsgált beadvány – amely az első körben elismerésre méltatlannak bizonyult vallási közösségek állami elismerését kérelmezi – megfelel-e a törvényi követelményeknek, de ezt csak kívülállókként tehetik. Hiszen ha nem foglalnak el olyan egyetemes (mondhatni isteni) pozíciót, ahonnan elvben bármely vallás hitelessége megítélhető, akkor kénytelenek az egyetemesség valamely részleges interpretációjára hagyatkozni. Ha valamelyik felekezet teológiai tájékozódását követik (de valószínűbb, hogy ezen belül is az iskolák vagy irányzatok egyikét), ráadásul a parlamenti többség képzeletvilágában fellelhető, s kollektív mivoltában kivált homályos vallásfogalomnak igyekeznek megfelelni, akkor lemondanak a törvényi meghatározásban célba vett egyetemességigényről. Ezért talán a tudományos objektivitás nézőpontjából próbálhatnának inkább vizsgálni, ami azonban fából vaskarika volna: természetfeletről, hitelvekről és hasonlókról a módszertani ateizmus jegyében aligha nyilatkozhatnának hitelesen. – Másfelől közölhetik véleményüket azzal a valódi függetlenséggel és társias empátiával, amely tiszteletben tartja a vallási sokféleség jelenkori adottságait, egymással versengő megközelítéseit és a vallásfogalom tartalmi összetettségét. Ekkor nem tehetnek egyebet, mint hogy – alkalmasint a korábbi, lecserélt egyházi törvény tágasabb koncepciójára figyelmeztetve – javasolják minden kérelem jóváhagyását. Senkit sem zárnak ki (kivéve talán néhány szembeötlően nem vallási jellegű társulást), és rosszallásukat fejezik ki a törvény diszkriminációs gesztusai miatt. Azaz demokratákként viselkednek, nem pedig pártos teokraták módjára.

Egy harmadik lehetőség, a törvény majdani nagylelkű alkalmazásába vetett hit – a kölcsönös jóhiszeműség feltételezése – alapvető kérdéseket fedne el. Elsőként az juthat eszünkbe, hogy a törvény kedvezményezettjei közül vajon miért nemcsak a leghierarchikusabb egyházi intézmény hallgatta el (államkeresztény múltja és ambíciója bővületében), hanem a demokratikusabb szerkezetűek sem figyelmeztettek rá, hogy e szelídnek tetűző hermeneutikai alapállás voltaképp a korlátlan

hatalommal felruházott politikai tényezők pszichés állapotától, erkölcsi megfontolásaitól, személyes meggyőződésétől vagy épp szeszélyétől, egyáltalán: bármiféle „hiszeműségétől” való alattvalói függés legitimációja, és ekként összeegyeztethetetlen a népszuverenitás elvével? A jó és a rossz finom megkülönböztetésére kihegyezett érzékenység – a nagy múltú felekezetek spirituális hagyományának szíve-lelke – miért nem rándul össze a félreértett jószándék félreérthetetlenül hamis retorikájának hallatán? Miért fogadta már előzőleg is rendületlen közönnyel a jogalkotás megannyi antidemokratikus, hasonló nyelvi formulákkal körített gesztusát? A katolikus és protestáns egyházi vezetők miért nem igyekeznek híveik tisztánlátása érdekében a nyilvánosság előtt (és bevonásával) feltárni, hogy mit rejt a hitelvek épségéért érzett politikai aggodalom? Elsősorban leckéztetést-e vagy nyílt fenyegetést, a haszonelvűség különféle változatait, igazságtalanságot vagy tévedést? S hogyha mind ezt együtt (ami a legvalószínűbb), akkor a célratörő ki-, illetve beválogatás nyomán megerősödő érdekközösség vajon ki mindenkinek árt és hogyan? *Sub specie aeternitatis*, de a „közjóra” tekintve is.

*

Az állam(egyház)i kirekesztés mindenekelőtt az elemi szolidaritás felszámolásában tette cinkossá a bevett vallási közösségeket. Teológiai szempontok itt mintha csak leplező szerepet játszanának. A történelem – a politika és a társadalom, a kultúra és az eszmék, s persze mindenekelőtt az egyházak története – elégséges és jól ismert választ ad arra a kérdésre, hogy miféle – kétségkívül vallási fogalmakkal is közvetített – hagyományra épül a nagyegyházi kereszténység és a totális ellenőrzés igényével fellépő állam szövetsége. A konstantini korszak vagy épp a kelet-európai közelmúlt öröksége ezért joggal hozható szóba. Érdemes azonban egy általánosabb képlet magyarázó érvényén is újra elgondolkodni. Amikor a 20. században többek közt Dietrich Bonhoeffer és Karl Barth radikálisan szembeállította a vallást a hittel (előbbi a „vallástalan kereszténység” etikai evangéliumának távlatát előrevetítve, utóbbi a kinyilatkoztatás ítéletét hangsúlyozva a vallások „istenellenes” konstrukciója felett), nyilvánvalóan egyikük sem szelímharcot kezdeményezett a történelem ellen. A „vallás visszatérésének” modernség utáni tapasztalata – a „szekularizáció utáni” korszaknak ez az egyre gyakrabban ismételt formulája – látszólag felszámolja a vallás történelmi hordalékától megtisztított hit utópiáját, a helyzet azonban mégsem ennyire egyszerű.

A szétválasztást ma is aktuálissá teszi a történelem figyelmes olvasása. A hit megteremti ugyan

intézményesült formáit, ahogy bármely hiedelem is a saját kvázi-vallását, és viszont: a vallásban megőrződhet és újjászülethet a hit. A feltételeesség azonban a hit kiiktathatatlan differenciájának jelölője. Ez az elkülönböztetés pedig Isten (különbözőségének) helyét tartja fenn. A hit a vallásnak nem tulajdona, hanem horizontja, amiként köztudott, hogy valamely vallási konvenció a hit lehetséges, de nem szükségszerű kifejeződése. Egyetlen vallás nyelvi készlete sem képes birtokba venni a hit forrását, és saját történelmi alakulásához igazítani dinamikáját. Rendszere nem foghatja át a hit cselekvésformáit. Ugyanakkor a vallást transzcendáló hit uralhatatlansága a zsidó-keresztény hagyományban paradox módon örökös is a vallás túlon túl emberi vagy nagyon is embertelen készletései, a benne rejlő erőszak feszítőereje fölött. A vallásnak nincs más tájékozódási pontja, mint a hit kisajátíthatatlan mozgása: ezt követve kerülheti el a hiedelem terméketlen tartományait, az üres beszéd örvényét, a vallási színezetű Rossz elszabadulását. A hit transzcendenciája viszont nem igazolja a vallást – nem erre szolgál –, hanem kérdőre vonja és megítéli. Ahol megőrzi saját differenciáját és szabadságát, ott alázatra intve munkálkodik a vallás gyógyulásán és megújításán.

Mindez talán egy vallási törvény vonatkozásában sem mellékes. Hit és vallás dialektikája, e mozgékony, változó, nemritkán ellentétes viszony eredendően tagadja azt az összhangzatos együttállást, amelyet részint a külső tekintet, részint az egyházi önértelmezés közkezen forgó változatai elementáris hittörténelmi tudatlansággal feltételeznek vallás, rögzített hitvallás és értékteremtés között. A hit szabadon viszonyul a valláshoz – csakis így szabadíthatja fel a vallási tradíció pozitív tartalékait. E szabad kapcsolódásnak köszönhető az is, hogy a „történelmi” egyházak „szabad” egyházak nélkül, a nagyegyházak kisegyházak nélkül, általában pedig a vallási közösségek civil társadalmi környezetük inspirációja nélkül hagyományaik terhének kiszolgáltattjai és megnyomorítottjai. Ilyen értelemben a vallástól különböző hit nem más, mint a vallás elvben végtelen nyitottságának, toleranciájának, tanulékonyságának, megértő- és segítőkészségének etikai indítéka. Keresztény fogalommal: a szeretet mozgatóereje. Az önmagának elégséges vallás ellenben a saját híveit is megtévesztő profanitás megnyilvánulása, egyben a politikát szimbólumokkal ellátó háttérintézmény.

A történelminek mondott egyházak közkeletű önreprezentációjában, amelyet az új vallási törvény is visszatükröz, az elismerésre érdemesült vallási közösségek jellemzője a régiség – ettől volnának történelmi –, a megszilárdult önazonosság, a hiteltek rendszere és az általuk képviselt értékek egyetemessége. Belátható, hogy a „történelmi” jelző

itt nem mást hivatott biztosítani, mint a történelmi narratívák egyikének uralmi pozícióját. Különösen mivel a történelmi-mert-régi hipotézise az elfojtás műveleteinek köszönheti túlélését. A „történelmi egyházak” legfőképpen annak tudását kényszerítik vissza tudattalanjukba, hogy a történetiség összetett módon viszonyul a régiséghez. Ismeretes, hogy a történetiség olyan emlékezetműködés, amely sohasem pusztán ismétlő módon emlékezik. Ami egykor volt, azt felidézve el is felejt. Átértelmezi és megújítja, töredékekre bontja, és új alakzatokban építi ismét egybe, a megszakított folytonosság és a folytonos megszakítás módozata szerint vezeti át a jelenbe, és így tovább. A történelem egyszersmind az új újdonságát is megkérdőjelezi. Olykor jótékony iróniával: ezért lehet a szakadás a töretlenség biztosítóéka, s például ezért lehet a reformáció, majd a felekezeti aprózódás a katolikus egyház történetének eseménye, a katolicitás – az egyetemesség – elidegeníthetetlen része és feltétele.

Ugyanezért nem lokalizálható az *eredet* sem valamilyen kronológiai vagy mitikus ősidőben. Ami ma születik, éppoly történelmi, mint ami az egyetemű egység konstrukcióját megalkotó elbeszélés szerint kezdettől fogva fennáll. Miért ne volna elképzelhető, hogy egy új kezdet – akár egy újonnan alapított egyház – az eredet megmutatkozása a jelenben? Miért ne volna elképzelhető, hogy egy újabb keletű közösség azt a kezdetet kelti életre, amely egyébként a régi számára sem tényként adott, s ezért mindig többféleképpen gondolható el?

A 20. században egy pillanatra a katolikus egyház is hagyta szóhoz jutni ezt a termékeny és megalapozott hipotézist, amikor a „forrásokhoz való visszatérés” szándékával együtt az ökumenére is igent mondott. Arra az egységre, amelyet a keresztény hagyomány legmélyebb intuíciója bízott (a tanbeli egyeztetés teológusait is zavarba ejtve) a nem túl távoli jövőre. Messze nem csak s nem első sorban a teológiatörténelmi tények aprólékos elemzésének várható eredményét latolgatva, hanem az új teremtés látóhatárát fürkészve. A teológusokénál és klerikusokénál szélesebb körű ökumenikus mozgalmat az a sejtés vezérelte, hogy a majdani egységet nem az identitás bevált építőelemeinek zárt rendszerű kombinációja ácsolja össze. Az ökumené virtuális középpontja nem egyik vagy másik tekintélyes képződmény tanszerkezetében található, s még csak nem is egy nagyszabású dogmatikai szintézis keretei között, hanem a másság közegében. Abban a felekezeti és vallási határokon kívül eső konvergenciapontban, ahol az egészen más Isten idegensége összetalálkozik az idegenkedéssel szemlélt, de szintén kéznívűtásnyira lévő idegenek emberi világával. Vagyis a vallás történelmi formáit saját lendületével meghaladó hit és az intézményi kereteken túlnövekvő szolgálat nagyobb egyete-

mességében találkoznak össze – a közös cselekvésben, a kommunikáció önmagát újjáépítő rendjében.

*

Az ökumené forrása eszerint a felszabadításra várók világa, a szegényeké és az elnyomottaké. Hatókörét nem egyházi hivatalviselők határozzák meg: kiterjed mindazokra, akik képesek jószándékukat másokéval megosztani. Természetes tehát, hogy nagyobb kontextusa a társadalmi szolidaritást építő e világi és egyházi közösségek hálózata és az a szabad tér, amelyben e hálózat hatékonyan működhet. Az ökumené és a demokrácia között nincs éles határ. A vallási hagyomány őrzőjének olykor a hagyomány alapelvét a legnehezebb megőriznie emlékezetében: azt, hogy az áthagyományozott igazság hordozója a praxis szabadsága. Az evangélium egyszerű kijelentésének újraolvasása – „a szegények mindenkor veletek lesznek, de én nem leszek mindenkor veletek” (Mt 26,10) – többnyire diszkrét, de mértékadó történése a hit ambivalens történetének. Mit mond majd a felkért szakértő, s hogyan szavaznak a képviselők, ha egy vallási közösség esetleg Jézus hegyi beszédét nyújtja be hitelveinek chartája és működésének agendája gyanánt? Vajon az megüti a „tanításának lényegét tartalmazó hitvallás” mércéjét? Egyáltalán: keresztény szöveg? Vagy zsidó?

Amikor Emmanuel Lévinas a Biblia egyik legfontosabb szakaszának nevezte Máté példázatát az utolsó ítéletről (Mt 25,31–46), nem pusztán személyes preferenciájának, hanem az idő parancsának kölcsönzött hangot. A fenséges, egyúttal azonban Máté apokaliptikus hevületének ellentmondásosságáról is árulkodó tabló minden bizonnyal mítosztalanításra szorul: megáll akkor is, ráadásul pontosabban illeszkedik a názáreti zsinagógában Isten országát meghirdető Jézus személyiségéhez, ha az olvasás kiszűri belőle a végidő-irodalom konvenciójából ismerős elemeket: a dicsőség felhőjét, a szent angyalokat, a királyi trónust. Ekkor „ketten” maradnak a képből: Jézus és az elesettek beláthatatlan, időtlen tömege, éhezők, szomszédok, jövevények, mezítelenek, betegek és foglyok. Amit viszont maga az elbeszélés szűri ki, nem más, mint az egyházak és felekezetek történelme maga, s vele mindaz, amiből a „történelmi egyházak” önképe összetevődik. Úgy tűnik, a hittételek igazságába vetett hit elsőbbségi vitája a szeretet erejébe vetett, eszköztelen hittel nem vezet többé sehová. A Máté-szövegbeli végső horizontjában nincsenek történelmi struktúrák. Egyedül cselekedetek döntenek el (tisztelet Pálnak, Luthernek), és idegenek szolgálata vall arról, hogy kinek van köze Krisztushoz, és kinek nincs. Ebben az alapvető értelemben bármely keresztény gyülekezet önmagát számolja fel ott,

ahol elsődlegesen identitáspolitikai alakulatként működik, s nem a mátéi jelenet teológiailag ugyan minimalista, de a szabad és szolidáris együttműködés maximumát feltételező távlatát célozza meg.

Az evangéliumi létezés ismérvei és egy hatalmát ellenőrizetlenül gyakorló állam vallási törvénye között nincsenek érintkezési pontok; nem is kell, hogy legyenek. Jogos megbotránkozást éppenséggel – az önkény gátlástalanságán túl – a törvény vallási frazeológiája és vallásszemléletének historizmusa kelt. Hátterében az ellenállás hiánya, az a némaság, amellyel a kiváltságos egyházak elfogadják, hiszen saját maguk előtt sem vonják kétségbe kiváltságos státusukat, nem tekinthető pusztán nagy horderejű erkölcsi kudarcnak. Sokatmondóbb a nagy keresztény intézmények bezárulása az önazonosság politikai eredetű vallási kategóriájába, s az ezzel járó közöny a szabadság és a felelősség legtágabban közös kérdései iránt. Alighanem megrendítené az üdvbizonyosság felekezeti fundamentumait, ha a vallások történetisége egészen más módon jelentené be igényét: ha eleven és megvitatható kérdésként lépne be egy nagylelkű, minden társadalmi szolgálatot támogató és minden hívő meggyőződést egyenlőképpen tiszteletben tartó törvénykezési gyakorlatba. S ha ennek érdekében a privilegizált keresztény egyházak visszasorolnának az egyesületté visszaminősítettek mellé, hogy együtt járják be hosszabb-rövidebb történelmük felejtésre ítélt, hallgatag tartományait. Egyúttal pedig életre keltésük az alapító látomást, amelyet a kölcsönös előnyök rövidtávú ígérete már oly sokszor, s a jelenben ismét feledésre ítélt.

Mártonffy Marcell

1848. évi XX. törvénycikk a vallás dolgában

1. § Az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilváníttatik.

2. § E hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve különbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.

3. § Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

4. § A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatóság, valláskülönbség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedhetik.

5. § A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallásu tábori lelkészekkel láttassanak el.

A fölöslegések felebarátja

„Mert ahogyan a test egy, bár sok tagja van, de a test valamennyi tagja, noha sokan vannak, mégis egy test, ugyanúgy a Krisztus is. Hiszen egy Lélek által mi is mindnyájan egy testté kereszteltettünk, akár zsidók, akár görögök, akár rabszolgák, akár szabadok, és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg. Mert a test sem egy tagból áll, hanem sokból. Ha ezt mondaná a láb: »Mivel nem vagyok kéz, nem vagyok a test része«, vajon azért nem a test része-e? És ha ezt mondaná a fül: »Mivel nem vagyok szem, nem vagyok a test része«, vajon azért nem a test része-e? Ha a test csupa szem, hol lenne a hallás? Ha az egész test hallás, hol lenne a szaglás? Márpedig az Isten rendezte el a tagokat a testben, egyenként mindegyiket, ahogyan akarta. Ha pedig valamennyi egy tag volna, hol volna a test? Így bár sok a tag, mégis egy a test. Nem mondhatja a szem a kéznek: »Nincs rád szükségem«, vagy a fej a lábaknak: »Nincs rátok szükségem!« Ellenkezőleg: a test gyengébbnek látszó részei nagyon is szükségesek, és amelyeket a test tisztességtelen részeinek tartunk, azokat nagyobb tisztességgel vesszük körül, és amelyek ékesség nélkül valók, azok nagyobb megbecsülésben részesülnek: az ékeseknek azonban nincs erre szükségük. Isten szerkesztette így a testet egybe: az alacsonyabb rendűnek nagyobb tisztességet adva, hogy ne legyen meghasonlás a testben, hanem kölcsönösen gondoskodjanak egymásról a tagok. És így ha szenved az egyik tag, vele együtt szenved valamennyi, ha dicsőségben részesül az egyik tag, vele együtt örül valamennyi. Ti pedig Krisztus teste vagytok, és egyenként annak tagjai.” (1Kor 12, 12–27)

Kedves Gyülekezet, eszembe jut egy barátom: sok évvel ezelőtt egy szerencsétlen motorbalesetben mind a négy végtagját elveszítette, és bár nagyon szerették, és sokan segítettek neki, ügyes művégtagokat is készítettek a számára, az élete nem volt többé teljes és boldog, nem tudott örülni annak, hogy olyan sokan sűrögnek-forognak körülötte.

Balga szemlélet az, hogy a közösségben – legyen az országnyi vagy földrésznyi, vagy éppen az egyház vagy a család –, vannak fölösleges, nélkülözhető emberek. Így vagyunk azokkal is, akik testben már nincsenek ezen a Földön. Az a kérdés fogalmazódott meg bennem a mai napon, amikor Gáli József-re és Rajk Júliára emlékezünk, akik 30 éve, Mérei Ferencre és Donáth Ferencre, akik negyed százada, Újhegyi Szilárdra, aki 15 éve, Vásárhelyi Miklósrá és Hegedűs B. Andrásra, akik 10 éve hagytak itt

bennünket és Litván Györgyre, aki 5 éve halt meg: maradtunk-e egyáltalán?

Az elmúlt héten a Kamenec Podolskiban elpusztított zsidó testvéreinkre gondoltunk, akiket 1941-ben üldöztek ki a harctérre, hogy kiszolgáltatassák őket a nyilvánvaló halálnak. Ezen a visszaemlékezésen újra és újra meg kellett fogalmaznunk a kérdést: Auschwitz után és Kamenec Podolski után lehet-e ugyanúgy élni, mint korábban? És azt kellett mondanunk: nem lehet. Nem lehet ugyanúgy élni, mint ahogy addig éltünk. Nem lehet ma úgy élni, hogy ne gondolnánk azokra, akik fájdalmasan hiányoznak, akik füstté lettek, akik értelmetlenül, embertelenül, részvét és szeretet nélkül pusztultak el.

De ebben a beteg magyar társadalomban ma is folytatódik a kirekesztés. Kering az interneten egy aláírásra szánt szöveg, amely arról szól, hogy valahogy meg kellene akadályozni cigány testvéreink szaporodását, hogy ne vegyék el a családi pótlékot a többiek elől. Én pedig azt kérdezem: hol élek én, mi csoda rettenet, hogy az ilyesmi ma Magyarországon nem szégyellt dolog, hanem egyenesen aláírásra, csatlakozásra, együttgondolkodásra bátorító tett és jelenség. De testvéreim-e nekem igazán a cigányok? Vagy csak úgy találkozom az üggyel, mint ahogy az értelmetlenül és barbár módon meggyilkolt tanár ügyével, ahol Hitler-bajusszal és mindenféle szélsőséges jelképpel jelentek meg emberek tüntetni. Nem gyászolni, nem együttérezni a gyászolókkal, hanem tüntetni. És milyen világban élünk, ahol a cigányok meggyilkolása miatt börtönben lévőekkel együttéreznek öreik? Vajon testvérünk-e nekünk mindenki, aki velünk egy hazában van, mindenki, aki velünk egy korban él? Szinte a Jézussal vitatkozó farizeussal együtt kérdezzük: de ki az én felebarátom? És Jézus nem arra válaszol, hogy ki az én felebarátom, hanem azt mondja, légy te mindenkinek a felebarátja. Nem az a nagy kérdés, hogy ki a te felebarátod, hanem az, hogy te felebarátja vagy-e minden embertársadnak.

Pál ezt a levelet azért írta, mert a korinthusi gyülekezetben frakciózás indult. Mióta világ a világ, a vélemények mindig megoszlanak: az egyik Pálé, a másik Péteré, a harmadik Apollósé, és vannak olyanok, akik azt mondják, én meg a Krisztusé vagyok – csak hogy ne kelljen együttműködni sem Péterrel, sem Pállal, sem Apollóssal. Legyek csak én, és inkább énhozzám csatlakozzanak, akik akarnak, de ne nekem kelljen alkalmazkodnom a többiekhez. Látszólag Pál is azt mondja, hogy legyünk mindnyájan Krisztusé, és csak őhozzá alkalmazkodjunk, sőt ennél tovább megy, és azt mondja, hogy legyünk mi mindannyian a Krisztus teste. De marad továbbra is a kérdés: ezen belül hogyan tekintünk egymásra, ki tartozik ehhez a testhez? Ki mondja meg, hogy ki tartozik ehhez a testhez? Megunásig ismételtetjük Jézusnak Nikodémushoz

intézett szavait, a legidősebb és legfiatalabb is tudja, hogy *„úgy szerette Isten a világot, hogy az ő elsőszülött fiát adta, hogy aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen”* (Jn, 3,16) – és még ez a „hisz benne” is olyan kérdéses. Hiszen a nagy dolog valójában az, hogy Isten hisz bennünk, és az ő irántunk való bizalma tud – ha egyáltalán tud bármi is – bennünket a jóra ösztönözni. De visszatérve: kit is gondolt beleértendőnek Isten az ő országába? Mindenkit, mert az egész világot szerette, és nem rajta múlik, hogy bent vagyunk-e vagy kint, mert az ő megváltó kegyelme mindenkire kiterjedt. Hogyan tehetem meg hát én akkor, hogy a test bizonyos tagjait szükségtelennek, fölöslegesnek, egyenesen károsnak ítélem?

Diákkoromban egyszer az egyik körmömmel problémám támadt, nem gyógyult a gyulladás, ezért elmentem a sebészeti járóbeteg-rendelésre. A sebésznek kevés operálnivaló juthatott, ezért, akit lehetett, rábeszéltem arra, hogy engedje megoperálni magát. A fülem hallatára tárgyalt egy idős hölgyvel, akinek a lábán, a kisujján mindig tyúkszem nőtt. Arról győzködte – sikerrel – hogy engedje leoperáltatni a kislábujját, mert akkor nem fog rajta többé tyúkszem nőni. Amikor a néni ebbe beleegyezett, én megrémültem, és csendben eloldalogtam a rendelőtől, mert elképzeltem, amint engem is megpróbál majd meggyőzni ez a derék doktor, hogy engedjek meg egy olyan beavatkozást, amelyik örökre megszünteti a problémát.

Bizony bennünk van ez a gondolat, hogy szabaduljunk meg bizonyos testrészekről, hiszen azok nem is ugyanahhoz a testhez tartoznak. De a mi szent igénk azt mondja: Isten helyezte el ezeket a

tagokat. A teremtő Isten, amikor az embert alkotta, nem kérdezte meg az egyik testrésztől, hogy a másikat is akarja-e vagy sem.

Vannak testrészek, amelyek a kirakatban vannak, és éppen ezért nincs szükség arra, hogy külön még emlegessük szépségüket. Ha itt körülnézünk, kinek az arcán a fiatal kor, kinek az arcán az érett kor szépsége tükröződik, és ez nem üres bók: Isten az arcot szépre teremtette, és benne a szemet is. Int az apostol, ne téveszszük össze a füffel. Amikor elindultunk reggel a templomba, és a festékhez nyúltunk, véletlenül sem a fülünket festettük össze vele, hanem a szemünket húztuk ki – már aki ezt fontosnak tartotta. Más az egyiknek az ékessége, és más a másiknak az ékessége, egy harmonikusan működő testben azonban a maga helyén mindegyik nélkülözhetetlen, mert az Isten így teremtette.

Vannak viszont olyan testrészeink is, amelyeket nem teszünk ki a nyilvánosság elé, hiszen nem akarunk szeméremszécskék lenni, nem akarunk másokat megbotránkoztatni, és ez így van rendjén. Nem tudom, tudják-e, hogy zsidó

testvéreinknek van egy imádságuk, amelyet a mellékhelyiségből távozóban mond el a kegyes hívő zsidó: megköszöni, hogy az Örökkévaló megsegíti az ő szerveit, hogy működjenek. Valahogy az én számomra is egyre fontosabb ez az imádság. Ahogy telik fölöttünk az idő, megtanuljuk becsülni ezt az imádságot, és azt mondjuk, igen, helyénvaló dolog, hogy odafigyeljünk a rejtett testrészeinkre is, akár belül vannak, akár kívül: Isten őrizzen, hogy azokkal bármi baj történjen. Mi elég nagyvonalúak vagyunk, mondjuk, a hajszálainkkal kapcsolatban – persze nem mindenki, némelyek igyekeznek pótolni az elhullottat. Én élen járok az elveszített hajszálakban, irigylem is Laci barátomat, neki ilyen gondja nincs. De ki az közülünk, aki naponta megszámlolja, hány hajszálat veszített el? Színe és mennyisége változásában azonban senki sem tartja számon hajszálainkat? De igen. A mindenható Isten fejünk hajszálait is számon tartja, akár csak minden lehulló verebecskét. Nem tudom, hogy csinálja ezt. Talán vannak fodrászangyalai, akiknek ez a dolguk. Egy angyal – egy feladat. És ráállítja az angyalt az adott személyre, és azt mondja: tartsd számon ennek és ennek az embernek az üstökét. Az én angyalom valószínűleg egy kicsit aluszékony. Isten számára semmi sem lényegtelen és fölösleges, ami hozzánk tartozik. Ahogy fontos számunkra is minden apró mozzanat azok életében, akiket szeretünk. Ha én Laci barátomra gondolok, akkor nem tudok gondolni rá Ildikó nélkül, Mirjam nélkül, Dávid nélkül, Anna nélkül és a többiek nélkül, testvére, Feri és Matyi nélkül, édesapja és édesanyja nélkül. Ami velük történik, fontos számomra, örömmük az én örömöm, veszteségük és bánatuk az én

bánatom is, és ez így van rendjén.

Úgy vagyok én is, ahogy Pál írja másik levelében: „*Ki erőtlén, hogy vele együtt ne volnék én is erőtlén? Ki botránkozik meg, hogy ne égnék én is?*” (2Kor 11,29)

Hát hogyan égne az én arcom is, amikor azt olvasom a tegnapi újságban, hogy a kormányfő nem fogadja az amerikai nagykövetet, mert az Amerikai Egyesült Államok meglehetősen kritikával és hüledezéssel tekint arra, ami Magyarországon történik. Az én arcom is ég, amikor Magyarországot elmúlt száz évre gondolok, és nem tudom azt mondani, hogy ennek a 100 évnek én csak a kétharmadában voltam jelen. Ami a hazámban a népemmel történik, az az én ügyem is. Ezért kell újra és újra megállnom a történelemnek azoknál a pontjainál, amelyek feldolgozatlanok, amelyek szégyellni valók, és azt kell mondanom: ez az ügy az én ügyem is.

De milyen is Jézus Krisztus teste? Pál azt mondja, hogy ti vagytok Krisztus teste. Először is: ez a test emberi test, annak minden velejárójával. Már az első századokban megindult egy olyan mozgalom, amely Jézusról mint nem létező vagy mint elvont személyről próbált meg beszélni. A Biblia hangsúlyozza, hogy kinek a gyermekeként született meg az Úr. A szülőkről is tudunk, a testvéerekről is tudunk, a kicsi gyermekkoráról is, ha csupán egy-egy felvillanásnyi történetet is. Ez a test földi test volt, amely éhezett, amely sírt, amely szorongott és félt és izzadt, amelynek fájtak az ütések, a tövis és a szögek, a méltatlan bántás, a magány. Test volt, amelyet rajongásig szerettek, amely sírba tétetett, test volt – milyen fontos üzenet ez –, amely feltámadott. Ugyanebben a levélben Pál arról beszél, ha nincs feltámadás, ha a történet csupán a test története, ha test és lélek elválása végleges, ha a halál az utolsó szó, ha csak omega és nem alfa is, akkor nem támadt fel Krisztus sem, mert Isten következetes. És ha nem támadt fel Krisztus, akkor nekünk sincs reménységünk. De ha nem maradt az ő teste az elmúlásban, és Isten feltámasztotta őt, akkor mi is, akik testben vagyunk, feltámadunk. És nem csak azok, akiket ő megváltott, mert minden testnek ez a története, ez a programja. Nem csak a teremtett világ más részei, nem csak a növények magvai élednek meg évszázadok múlva is. Ez a teljes történet: átmenni a halálon, és megújulni azután, ahogyan Isten testet ad a magnak. Azt fejtegeti Pál a levél egy távolabbi pontján, hogy ez nem

rajtunk múlik, nem azon múlik, hogy valaki akar-e feltámadni vagy sem, ez Isten programja, amely egyszerűen megtörténik velünk. Hiszen nem az elmúlás istene ő. Az élet teljességében benne van az elmúlás is, de az Isten szemhéja alá, az Isten tenyerébe belekarcolva megyünk át az elmúláson, és történik velünk az, amit a nem felejtő Isten, aki Ábrahámnak, Izsáknak és Jákobnak istene, az élőknek istene, eldöntött felőlünk. Ő az élet ura, és az élet felől döntött. A Krisztus tehát test, annak minden erőtlenségével és győzelmével és szerethetőségével együtt.

Aztán ez a test zsidó test. Némelyeknek látom a szemén a meghökkenést, amikor ezt mondom, pedig így van: Isten, amikor a testben gondolkodott, akkor zsidó testet gondolt el, ha van ilyen... Most, amikor be kell

vallanunk, hogy melyik nemzetiséghez tartoznánk érezzük magunkat, valahogy nem tudtam beírni a többséghez való tartozást, hanem azt kellett beírnom, hogy zsidónak és cigánynak érzem magam. Az egyiket természetes módon, a másikat szintén szívem szerint. Hogyan lehet Krisztus testéhez tartozni úgy, hogy megvetem Istennek azt a rendelkezését, hogy zsidó testben legyen testté az ige. Amikor teológusainknak, különösen az elsősöknek, azt mondom, némi provokációs szándékkal, hogy Jézus Krisztus nem volt keresztény, akkor mindig döbbenet bámulnak rám. Mondom: nem volt kikeresztelkedett zsidó, hanem bekeresztelkedett volt. Mert amit mi keresztiségnek nevezünk, azt a pogányoknak találták ki. Erről szólt Keresztelő János igehirdetése: nem elég zsidónak születni, körümetélni, Ábrahám magvából valónak gondolni magunkat, hanem úgy is kell élni, Ábrahám hitével, ragaszkodásával Isten igazságához. Amikor Keresztelő János – aki persze szintén nem volt keresztény – azt mondta, hogy térjetelek meg, mert a fejsze immár a fák gyökerére vettetett, és minden fa, amely jó gyümölcsöt nem terem, kivágattatik, akkor követői a megtérés jeleként keresztelkedtek be, mintha pogányok lennének, a zsidóságba.

Jézus tanítását, hogy tegyetek tanítvánnyá minden népeket, tanítványai kétféleképpen értették. Egyik részük arra gondolt, hogy tanítvánnyá csak úgy lehet valaki, ha betér zsidónak, és elkezdtek betéríteni a pogányokat. Pál volt, aki felismer-te, hogy ez hiábavaló munka. De hasonló volt Péter véleménye is. Ő egy kicsit őszintebben azt mondta:

atyámfiái, valljuk be, zsidónak lenni reggeltől estig az év 365 napján át nagyon komoly munka, sőt életforma, és bizony nekünk sem megy igazán, hát akkor a nyomorult pogányokat ne hajszoljuk bele ebbe a dologba, mert üdvözülni nem zsidóként is lehet. Zsidó testvéreink szerint is elég Noé hét parancsolatát betartani, és lehet valaki a világ jámbora nem zsidóként is. Zsidó vallású azonban nem lehet a maga törvényei szerint. Istennek úgy tetszett, hogy a világ, az egész világ üdvözítőjét zsidó testben hozza el, és ez fontos a mi számunkra.

Azt a gyermeket vagy felnőttet is, aki számára oda van készítve a víz a keresztelekűthöz, nem valahonnan kikereszteljük, hanem bekereszteljük Krisztus testébe. Az egy testté kereszteltetés nem valami ellen történik, nem valahonnan való kiszakítás, hanem beplántálás, ahogy Pál apostol egy furcsa képpel mondja a Római levélben: be lehet oltani a szelíd olajfába a vadolajfaágot, és akkor a vadolajfaágon is ehető gyümölcs terem. A keresztesség beoltás valahová, azért az áldásért, amely a zsidó Jézus Krisztuson keresztül Isten kegyelméből az egész világra kiárad. Mert nincs más Lélek, nincs istene a magyaroknak, és nincs istene a világnak. Egyetlen Isten van felettünk, aki nem bontja egymással versengő nemzetekre a világot. Kedves öreg barátom, Samu Pista bácsi szokta mondani, hogy olyan nehéz szívvel hallgatja, amikor arról énekelünk a Himnuszban, hogy segítsd meg, amikor küzd ellenséggel. Hát miért, az én ellenségem az Isten ellensége is? Valóban, nehéz gondolat, hogy akivel én nem tudok szót érteni, Krisztus által azt is megváltotta, és azt is a testhez illesztette az Isten.

Ki az én felebarátom ma? Felebarátom-e Kertész Ákos, akitől megvonják a Kossuth-díjat? Felebarátom-e Bogica, akit cigányságában üldöznek? Felebarátom-e a hajléktalan, aki azért, mert nem rendeltetésszerűen járkál az utcán, mert a padot nem rendeltetésszerűen használja, mert a kövön életvitelszerűen ül – egyszerűen: mert szegény és hajléktalan – mindennap megbüntethető százötvenezer forintra. Hogy kellemetlen a hajléktalan? Igen, kellemetlen. A testem nem tud úgy létezni, hogy ne lennének rajta kezelendő, esetleg fájdalmat előidéző pontok. De hát miért hiszem azt, hogy munka nélkül, tevékenység nélkül, kiigazítások, pótlások nélkül, dédelgetés nélkül tud működni az emberi szervezet. Mintha ez a kisbaba csak addig lenne kedves, amíg nem kezd jönni a foga, vagy amíg nem kell tisztába tenni, vagy felnőttként nem ér abba a korba, amikor ismét másnak kell efféle elemi dolgokról gondoskodnia. Micsoda kiváltság az, ha a szüleinkkel tehetjük ezt, és micsoda megrendítően szép feladat, ha valakinek, aki nem tud önmagáról gondoskodni, a segítségére lehetünk. Bizony igazuk van zsidó testvéreinknek, akik azt mondják, nagyobb *micve*, nagyobb parancsolat, na-

gyobb kegyelem, ha adhatunk, ha tehetünk valamit a másikért, mint az, ha kénytelenek vagyunk elfogadni valamilyen segítséget. Mindnyájan egy Lélek által egy testté kereszteltettünk meg. Szükség van rám, és szükség van a másokra is. Hiszen Isten megváltotta őt is. És a másik embert, akit az Isten szeretett, akinek értékét nem emberek mondják meg, hanem Isten mondta meg, amikor Krisztust odaadta érte, hogy merészelem én megvetendőnek, nélkülözhetőnek minősíteni?

Ma azokra emlékezünk, akik kitörölhetetlenül beírták a nevüket 20. századi történelmünkbe. Hiányoznak, fáj az elvesztésük, és ebben nem vigasztal az sem, hogy őket sem örökre veszi el az Isten. Hiányukban valamit pótolnunk kell. Oda kell állnunk a helyükre, és figyelmeztetve az ő életükre, követnünk kell a hitüket. Kövessétek először is azt az Istent, aki számára nincs elveszett és elhanyagolható ember, és kövessétek azokat, akiknek az utolsó hajszálig fontos minden ember élete. Így lehetünk csak egyazon testnek tagjai, ahogy számunkra és a többiek számára is kijelölte a mindenható és örökkévaló Isten. Legyen áldott érte az ő neve! Ámen.

Iványi Gábor

(A prédikáció elhangzott a békásmegyeri evangélikus templomban 2011. október 16-án, az összegyülekezés napján.)

JÓZSEF ATTILA

A város peremén

A város peremén, ahol élek,
beomló alkonyokon
mint pici denevérek, puha
szárnyakon száll a korom,
s lerakódik, mint a guanó,
keményen, vastagon.

Lelkünkre így ül ez a kor.
És mint nehéz esők
vastag rongyai mosogatják
a csorba pléhtetőt –
hiába törli a bú szivünkről
a rákövesedőt.

Moshatja vér is – ilyenek vagyunk.
Uj nép, másfajta raj.
Másként ejtjük a szót, fejünkön
másként tapad a haj.
Nem isten, nem is az ész, hanem
a szén, vas és olaj,

a való anyag teremtett minket
e szörnyű társadalom
öntőformáiba lötytyintve
forrón és szilajon,
hogy helyt álljunk az emberiségért
az örök talajon.

Papok, katonák, polgárok után
igy lettünk végre mi hű
meghallói a törvényeknek;
minden emberi mű
értelme ezért bűg mibennünk,
mint a mélyhegedű.

Elpusztíthatatlant annyian,
mióta kialakult
naprendszerünk, nem pusztítottak
eddig, bár sok a mult:
szállásainkon éhinség, fegyver,
vakhit és kolera dúlt.

Győzni fogó még annyira
meg nem aláztatott,
amennyire a csillagok alatt
ti megaláztatok:
a földre sütöttük szemünk. Kinyílt
a földbe zárt titok.

Csak nézzétek, a drága jószág
hogy elvadult, a gép!
Törékeny falvak reccsennek össze,
mint tócsán gyöngé jég,
városok vakolata omlik,
ha szökken; s döng az ég.

Ki inti le – talán a földesúr? –
a juhász vad ebét?
Gyermekkora gyermekkorunk. Velünk
nevelkedett a gép.
Kezes állat. No, szóljatok rá!
Mi tudjuk a nevét.

És látjuk már, hogy nemsoká
mind térdre omlotok
s imádkoztok hozzá, ki pusztán
a tulajdonotok.
De ő csak ahhoz húz, ki néki
enni maga adott...

Im itt vagyunk, gyanakvón s együtt,
az anyag gyermekei.
Emeljétek föl szivünket! Azé,
aki fölemeli.
Ilyen erős csak az lehet,
ki velünk van teli.

Föl a szívvel, az üzemek fölé!
Ily kormos, nagy szivet
az látott-hallott, ki napot látott
füstjében fulladni meg,
ki lüktetését hallotta a föld
sok tárnás mélyeinek!

Föl, föl!... E fölöstött föld körül
sír, szédül és dülöng
a léckerítés leheletüinktől,
mint ha vihar dühöng.
Fujjunk rá! Föl a szivvel,
füstöljön odafönt!

Mig megvilágosúl gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent...

A város peremén sivít e dal.
A költő, a rokon,
nézi, csak nézi, hull, csak hull a
kövér, puha korom,
s lerakódik, mint a guanó,
keményen, vastagon.

A költő – ajkán csörömpöl a szó,
de ő, (az adott világ
varázsainak mérnöke),
tudatos jövőbe lát
s megszerkeszti magában, mint ti
majd kint, a harmóniát.

„Bolond természetet adott nekem az Örökkévaló”

Iványi Gábor októberben volt 60 éves. E számunkkal őt, az evangéliumi embert, barátunkat köszöntjük, groteszk-fájdalmas módon a törvényről gondolkodva, különösen arról a törvényről, amely az általa vezetett felekezettől is elorozta az egyházi státuszt. Ez az interjú nem elkezdődik, hanem folytatódik. Mint olyan emberek között, akiknek nemcsak életeseményei, küzdelmei szövődnek össze újra meg újra a másikéval, hanem akiknek gondolkodása, álma, hite is közös.

IG: Most az egyházi törvény születése körüli időben, anyám halála tájékán fölbukkant nálam egy methodista lelkész, aki 18 éves volt, amikor kettészakadt a methodista egyház. Megpróbált engem az evangéliumi alliance felé húzni, mocorgott benne valami szolidaritás, nem tetszett neki, hogy kimaradtunk – akkor még ezt gondoltuk – az első körből. Anyám temetése után arról beszélgettünk, mennyivel erősebbek lennénk, ha nem lennénk kettészakítva, és megegyeztünk, hogy kicseréljük az egyházi törvény ügyében folytatott levelezésünket. De aztán júliusban beütött az, ami őket még jobban megrendítette, mint minket: kimaradtak a nagy osztozkodásból. Pedig velük télen még leült a kormányfő, mikor az unió soros elnökségére készült az ország. Aztán mikor ők sem kerültek be a tizennégyek közé, azonnal elkezdtek udvarolni Szászfalvának, talán Semjénnel is találkozgattak. Azt súgták nekik, hogy ősszel lesz még egy kör, amelybe ők is bekerülnek hetedmagukkal.

Mindenesetre megoszlik a jogászok véleménye: némelyek azt mondják, hogy már most kezdeményezni lehetne az egyházi törvény kiegészítését. Én azonban azt gondolom – ezt más jogászok is vallják –, hogy erre csak januártól lesz mód. De nem csak ez a különbség a szemléletünkben. Én eleve azon az állásponton vagyok, azt kérvényezni, hogy újra ismerjenek el egyháznak bennünket, nem helyénvaló gondolat. Nem kérni kell, hanem fel kell szólítani őket, ne vonják kétségbe a létezésünket.

DL: *Ez az szövetség eléggé színes társaság, ahogy végignézi az ember a neveket. És mi a céljuk?*

Igen, evangélikusok, baptisták, methodisták, de a pünkösdi elnök is benne van... Akik bekerültek, valószínűleg itt akarják kifejezésre juttatni együttérzésüket azokkal,

akik hoppon maradtak, esetleg valamilyen közös stratégiát kidolgozni arra, hogyan hízeleghetnénk oda magunkat a jóságos hatalomhoz, amely természetesen csak a rosszakat akarja büntetni a Római levél szellemében. Ami különösen megrendít, az a visszaéléseket ily könnyen elfogadó, magáévá tevő gondolkodásmód. A baptista elnök nyilatkozata egyenesen felháborít.

Hasonló az Ökumenikus Tanács nyilatkozata is: az első bekezdés magasztalja a kormányt és az eddigi törvényalkotást, sajátos módon ezt a törvényt is, majd fájdalomtól megtört szívvel kéri, hogy bizonyos egyházak – tételesen ötöt sorol föl – kerüljenek be az elismert körbe. De semmiféle indokát nem adja, hogy miért éppen ez, és miért nem másik őt.

Amikor ez a törvény a nyár derekán megjelent, akkor teljesen őszintén és valóságos módon azt hangoztattad, hogy te bűnös vagy, mivel az elmúlt időszakban, ahelyett, hogy kiálltál volna a nyilvánvalóan szűkítő törekvésű új egyházi törvény készítőivel szemben, lapítottál, remélve, hogy ezt a magatartást majd honorálja az állam.

Gyáva talán nem voltam, de léha, lusta igen, meg kissé elégedetlen az ábécével. Nem amiatt, hogy mi a B csoportba kerültünk, hanem hogy efféle kategóriákat csinálnak. Akkor még azt a gondolatot dédelgettem magamban, hogy majd mi segítünk szegényeken, akik kívül rekedtek, de jól megkaptam a magamét.

Egy hónapon belül történt e kettő: meghalt édesanyád, és elfogadták a téged felekezetedben is durván sértő új törvényt. Akár szimbolikusan is tekinthetnénk: bizony, a közösség élete is esetleges, olyan, mint a mező virága, reggel kihajt, estére elszárad. Hogy az isteni fantázia mikor mit hoz létre, az órá van bízva. De ha letelik annak az ideje, ha a valóság azt a fajta közösséget abban a formában nem akarja vagy nem tudja hordozni, akkor levedli magáról, mint kígyó a bőrét, túllép rajta, elfelejti. Engem teológiai, vagy ha tetszik, teopolitikai szem-

pontból izgat: vajon amikor a Szentírást forgatva olvastad a kérdést, „Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várjunk?”, eszedbe jutott-e: igen, én nem eset, nagyot gondoltam, rátettem az életemet, aztán minden másképp történik. Akárcsak Keresztelő esetében.

Igen, többször megfogalmaztam: talán csak ennyi volt. Húsz-huszonöt év. Ezt nem lehet elvenni, ez érték, ezért nincs is különösebb bajom. Megörökölttem valamit, továbbviedőnek gondoltam valamit, ezt a metodista múltból továbblépő evangéliumi testvérközösséget, és persze nem esik jól arra gondolni, hogy velem ér véget a történet, a mi generációnak kell bezárnia a kapukat. Annak idején a fogságba hurcolt zsidóság

vitte magával azt az ígéretet, hogy hetven év múlva visszatér szülőföldjére. Nekünk csak valamiféle általános ígéretünk van arra, hogy az egyházon a pokol kapui sem vesznek diadalmat. De hogy ez vagy az az ága él-e, vagy sem... Minden szabadegyházi mozgalom, vagyis azok, amelyek nincsenek úgy összefonódva a politikával, mint akár csak az evangélikusok, reformátusok vagy éppen a zsidóság, mindig kissé esetleges és kérészerű marad. Ezzel megbékélni nehezebb, mint mondjuk, olyan szituációból szemlélni a dolgokat, amelyben nem kell újra és újra végiggondolni, vagyunk-e, leszünk-e.

A nyár anyám halálával telt. És mellesleg működtetni kellett az intézményeinket, itt volt nekem több ezer hajléktalan, miközben felmondták a különböző szociális megállapodásokat. Az Isten engem is beletett egy olyan rostába, amelyről hajdan Jézus beszélt Péternek, mondván, a sátán kikért, hogy megrostáljon, mint a búzát. Ez igazi „hitidőszak” volt, amelyben csak picis kis lélegzetvételt jelentett, hogy a kormány észbekapott, és augusztus elején kegyeskedett visszamenőleg aláírni a megállapodást. Az persze kérdés, mikor látunk belőle pénzt.

Akkor te most előfinanszírozod a szolgálatot?

Igen. És tolok magam előtt kifizetetlen számlákat. Állami feladatot látok el, az állam mégis úgy áll hozzá, mintha kegyet gyakorolna, hogy ezt a szolgáltatást most kifizeti.

Én az egyházi részéért nem aggódom, bűvópatak az eklézsia, és nem lehet arra hivatkozni, hogy mi már itt voltunk ekkor meg ekkor. Itt lenni mindig csak a mában lehet. Nem hiányzik nekem a népegyházi milió, jól érzem magam szabadegyházi bőrömben. Ami nyugtalanít, az az intézmények sorsa. Elsősorban nem is az anyagi oldala, hiszen eleve annyira szűken mérnek, hogy ha mindent megkapunk is, akkor is hihetetlen bűvészkedésekkel lehet talpon maradni. Mi tudatosan kiválasztottuk

azokat az iskolákat, amelyekben kizárólag hátrányos helyzetűekkel találkozunk, amelyekben soha semmi, egy darab kuglifa vagy két szem krumpli hozzájárulás sem érkezik. Itt nincs olyan stabil társadalmi réteg, amelyik áldozatot hozna az iskolájáért, vagy legalább rendbe tenné azt. Itt önkénteseket is kívülről kell szervezni. És szociális téren ugyanez a helyzet: idősothonainkban is nincstelenek lagnak, itt senki sem tud beugrótt fizetni. Őértük aggódom és a hajléktalanokért, látva, most is mi zajlik hajléktalanügyben. Nem képezem Jóistennek magam, és meg vagyok győződve, hogy aki az égi madarakra gondol, az valamit kitalál velük kapcsolatban is.

Mintha te azok közé az emberek közé tartoznál, akiknek betegesen túlérzékeny a lelkiismerete. Pusztán jelenléted botrány és gyalázat, mert arra emlékezteted a politikusokat, ha szorult beléjük valami emberség, hallgassanak arra. De aki az emberségére hallgat, vajon előbb-utóbb nem kerül-e ugyanoda, mint a hajléktalan, a nyomorban élő, a szegény? Ebben az ellentmondásban valóban föl kell vetni, hogy vagy ez a tevékenység a prédikáció, vagy nincs prédikáció. Nincs más egyház, csak ez az egyház. Miért nem lépsz föl te ezzel az igénnyel? Hogy átkozott a többi, akik még mindig azt hiszik, hogy ideológiailag pótolni lehet a valódi történetet.

Lacikám, keményen fogalmaztál. De én nem tudok máshogy állni a dolgokhoz, mint ahogy azt Jézus tette. Az ő bűvöletében élek, időnként megfogalmazom, talán nem olyan vehemenciával, mint te, hanem inkább kicsit ironikusan a véleményemet. És nem keresem a társaságukat. Jézus nem járkált Jeruzsálemben, csak akkor ment, amikor kötelező volt, és amikor meg kellett halnia.

Hatvanéves vagyok. Alig van hátra valami, és szeretnék úgy elmenni, hogy ami rám bízott, azt elvégzem. Boldog volnék, ha valakire ráhagyhat-

nám, de hát minden generációnak mindent újra kell kezdenie. Mindenkinél újra meg újra át kell kelnie a Jordánon és a maga pusztaságán, s húsvétkor, legalább egyszer az életben, el kell mondania, hogy rabszolgák voltunk, és nagy csodát tett velünk az Örökkévaló. De nem kárhoztatom azokat, akiket nem izgat ennyire mélyen, elfogadom, hogy ilyen bolond természetet adott nekem az Örökkévaló. Nem tudok mást csinálni. S bár nem tudom tökéletesen csinálni, nincs nagy kedvem mást tenni.

Amikor édesanyád meghalt, említetted, hogy szüleid egy évben születtek, ugyanabban a templomban keresztelték őket, ugyanott konfirmáltak. Én, aki bizonyos értelemben dialektikus materialista vagyok, és amíg látok, látni is akarok, nem nyugodtam addig, amíg el nem mentem a fasori evangélikus egyházközségbe, és meg nem néztem anyakönyvet. Mind a két szüléd ágostai hitvallású evangélikusként született és élt hosszú időn keresztül, aztán mind a ketten úgy döntöttek, hogy nem ennek az egyháznak a közösségében akarják a hitüket megélni. Az én kérdésem most, hogy ez a két súlyos, nagy teljesítményű élet befejeződött – ha egyáltalán lehet ilyen kérdezni egy fiútól a szülei életével kapcsolatban –: mit gondolsz, megérte? Megérte a metodistákkal való küszködés, a sok nagy mélység? Lehetséges, hogy az emberi élet egyszerűen átfordul, és ami volt, és érték volt, és szép volt, semmivé válik?

Nem semmivé, csak éppen újra kell építkézni. Ahogy mondtam: nem hivatkozatsz a múltra, akkor sem, ha egy nagy múltú szervezetben működsz, csak az a fontos, mit építesz te azokból a dolgokból, értékekből, amelyeket örököltél.

De ha már ennyire visszatekintünk, muszáj elmondanom azt is, hogy Freund nagyanyám, apám édesanyja, 16-ban keresztelkedett ki zsidóságából, ezért aztán apám halachikusan zsidónak számított. Amikor meghalt, Izraelből felhívott Naftali Krauss, nem sért-e engem, hogy ő 11 hónapon át imádkozik érte, mert mégiscsak egy zsidó lélek volt. Nem sért, mondtam, de apámnak ez nem volt fontos, és leginkább azért nem, mert ő a második háborúhoz közeledő időszakban a nagyon frusztrált zsidó rokonságáról nem sok jó tapasztalattal rendelkezett. Én értem a frusztrált zsidó rokonság izgatottságát, akik újra meg újra nagyanyám fejéhez vágják, hogy ő most azért, hogy evangélikussá lett, megmenekül a veszedelemtől. De ő nem akart megmenekülni, mindenki önáluk bújkált, odaadták

a személyi igazolványukat azoknak a rokonoknak, akik nem tértek ki, vagy akik éppen visszatértek a zsidóságba. Nagyanyám testvérei közül többen eltűntek, ki haláltáborban, ki munkatáborban. Nagyanyám is csak azért maradt életben, mert az utolsó pillanatban a nyilasoknak nem volt idejük agyonlőni. Elvitték ugyan otthonról, de az oroszok épp akkor zárták körül Budapestet, ezért otthagyták az utolsó csoportban őt is és apám nővérét is, ők voltak ugyanis otthon, amikor lecsaptak rájuk, és elhurcolták őket. Ezért apáméknak mindig felszabadulás volt a felszabadulás, ebből soha nem engedtek.

Visszatérve szüleim evangélikusságára: ha ők nem mennek át a metodistákhoz 46-ban, talán nem ülök most itt. Apám orvos akart lenni, anyámnak is voltak egyéb ambíciói. Megtérésük után, a háború utáni újjáépítkezős és világvégét váró hangulatban rögtön beálltak a szolgálatba, hogy minden energiájukkal Isten országát építsék, s mindössze huszonegy-két évesek voltak, amikor 49-ben vagy 50-ben összeházasodtak. Igen, az élet tele van véletlenszerű dolgokkal. Hozunk mindenféle jó vagy

rossz vagy nem tudom, milyen döntéseket, és ezeknek megvan a maguk mindenféle következménye. Én sem tudom magamat elképzelni abban a helyzetben, hogy nem ők az apám meg az anyám. A nagy meto-dista csalódások nem a hetvenes években kezdődtek egyébként, hanem már a negyvenes években. Mintha apám már akkor rá-

jött volna, hogy ez azért nem olyan tökéletes dolog. Ő 46-ban, talán véletlenszerűen elvetődve a metodistákhoz, az akkori szuperintendens, Szécsey János prédikációjára tért meg. Mi értjük, mi a különbség a szigorú, történelmileg hagyományörző vallássosság és egy olyan megtérés között, mint amilyen Luther életében történt, amelyből aztán kifakadt a reformáció. Wesley megtérése is – éppen Luthernek köszönhetően – abból fakadt, hogy megfogták a Római levélhez írott bevezető gondolatok, és átsegítették az évek óta tartó vívódáson. Ő mint kész teológus már túl volt amerikai missziói körútján, és hazafele jövet mégis az emésztette, hogy másokat meg akar téríteni, ő azonban nem térhet meg. Van ugyan stabil teológiai alapja, de az mit sem ér. Valahogy úgy, mint amikor valakinek biztos tudása van a verstanról, de attól még az, amit ír, nem költemény, akkor sem, ha minden klappol benne. Valami ilyesmi történhetett apámmal a kamaszko-

Keresztelési anyakönyv. 177 lap.								
Évi és napja	Megkereszteltnek			Szülők neve, vallása, állapota	Lakhely a ház számával	Keresztanyák a anyák neve, állapota	Keresztelési lelkész neve	Jegyzetek
	a aki kereszteltetettnek	neme	születési ideje helye					
1928. máj. 6.	András János	fiú	1906. máj. 10. Budaörs	András János és Boros Erzsébet	Budaörsi út 12.	András János és Boros Erzsébet	Dr. ...	...

Keresztelési anyakönyv. 131 lap.								
Évi és napja	Megkereszteltnek			Szülők neve, vallása, állapota	Lakhely a ház számával	Keresztanyák a anyák neve, állapota	Keresztelési lelkész neve	Jegyzetek
	a aki kereszteltetettnek	neme	születési ideje helye					
1928. máj. 6.	András János	fiú	1906. máj. 10. Budaörs	András János és Boros Erzsébet	Budaörsi út 12.	András János és Boros Erzsébet	Dr. ...	...

ra végén, nagyon fiatalon, tizenhét évesen: azzal szemben, amiben ő felnőtt, ami fontos volt, találta őt szíven az igehirdetés, és indította el arra az útra, amelyen magától nem indult volna el.

Kis túlzással azt mondhatom, olyanfajta rajongással, ahogyan Pál rajongott a hagyományokért, apám volt az egyetlen a metodista egyházban. Neki tetszett, ahogy Wesley a maga korában társadalmat formáló módon elkötelezte magát egy út mellett, amely persze mások számára akár neveléses is lehet. Mondok egy példát. Wesley, látva a munkásság szörnyű anyagi helyzetét és az alkoholizmust, lemondott az alkohorról, és elvárta a prédikátoraitól, akik félig meddig szociális munkások voltak, hogy absztinensek legyenek. Ő egy idő múlva lemondott a teáról is, mondván, az emberek többsége egy teát sem ihat, olyan nagy szegénységben él, és ő nem hiteles, ha leül, és finom csészéből teázgat.

Az apám is ilyen elképesztően puritán volt. Nála valóban egyenaz volt, amit hirdetett, és ahogyan élt, még a gondolatai miatt is lelkiismeret-furdalást érzett. De volt is konfliktusa állandóan már ezzel a Szécseyvel is. Egyszer például Szécsey tett valami megjegyzést a strandokra, apám aztán soha többé nem ment strandra, pedig nagyon szeretett úszni. De még a Tiszára sem ment le gatyában. Csak hogy megértsd az ő ellentmondásos figuráját, hiszen közben egyáltalán nem hajlott a bigottságra.

Ha bigott lett volna, nem szeretjük volna egymást.

Egyszer aztán arra megy be, hogy jajgat a szuperintendens, hogy mennyire le van égve. Kiderült, hogy strandon volt. Apám úgy érezte, vége a világnak. És ugyanígy a cirkusz, az alkohol... Apám nagyon komolyan vette ezeket a dolgokat, aztán egyedül maradt ebben a közösségben. A metodista egyház persze nemcsak ennyiből áll. Ezen a vidéken soha nem vált igazán jelentőssé, mert azok az értékek, amelyeket a reformációnak ez a

harmadik ága Európának erre a részére áthozott a szigetről, sőt még inkább Amerikából – hiszen az itteni metodizmus az amerikaiak missziójával terjedt el –, az itt már megvolt. Megvolt a Betánia-mozgalomban vagy a kék kereszt-mozgalomban. Nyilvánvaló, hogy a metodizmus is azokból a körökből tudott építkezni, amelyek kiszorultak, kihulltak a többi protestáns egyházból.

Valamikor a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején megkérdeztem tőle, nem bánta-e meg, hogy eljött az evangélikus egyházból. Annak idején egyébként Szécseynek is az volt az álláspontja, hogy amíg nem kényszerítik távozásra, maradjon. Nem azért, hogy misszionáljon, hanem mert nem áttérésre, hanem megtérésre van szükség. Szóval elgondolkodott a kérdésen, és azt válaszolta, hogy az evangélikus egyházban nem történhetett volna meg vele ilyesmi.

Mármint a meghurcoltatás, a méltatlan eljárások sorozata.

Igen. Hogy a metodista egyház vezetősége a hatalommal összefogva őt kiszolgáltatta a hatóságoknak, és bíróság elé kellett állnia. Persze ez azért elsősorban a párt erodálóhatásán, taktikai érzéken és emberi ügyességén múlt. Azt nem tudta kimondani, hogy a metodista egyházban talált értékeket kellene felülvizsgálnia, ugyanakkor megemésztetni sem tudta. Szóval úgy látta, hogy talán elhibázott volt, de ezen gondolkodni már nincs különösebb értelme. Az sem vethető fel például, hogy helyénvaló volt-e nagyanyámnak kikeresztelkednie a zsidóságból. Ő egyébként nem volt vallásos zsidó, mint ahogy a család nem volt vallásos evangélikus sem. A nagyszüleim nem jártak templomba, a szüleim maguk az iskolai kötelezés miatt gyakorolták ezt. Ebből a vallásosságból mozdultak el az aktív lelki élet felé azáltal, hogy metodisták lettek. Ha ma megkérdeznél engem, hogy én minek érzem ma-

gam, csak körülírásokkal tudnék válaszolni. Ebben persze segít az is, hogy sikerült egy ilyen rossz nevet kitalálnunk az új egyháznak. Én nem tudom azt mondani, hogy metodista vagy evangélikus vagy ilyen vagy olyan vallású vagyok. Azt mégsem mondhatom, hogy evangéliumi vagyok, mert mást jelent. Azt sem mondhatom, hogy testvér vagyok, mert az is mást jelent. Lassan azt se tudom mondani, hogy magyarországi vagyok. Most a népszavazásnál talán zsidónak fogom vallani magamat, nem olyanfajta magyarnak, mint amilyenek a többiek, pedig én már halachikusan nem számítok zsidónak. Nincs mivel dicsekednem sem zsidóként, sem metodistaként,

sem magyarként. Mindegyik közösségből kilógok valamilyen módon. Nem mondom, hogy kényelmes ez a szituáció, de mindig arra inspirál, hogy ne állapodjam meg valaminél.

De nem arról van szó, hogy az a történelmi lecke, amely orientációként akár a magyarországi zsidóságot, akár a magyarországi evangélikusságot, akár a metodizmust tételezi,

a te esetedben túl sok konfliktust hordoz? Te már ezeket nem mint minőséget írod felül vagy veted ki a hajóból, hanem a történelmi valóságot kell eltávolítanod magadtól, amelyre Pál még büszkén hivatkozik. Mármint hogy hogyan nyomorgatják őt, a Benjámin törzséből való nagy tudású farizeust. Ez a nyomorgatás a te esetedben, a magad történelemmé váló életében talán a legsúlyosabb eseménysorozat. Te valamiképpen mindenhol bele nem született vagy.

Megszülettem én egyáltalán, Lacikám? Az élet ez az álom? – Hogy Petrit idézzem.

Hát ez az. Mi az álom, és mi a valóság? Pontosan ez az, ami engem ebben az egész történetben igazán izgat. Ezek az egyházak, amelyeket itt emlegetünk – akár katolikus, akár evangélikus vagy metodista –, mind intézmények. Világi intézmények, és mindegy, hogy zománcozott, papundekli vagy aranyból öntött a cégtábla, az csak cégtábla. Anyagból vannak, és anyagként tűnnek el. Én nem tudok túllépni azon a mély, egész életemet és gondolkodásomat meghatározó tanításon, amelyet azoktól a kiváló marxista gondolkodású és engesztelhetetlen tartású emberektől kaptam, akik kivétel nélkül ültek börtönben. Az olyan iskola volt, amelyet nem lehet überolni. Sem egyházban, sem azon kívül. Nekem nincs illúzióm, és semmifajta institúcióban, sem országos, sem világ-szintű institúcióban nincs már bizalmam. Ugyanakkor azt gondolom, hogy ezekre szituációsán szükség lehet. Az élet ezeket létrehozza, az emberi társadalomnak, amely működteti őket, ebből haszna van, és addig működteti őket, amíg erre a haszonra szüksége van. Jó esetben átlátható és korrekt törvények háttérével és fundamentumával működteti. A te esetedben azonban újra és újra föltevődik bennem a kérdés, miközben annyiféle csalódást megéltél, annyiféle konfliktust túléltél, mi tart még mindig vissza attól, hogy a zsidókat is ne helyezd a többiek mellé erre a polcra? Hiszen mitől lennének ők többek, mint bárki más, akár hitükben, akár hitetlenségükben, történelemformáló vagy történelem alatti létezésükben? Mi foglalkoztat a zsidóság esetében?

Talán az a jó szó, hogy közöm van hozzá. Látod, érdekes, nem mentem el soha, hogy megnézzem az anyakönyvben Weiss Liza és Freund Adolf leányának, nagyanyámnak a bejegyzését, akit 19-ben a fasori evangélikus gyülekezetben kereszteltek meg. A győri hitközségben viszont megnéztem déd-

Keresztelési anyakönyv.

lap.

Polg. sz. n.	Ero esnapja		Megkeresztoltnek				Szulek		Lakhely a ház számmal	Keresztanyák a anyák neve, állapota	Keresztelő lelkész neve	jegyzetek
	a. a. a. letes. telés. m. n.	a. a. a. letes. telés. m. n.	nere	neme	nere	szü. helye	szü. helye	neve, vallása, állapota				
503	1892	10	Freund Adolf	fi	fi	Magyarország	Magyarország	Weiss József Leontine Ilma	Magyarország 1897			

nagyapám, Freund Adolf születési bejegyzését, sőt megtaláltam üknagyapám, Freund Izrael 1896-os halálzási bejegyzését is. Véletlenül, mert csak 1900-tól van rendbe téve a temető, amely nagyon élesen elkülönül az 1900 előtti régi temetőtől. És fontosnak éreztem, hogy megcsókoljam dédnagyapám nevét ott a könyvben. Szóval közöm van hozzá, és közöm van Deutsch üknagyanyám szülőhelyéhez, Ádándhoz, ahol a nagyon elhanyagolt zsidó temetőt az öcsémel hoztuk rendbe. Fontosak nekem ezek a kövecskék, amelyekből az én kis mozaikom összerakódik. És ha már rákérdeztél a zsidóságra: nem bánom, hogy őseim között nincsenek nagyok, jól van ez így. A legnagyobb talán az a Freund ősrünk, aki a 48-as szabadságharcban századosként szolgált. Halottaim vannak, eltűntek és szenvedők, bennmaradók és kikeresztelkedők. Nem féltékenységből, hanem mert nem számított nekik igazán. Az evangélikus nagypapa egyszerűen házasságra akart lépni a nagymamával, és ha ez volt a feltétel, akkor miért ne, nem jelentett neki semmit, de evangélikusként sem járt soha templomba, akkor már inkább a szovjet-magyar baráti társaság énekkarába. Ezek az ősök a jelenben éltek, a maguk korában akartak elérni valamit, leginkább békés családot, szereteteli közösséget.

Látod, én nem tudok a zsidósággal dicsekedni, mint Pál, nem is akarok. És nem tudok a magyarsággal dicsekedni, mert négy nagyszülőm közül egyik sem volt igazán magyar anyai ágon sem. A Sinka rokonságból például senki nem tud magyarul, ez a katolikus vonal. Huszka nagyanyám, cseh huszita, morva ág, Leutenbach nagyapám frank, a fivérem szerint hugenották leszármazottja

A hetvenes évek derekán, részben személyes, részben történelmi okoknál fogva, egy olyan szellemi, emberi közösség tagjává lettél, amely nincs többé. Már nincs hová visszamenni. A veled készült interjúban erre senki nem kérdezett rá, és nekem ezekben szemet szúrt valami hihetetlen aránytalanság. És ezt mint ugyanazon közösségnek más okoknál fogva és más ponton tagjává lett embere, mindig mélyen átéreztem veled kapcsolatban: amikor meghalt Krassó, Csalog Zsolt, Petri, amikor meghalt Eörsi, vagy Solt Ottilia sírjánál, és amikor konfliktusba keveredtél Demszkyvel, és úgy éreztél, elfordulnak azok, akik korábban veled küzdöttek... Magyarán:

az egykor volt demokratikus ellenzék esetében engem nem az érdekel, ami a múlt volt, az hiteles és lezárt. Hanem az, ami lett belőle. Ez a történet ebben a fölállításában harminchárom évet élt, körülbelül '77-től, a Charta melletti memorandum megszületésétől a Hálózat létrehozatalán át 2010-ig. Valamikor valakinek, talán neked, talán másnak, de el kell végeznie a történelmi értékelést. Mert halottunk van. Ami engem szíven ütött a Rádai-féle interjúban, az a hiány. Rengeg emberről, eseményről szó esik, politikáról közelmúltban és régebben, de mint ha semmi készség vagy hajlandóság nem lenne benned, hogy ugyanabban a megrendült, visszakerdezhetetlenül hiteles tónusban, amellyel a mai miniszterelnök vagy más korifeus méltatlan viselkedéséről beszélsz, valamit azért arról is mondj, mi is történt itt? Mi történt az egykori demokratikus ellenzékkel és a belőle kinőtt társasággal? Mit ér az a politikai tevékenység, amelyet folytattak, s amelyért politikai felelősséggel tartoznak. Bele mernének nézni akár Solt Ottilia, akár Eörsi István szemébe?

Talán azért nem beszéltem ezekről a kérdésekről, mert nem kérdezett rá az interjú készítője. De van egy másik, ennél fontosabb ok: én egy kicsit mindig kívül maradtam ebben demokratikus ellenzéki körben. Részben saját döntésből, valószínűleg erős hajlandóság van bennem arra, hogy kiváljak. Amikor nagyon sűrűsödik a társaság, kezdem keresni a kijáratot. Én nem tudok igazán jól sülvé főve együtt lenni, nem érzem értelmét annak, hogy egy legyek a nagy-nagy asztal körül. Így amikor a Hálózat párttá alakult, abba nem léptem be. A Hálózat első ügyvivői testületében, az első választáson, úgy emlékszem, én kaptam a legtöbb szavazatot, megelőzve Kis Jánost és Mécs Imrét is. De ettől nem voltam elbűvölve, nem tudom miért szavaztak rám. Ebben a testületben szerepelt Göncz Árpád, Solt Ottilia, Magyar Bálint. Mindig azt érzékeltem, hogy igazán nincs szükség a véleményemre, és valakik úgy alakították a dolgokat, hogy mindig arra ébredtem, már eldőlt valami anélkül, hogy én hozzászólhattam volna. Meg is értettem: nem az én dolgom – és nem is ambicionáltam soha –, hogy beleszóljak a politikába. Tudtam, van egy olyan szelete ennek az egésznek, amely sokkal inkább az én feladatomban, ezért aztán nem fájt nekem, hogy én ebből ennyire kimaradtam. Mennyire kell nekem felelősséget vállalnom a demokratikus ellenzék tündökléséért és bukásáért? Azt nem tudom. Én mindig akkor voltam képviselő, amikor ellenzékben voltak a szabad demokraták, a 90 utáni első és harmadik ciklusban. Ez utóbbi esetben tévedés volt, hogy egyáltalán részt vettem benne: akkor

úgy ítélték meg, hogy a Fővárosi Szociális Központ igazgatásában kialakult konfliktust így lehet pacifikálni, és belekényszerültem abba, hogy elfogadjam Demszky után, de semmi jelentősége nem volt a képviselőségemnek. Nem akarok olcsón kimene-külni ennek az időszaknak a felelősségéből, de nem akarom gyötörni sem magamat lelkifurdalással azért, amit nem mondtam. Azért tudok felelni, ami-ben megszólaltam. Az pedig nem tartozott annak a politizálásnak a fősodrához. Periferikus szemlélő voltam, bent ültem a frakcióban, néhány ügyben meg is szólaltam, de nekem akkor is, később is a szegények jutottak. Az én véleményem adott esetben különbözött a szabaddemokrata vélekedésétől, de miután nem nagyon volt tétje, és nem voltam párttag, igyekeztem betartani azt az elvet, hogy véleményem szuverenitása mellett nekem nem kell sem azonosulnom, sem szembenállnom a szabad-demokrata vezetéssel. Ha nem kéri a véleménye-met, akkor az nem fontos. Ha valahova meghívtak, elmentem, ha mégis megkérdezték, elmondtam, amit gondoltam, de az országos politikát alakító tevékenységem nem volt jelentős. És nem baj ez sem. Belőlem saját akaratomból soha nem lett volna képviselő, úgy cipeltek oda, úgy vonszoltak bele a szabad demokraták. Egyéniben nem nyertem soha, erre nem vagyok alkalmas. Valószínűleg látszik is rajtam, hogy ilyen értelemben nem vagyok politik-us alkat. Legfeljebb a tekintetben, hogy kényesen ragaszkodom ahhoz, ne mások mondják meg, mi az én véleményem, és ahhoz is, hogy legyen véleményem a korról, amelyben élek, és hogy a bátorságom megmaradjon.

Ha valami igazán ambícióm lett volna, akkor az a sajátos életforma, amelyet számomra leginkább a lelkeség testesít meg. Ezt is sokszor végiggondolom: hol tudnám elképzelni immár több mint negyven évvel ezelőtti önmagammat. Nem biztos, hogy tizenkilenc évesen újra a lelkeskedést választanám, mint ahogy 1970-ben, amikor eldőlt, hogy milyen

irányba mennek a dolgok. Ebben biztos szerepe volt apám mintájának, annak a teljes odaszánásnak, ahogyan ők vitték a dolgokat. Anyám talán még erősebb is volt, apámban több volt a kétely, a bizonytalanság, az emésztődés. Kicsit borongó alkatú ember volt, sokak szerint én is hajlok erre. Anyám sokkal magabiztosabb és erőteljesebb volt, mindig rendíthetetlenül képviselte a véleményét. Szóval ha valami nagyon izgatott, az a lelkipásztorkodásnak az a fajtája, amely tulajdonképpen életforma. De én talán ezért nem vagyok olyan jó gyülekezeti lelkész, mint amennyire te, mert nem tudom jól befejezni ezt a mondatot. Sok nyitott kérdés maradt bennem ezzel kapcsolatban is, de ez már teológia, és annak újragondolása, hogy mit jelent – ahogy mindig fogalmaztam – a „társadalmi lelkészkedés”. Mert valójában semmi más nem érdekes, csak az, hogy abban a korban, amelyben élsz, és meglévő anyagokból – hiszen követ gyártani nem tudsz – hogyan építesz valami újat. Amely veled együtt talán el is múlik...

És úgy érzed, hogy annak, ami téged a politikában – mind a tárgyban, mind a hozzá kapcsolódó tevékenységben – izgatott, függetlenül személyes életed különösségeitől, annak az ideje, ahogy a Prédikátor mondja, letelt? Így érzed te, aki számomra annak a fajta liberális teológiának a megtestesítője vagy – és itt a liberális nem politikai értelemben veendő, hanem annál sokkal általánosabb, mélyebb jellegzetességekre utal – szóval amelyet én Martin Luthernek A keresztyén ember szabadságáról írt és az evangélikus egyházban hitvallási irattá tett opuszától számítok, és amelyhez Kierkegaard és Boenhoffer és Paul Tillich tartozik? Nekem te nem zsidó vagy, és nem metodista, hanem az a szabad szellemű és vidám lelkiismeretű krisztusi tanítvány, aki nem mond le arról, hogy újrakezdje, és megint

újra. Aki meg akarja érteni, elsősorban nem is a saját életét, mert az titok marad, hanem a másikat vagy legalább abból valamit. Hátha az ő lelkéből, lényéből, tudásából és sok más emberéből olyan közösség épül fel, amely, ha rejtetten is, de Isten országa, amelyre azt mondhatom, hogy ez az anyaszentegyház. Amely egyszerre elrejtett és nyilvánvaló, hiszen mindig emberhez kötött, és sohasem dogmához vagy intézményhez.

Így van. Engem Kis Jánosban sem az érdekelt, hogy ő a demokratikus ellenzék tagja, vagy hogy liberális, engem Kis János érdekelt. És Solt Ottíliaiban is Solt Ottília érdekelt. A te személyedben sem az az érdekes, hogy evangélikus pap vagy. Bár ez nem teljesen igaz, mert ez valahogy érintkezik a saját múltammal. De valóban az érdekel, akinek arca és sorsa van, s akinek valahogy útitársa lehetek. Hihetetlen kiváltság találkozni emberekkel, és együtt menni velük az úton. Ha csak egy darabon is. Mint az evangéliumokban az emmausi tanítványok. Mentek együtt Jézussal, és valami olyasmit kaptak útközben, ami után már nem volt érdekes, hogy ez most a feltámadott vagy csupán valami jelenés vagy látomás. Betelt a lelkük a másiktól áradó élménnyel.

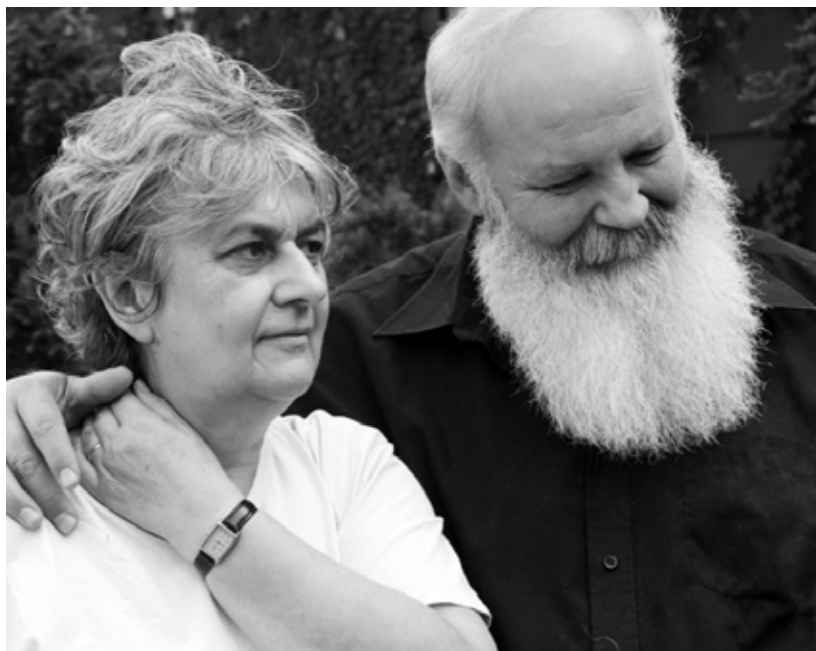
Mikor is van a születésnapod?

Október 3-án.

Ej, Gáborkám, akkor inni kéne, de nem lehet, mert nincs szesz.

Szesz van, te ihatsz.

Szóval október harmadikán 60 éves leszel. Hihetetlen sok tapasztalattal, prédikatori értelemben bölcsen. És valami egészen erős indulattal, amelyet megmutattak ezek az interjúk, mélységét azonban nem tárták föl. Újra azt kérdezem, ami édesapád esetében is izgatott: megérte? Érdekes volt ezért a sarházi bandáért, akik mi vagyunk politikástul, egyházastul?

Laci, mindig eszembe jut az első teremtes utáni nagy generáció, ahol szinte mindenki majdnem ezer évig él, és ott van Énók, aki 365 év múltán elragadtatik. Ezekről az ezer évig élőkről azt mondja az Ószövetség, hogy zúgolódó korosztály voltak, akik büntetésnek tekintették az életet. És ott volt köztük Énók, aki elragadtatott. Most nem az az érdekes, hogy halál nélkül tűnt el az életből, hanem az elragadtatás. És a szónak egy másfajta értelme. A lelkem, nem tudom másként mondani, be van telve ennek az életnek a szépségével. Ha visszatekintek erre a hatvan évre, hihetetlenül sok szép dolog van benne. Engem már kifizetett az Örökkévaló azzal, hogy itt élhettem hatvan évig. A szüleim már nincsenek itt, de nagyon sokat jelent, hogy az ő gyermekük lehettem. És jó

tudnom azt is, hogy épp ebbe a kis koszos országba születtem, nem pedig valamilyen világbirodalomát kreáló nemzetbe. Jó, hogy 27 évig itt élhettem a lakótelepen, és hogy megismerhettem téged, és az is, hogy életemnek a nagyobbik része egy olyan útnak az építésével telt-telik, amelyről még most sem lehet biztosan tudni, megmarad-e egyháznak.

Nem vagyok része és részese semminek, ami állandónak tűnik. És útközben lenni a legjobb dolog. Olyan ez, mint a Messiás várása, ha megjön, az már nem olyan érdekes. Sokszor gondolkodom Mózesre is: mi a csudának akart mindenáron bemenni az ígért földjére? Jó befejezetlenül ott maradni a másik oldalon azokkal, akiknek nincs elég hitük, nincs elég erejük átmenni. És nem az az érdekes, hogy ez igazságos-e vagy sem. Az ember valami másra ébred rá: életemben, halálomban és üdvösségemben is azokkal kell maradnom, akik nem jutnak át.

Donáth László

JÓZSEF ATTILA

[Ime, hát megleltem hazámat]

Ime, hát megleltem hazámat,
a földet, ahol nevémet
hibátlanul írják fölém,
ha eltemet, ki eltemet.

E föld befogad, mint a persely.
Mert nem kell (mily sajnálatos!)
a háborúból visszamaradt
húszfilléres, a vashatos.

Sem a vasgyűrű, melybe vésve
a szép szó áll, hogy új világ,
jog, föld. – Törvényünk háborús még
s szebbek az arany karikák.

Egyedül voltam én sokáig.
Majd eljöttek hozzám sokan.
Magad vagy, mondták: bár velük
voltam volna én boldogan.

Igy éltem s voltam én hiába,
megállapíthatom magam.
Bolondot játszottak velem
s már halálom is hasztalan.

Mióta éltem, forgószelemben
próbáltam állni helyemen.
Nagy nevetség, hogy nem vétettem
többet, mint vétettek nekem.

Egy tíztalentumos tanítvány emlékezetére

Békesség néktek, akik eljöttetek Iványi Tiborné, Sinka Magdolna temetésére.

Pár héttel halála előtt személyesen búcsúzhattam el tőle, így hát én most nem búcsúzni jöttem. Néhány perccel halála után hívott fel Gábor, hogy megossza velem a hírt. Innentől fogva, minden időn túlivá lett. Történelemmé. És mindazok, akik szeretik a történelmet, a megváltoztathatatlan időt, s félik azt, amit ez az idő magába zár, hálát adnak annak, aki a történelmet alkotja. Annak, aki egyidejűségében múltunk s jövőnk őrizője, azért, aki már túl van az időn. Isten tartja kezében a történelmet, mindnyájunk történetét, még ha az általunk valósul is. Akkor is, ha mi csináljuk, úgy, ahogy csináljuk. Így végezetül nekem kell megköszönnöm azoknak a hajdaniaknak, akik Sinka Magdolnát felnevelték a Szondi utcában – ahogy Gábor emlékezett, az egyetlen házban, amelyet nem bombáztak le –, és azoknak is, akik őt hitben azzá nevelték, amivé lett, közöttük a Gorkij, mai nevén Városligeti fasori egykor volt s mindmáig létező evangélikus gyülekezetnek, hogy tartást és emberséget adtak e bátor hitű asszonynak.

A reformátor Martin Luther egyik fontos írása *A keresztény ember szabadságáról* szól. Sinka Magdolna egész élete a keresztény ember szabadságáról tanúskodik. Sajátos módon, egyetlenegyszer sem hallottam tőle politikai állásfoglalást, de még kritikus megjegyzést sem. El is neveztem magamban a mennyei politeia úzójének. Ami azt jelenti, hogy valakitől megtanulta, az igazi politika nem abban áll, hogy valaki ilyen vagy olyan szószerkeztre állva, az országgyűléstől az utcasarokig, kocsmától a stadionig, templomban és sajtóban, s ki tudja még hány rémséges helyen mit mond, hanem abban, amit és ahogyan tesz.

Ha igaz az, amit a reformátor Jézust értve s hozzá ragaszkodva vall, hogy az egész életünk nem más, mint az üdvösség elővételezése, akkor a megváltást, a felszabadulás élményét, ha rész szerint is, ha tökéletlenül is, de mégiscsak ebben a testben kell átélnünk. És akkor az is igaz, hogy aki így szabaddá lett, az semmi mással nem tartozik már sem Istennek, sem embernek, mint azzal, hogy a másik sorsát, akivel az Örökkévaló egybefonta az övét, szolgálja egy vagy öt talentummal, de akár tízzel vagy százal is. Mindenki a neki adott tehetség teljessége szerint segítse és óvja barátai javát és életét utolsó pillanatukig, sőt azután is. Sinka Magdolna élete a Krisztusban szabaddá lett embert példázza, a végképpen és tökéletesen fölszabadult keresztény

embert. Miképpen Martin Luther megidézett hitvallásában írta: „Ein Christenmensch ist ein freier Herr über alle Dinge und niemand untertan. Ein Christenmensch ist ein dienstbarer Knecht aller Dinge und jedermann untertan. [...] Aus dem allen folgt der Satz, daß ein Christenmensch nicht in sich selbst lebt, sondern in Christus und seinem Nächsten – in Christus durch den Glauben, im Nächsten durch die Liebe. Durch den Glauben steigt er über sich hinaus zu Gott; aus Gott steigt er unter sich hinab durch die Liebe und bleibt doch immer in Gott und in der göttlichen Liebe, wie Christus sagt: »Ihr werdet noch sehen den Himmel offen stehen und die Engel auf- und absteigen über den Sohn des Menschen.«

Siehe, das ist die rechte, geistliche, christliche Freiheit, die das Herz frei macht von allen Sünden, Gesetzen und Geboten, die alle andere Freiheit übertrifft wie der Himmel die Erde, die gebe uns Gott recht zu verstehen und zu behalten. Amen.”

És még valami. Ma, amikor sokan hol ezért, hol azért nyekeregnek, s hajlanak jobbra és balra, és amikor arcát és nevét vesztve hitványul a nép, s még barátaink is oly’ esendőek, jó egy olyan asszony koporsója mellett megállni, aki tizenegy gyermeket szült. Nem az övé, az Örökkévalóé a dicséret. Jó látni, hogy sikerült emberré nevelni őket. Tudni, hogy szüleik fáradozása nem volt hiábavaló, nemcsak a fiak és a leányok, de az ő gyermekeik is ismerik az utat és a módszert, amely az értelmes és derűs, hívő és becsületes életre vezet. Mindaz, amit versben és prózában írt, amit szerkesztett és fordított, már csupán mellékkörülménye annak a minden értelmet meghaladó határtalan szerelemnek, amely benne egyetlen ember iránt élt, akinek valószínűleg az ő tartásánál is erősebb tartása volt, s aki rá tudta venni mindarra, amiről az élete tanúskodik. Bizony, nekem is hiányzik Tibor bácsi. De nem az az aggodalom van bennem, amelyet imént az őt és Magdi nénit sirató prédikátor fölpanaszolt – vajh, miért ott, a sok fényesség között fénylenek ők, s miért nem itt, e sötétségben világítanak –, hanem inkább az nyugtalanít, hogy ez a gyülekezet, amely Magdi néni ravatalát most körbekarolja, mennyire veszi komolyan az életét. Ezért hát, azok sorába lépve, kik írók, költők zsoltárral köszöntenek, még ha utolsó útján kísérik is, én a hetvenharmadikat idézem, előbb Martin Buber fordításában Magdi néni második anyanyelvén:

„Und doch bleibe ich stets bei dir.
meine rechte Hand hast du erfaßt,
mit deinem Rate leitest du mich,
und danach nimmst du mich in Ehren hinweg.
Wen habe ich im Himmel!
aber bei dir
habe ich nicht Lust nach der Erde.

Verendet mein Fleisch und mein Herz,
der Fels meines Herzens, mein Teil, Gott bleibt
in die Zeit.”

Vagy miképpen Károlyi fordította: „De én mindenkor veled vagyok, te fogod az én jobb kezemet. Tanácsoddal igazgatsz engem, és azután dicsőségbe fogadsz be engem. Kicsodám van az egekben? Náladnál egyébben nem gyönyörködöm a földön. Ha elfogyatkozik is testem és szívem: szívemnek kősziklája és az én örökségem te vagy, oh Isten, mindörökké!” (Zsolt 73,23-26)

És egy négysoros, pontosabban négy sor Sinka Magdolna egy hosszabb verséből. Róla is szól, de immár csak nekünk:

„Hitem szárnyát hát hadd repítsem,
Megyek tovább, mert vár a munka,
Jelzőt teszek a Bibliámba,
És virágot az asztalunkra.”

Ámen.

Donáth László

(Elhangzott 2011. július 5-én a Kerepesi temetőben.)

JÓZSEF ATTILA

Most a teremtés kezdetén vagyunk

Ime, már megvan az egysejtű ember,
Él és mozog,
Gondolatokat nyújt ki magából
És visszahúzván kinyújtja újra,
Hogy valamivel is előbbre jusson.
Eddig vergődött, most már ténfereg,
De serény és így mindig erősebb lesz.
Kegyes miattunk a szigorú törvény.
Holnap már ügyesek leszünk,
Könnyen úszunk, szaladunk, repülünk
És ennek így kell lenni
Hogy akkor már nem törődve mással,
Lelkünk tiszta ruhája legyen,
Kívánt álmunk szűz teste legyen,
Teste ének s igazság legyen,
Alakja Istenhez hasonlóbb legyen
Az eljövendő többsejtű embernek,
Aki belőlünk vetül majd elő,
Aki mi leszünk,
A nagy Továbbcsináló,
Akiért most beteg a világ.

„Elégséges” helyett „gyenge” – s ez most „jó”?

Köz- és felsőoktatási lidércnyomások a XXI. század második évtizedében

A reformáció, Luther Márton, Kálvin János és társaik bátor mozgalmának nem csupán vallás-, egyház- és szellemtörténeti jelentősége van: egyetemes és nemzeti művelődéstörténeti távlatból is kiemelkedő súlyú, összeurópaivá szélesedő érdemük az *anyanyelvi oktatás és hitélet, a nemzeti írásbeliség elterjesztése és a rá épülő könyvkultúra megteremtése*. E kezdeményezésekből épült föl az autonómia szellemét megtestesítő partikuláris iskolarendszer, a tehetséges szegény, illetve jobbgagyerekek támogatása egészen a külföldi egyetemekig, továbbá a tudásbázist intézményesítő „könyvesházak” szervezése, a nyomdászat konjunktúrája és számos egyéb kulturális innováció.

Aligha szükséges e hasábokon részletesen föl idézni ezeket az egykor történt eseményeket, folyamatokat, illetve következményeiket; elegendő csupán utalni az egész magyar művelődést – az ország tragikus három részre szakadása ellenére – gyökeresen megújító, a humanizmustól is ihletet nyerő *protestáns kultúraváltás* társadalomkritikai, polgárosító, sőt az emberi emancipációt előrevívó jelentőségére. Mindezt a *modern magyar nemzeti lét és identitás* felé tett történelmi lépésként értékeli az utókor. Az ezekre való, mégoly rövid emlékeztetés viszont annál időszerűbb, mivel napjainkban, az új évezred második évtizedének elején olyan radikális köz- és felsőoktatási változások készülődnek a „nemzeti ügyek kormánya” és „kereszténydemokrata” oktatásigazgatása jóvoltából, amelyek nemcsak a reformáció félezer évvel ezelőtt kezdeményezett progresszív társadalmi, vallási és kulturális fordulatának fényében tűnnek riasztó visszalépésnek. A most szeptemberben elfogadott *köz- és felsőoktatási törvénykoncepció*, illetve a belőlük kikövetkeztethető gyakorlat még a pozitív mintaként emlegetett Klebelsberg Kuno-i szemlélethez, illetve az 1920-as évekbeli oktatáspolitikai gyakorlathoz képest is a *történelem kereke visszaforgatásának* súlyos veszélyét idézi fel.

Lehetetlen e helyütt bemutatni, részletesen értelmezni és vitatni azt a két nevelési és oktatási koncepciót, amely a 2011. szeptember 11-i és 28-i kormányhatározatok nyomán nyilvánosságra került, és amelyeket hamarosan törvénytervezetek formájában terjesztenek az országgyűlés elé, s vélhetően rögvést meg is szavaznak. A valóban stratégiai fontosságú nemzeti ügyhöz felettébb méltatlan nyelvezettel és helyesírással publikált dokumentumok alapos tartalmi elemzésének nemcsak a terjedelmi korlátok szabnak gátat, hanem az is,

hogy az elmúlt egy évben szinte havonta változtak e koncepciók szövegei és intézkedéstervezetei. Már-már komikus kiszivárogtatások és visszavonások, álságos deklarációk és kabinetviták, hamis kompromisszumok, újabb és újabb keménykedések, önleplező „nemzeti” propagandaakciók és képmutató PR-megnyugtatók szagfelhője övezi azt a főzetet, amely az általános és középfokú iskolákról, a főiskolák és egyetemek világáról, a pedagógusokról a politika boszorkánykonyhájában készül. S ki tudja, pontosan mi lesz benne a végleges törvényekben akkor, amikor ez a *Hét Hárs* az olvasó kezébe kerül. Mindazonáltal bár fontosak a részletek is (hiszen, mint tudjuk, bennük lakozik az ördög), minden esetlegesség, alkalmiság, rögtönzés, szövegváltozat mögött azért jól látszik a lényeg. Átvilágítható, sőt kitapintható az a *társadalompolitikai gerinc és bordázat*, amelyre a Fidesz-hatalom fel akarja építeni az újnak szánt magyar oktatási rendszer izomzatát.

Természetesen nem az a fő kérdés, hogy – miként írásom címében utalok rá – helyes-e az évtizedek óta *elégségesnek* minősített 2-es osztályzatot *gyengévé* átkeresztelni. (Bár már ebben az apróságban is ott van – mint cseppben a tenger – a nehezebben tanulók, a teljesítménydeficittal bajlódók a priori megbélyegzése, az iskolai szelekciós mechanizmus eldurvítása, ami akkor is méltatlan, ha persze bőven vannak lusták, linkek is az iskolapadokban és a felsőoktatásban.) A baj ennél sokkal nagyobb: egy olyan *antidemokratikus, szabadságkorlátozó, átideologizált, egyenlőtlenlégnövelő, államilag centralizáló, kultúra- és innovációellenes* vízió munkál a tervezett „nemzeti átszervezés” mögött, amilyenre még az Orbán Viktor fülkeforradalmát már a kezdetektől aggodalommal figyelők sem számítottak. S persze nem csupán az oktatási ágazatról van szó: szervesen illeszkednek össze az *oktatás- és művelődéspolitikai, az egyház- és médiapolitikai, a tudomány- és művészetpolitikai „projektek”*, méghozzá nem eklektikus ötletthalmaz, hanem nagyon is átgondolt, markáns társadalomfelfogást realizáló erőszakfőjelvény. A mindennapi intézkedések, törvénytervezetek, nyilatkozatok terén sok a rögtönzés, a kontár munka, a „barkácsolás”; a lényeg, a vízió azonban nagyon is látványos, sőt bevallott. Írjuk le tárgyyszerűen: ellenforradalmi. Pontosabban: az oktatási és kulturális fülkeforradalom valójában *„keresztény-nemzeti ellenforradalom”*, ahogy ezt a 20-as években „legalább” ki merték mondani és vállalni merték akkori képviselői. A címkének

az 1920–1930-as években használt egykori önelnevezéses történelmi jelentését és konnotációját most nincs lehetőségem kibontani, csak jelzem, hogy az idézőjel azt jelenti: ennek az ideológiai karakternek nincs köze sem a kereszténység/keresztyénség humanus történelmi küldetéséhez, sem az önérzetes és progresszív nemzeti identitáshoz.

A szövegek önmagukért beszélnek, bár olykor kétséges, hihetünk-e bennük. A most publikált dokumentumok textusában természetesen vannak azonosulást, sőt rokonszenvet kiváltó passzusok, de a kimondott és rejtett tekintélyelvű, újracentralizáló jobboldali alapkoncepció láttán az olvasó elbizonytalanodik: vajon tényleg gyermekközpontú-e ez a felfogás, vajon tényleg az állampolgárok és a nemzet felemelkedését, sikerességét szolgálja-e. A kétely abból fakad, hogy a köznevelési-közoktatási dokumentumnak már a célkitűző tétele is – nem beszélve anyanyelvi minőségéről és tautológiájáról – az üres bombasztikusság, a banalitás, sőt a komikumba hajló bornírtság önleplezése: „Magyarország fejlődéséhez és messzire mutató sikeréhez mindenkor új magyar gondolatokra és egyenes magyar beszédre van szükség. A közösségi nevelés célja tehát nem más, mint megtanítani a magyar gyermekeket magyarul gondolkodni és beszélni. [...] A Nemzeti Közösségi nevelésről szóló törvény megalkotásának az a tétje, sikerül-e úgy átszervezni a rendszert, hogy az alkalmassá váljon a munkát tisztelő, magabíró, korszerű tudással rendelkező, s önálló magyar gondolkodásra képes emberek nevelésére, akik elkötelezettek a nemzeti közösség alapvető értékei iránt. Csak sikeres emberek tehetnek sikeressé egy nemzetet. Az általános és középiskolai nevelés kérdése azért kiemelten fontos, mert ez az az életkor, amikor kialakul az ember személyisége, és eldől, hogy olyan emberré válik-e, aki kiáll saját maga és nemzete sikereiért, vagy beletörődik, hogy mások döntsenek róla és helyette. A Nemzeti Közösségi nevelés ügye tehát elválaszthatatlan kötelekkel fonódik össze nemzetünk sikerességének sorskérdésével.”

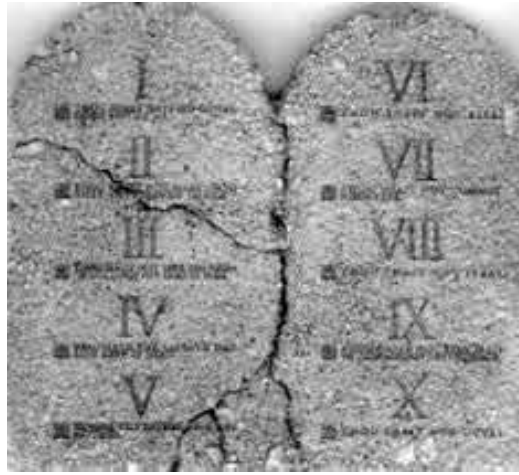
Csak néhány elemét ragadom ki az ősszel vélhetően törvényerőre emelkedő tervezeteknek, annál is inkább, mivel ez idáig is már meglehetősen sok kritikai észrevétel olvasható a még megmaradt nyomtatott és világháló-nyilvánosságban. A tankötelezettségnek az 1996-os közoktatási törvénymódosítás során a Fidesz által is lelkesen megszavazott 18 éves felső korhatárát 15 vagy 16 éves korra akarják leszállítani. Ha mégsem 15 lesz, az csak azért van, mert az előterjesztők számára kiderült: az Európai Unió tiltja a 16 éven aluliak dolgoztatását, a gyermekmunkát. Az érettségit adó középiskolák férőhelyeit – egyes tervek szerint – a felére csökkentenék, növelnék viszont a rövidebb tanítási idejű, szakképzést nyújtó intézmények beiskolázási létszámát, miköz-

ben összevonnák az ilyen profilú iskolák többségét, s az óraszámok között radikálisan csökkenteni tervezik a közismereti, általános műveltségi tantárgyakét. A középfokú iskolákba való bejutást eldöntő, a gyerekek jövőjét már 14 éves korban szinte predetermináló, sőt prejudikáló felvételi vizsga – sok egyéb okkal együtt – az oktatási rendszer szociálisan széttartó jellegét erősítené, visszahozná a korai szelekciót kikényszerítő, *zsákutcás, rendies iskola-rendszert*. S erre a szegregáló mechanizmusra még rátesz egy lapáttal a középiskolákból a főiskolákba és az egyetemekre jutás lehetőségeinek újraszabályozása. Annál is inkább, mivel hazánkban – eltérően például a skandináv országoktól – a gyerekek tudásszintje és továbbtanulási esélyei *eddig is* nagymértékben függtek a szülők jövedelmi helyzetétől és iskolai végzettségétől. Ez a függés most még szorosabb, mondhatni durvább lesz, ahelyett, hogy az iskolarendszer csökkentené a tudástőke megszerzésének esélyegyenlőtlenségeit és javítaná a társadalmi mobilitást, a demokratikus és szolidáris politikai kultúrát, az állampolgári öntudatosság műveltségi alapjait.

Köztudottan siralmas a magyar felnőtt és gyermektársadalom *olvasási és szövegértési állapota* (még ha a 15 éves iskolások esetében a 2009-es nemzetközi PISA-felmérés örvendetesen némi javulást mutatott is ki, bizonyára a 2002 utáni „nemzetietlen” kormányok „bűnös” kultúraellenességére valló oktatáspolitikai erőfeszítései okán). Szélsőjobboldali nyomásra a nyáron már a *rovásírás* iskolai tanításának bevezetését is deklarálta az oktatásügyi államtitkár asszony. Mintha ez lenne az igazán eredeti és ösztönző magyar hagyomány, s a latin betűs nemzeti abc bevezetése csak „európai kényszer” és „engedmény” lett volna Szent István keresztény államalapításának mellékkövetelményeként. Az ember nem hisz a szemének és fülének: milliók bánnak rosszul a magyarrá lett latin betűkkel is, a helyesírási átlagok közismerten aggasztóak (egy-egy közjogi máltóságoknál is), s erre

hozzuk vissza az egyébként nem is a honfoglalás előtti, hanem a jóval későbbi s más természetű ún. székely rovásírást? Már csak az hiányzik, hogy a hittanba is beiktassák a minden tárgyi és vallástörténeti alapot nélkülöző „pogány–keresztény ősvallást”, az ősmagyar szinkretizmus tanítását. Ettől azért talán meg leszünk kímélve, hiszen ez már a *Magyar Katolikus Püspöki Konferenciának* is sok volt, s nyilvános tiltako-

zásban, körlevelekben figyelmeztetett e tanok veszélyeire. Milyen kár, hogy más, legalább ennyire nagy horderejű társadalmi, vallási, kulturális és lelkiismereti kérdésben nem hallhattuk s hallhatjuk a nagy egyházak tiltakozó szavát, például az új, kirekesztő jellegű egyházi törvényről, a hitélet és a világnézeti meggyőződés szabadságának korlátozásáról, a rasszizmus, antiszemitizmus, a cigányellenes erőszak terjedéséről.

Az oktatási törvénytervezetek megszigorítják a pedagógusok szakmai és szakmainak hazudott ellenőrzését, kiszolgáltatva őket a felsőbb – vélhetően gyakran *ideológiai* – öröknek. A kötelező óraszám emeléséről s a pedagógusok nyakába akasztott egyéb terhek növeléséről, az átgondolatlan vagy éppen nagyon is tudatos (mert nyersen egyéni érdekeket vagy személyzeti ambíciókat és politikai bosszúkat szolgáló) iskolabezárásokról, átszervezésekről szintén elég szó esik a nyilvánosság egyelőre még megmaradt kritikus fórumain ahhoz, hogy itt ne kelljen részleteznem veszélyeiket. Az iskolák közvetlen állami-minisztériumi, kormányhivatali igazgatás alá fognak kerülni, ide értve az igazgatók kinevezését is, ezzel is biztosítandó az egységes állami (párt-?) ideológia szerinti központi vezérlést. (Merthogy ez a központosítás pénzügyileg olcsóbb, takarékosabb módszer lenne, az aligha hihető, kivéve persze akkor, ha nagymértékű iskolabezárásokkal és pedagógus-elbocsátásokkal járna együtt, amire „jó esély” van.) A tantervek átalakításának egyik döntő szempontja a hittanoktatás központi biztosítása, vagyis a tantervbe iktatása, ami felülírja, pontosabban megtorpedózza a világi iskolák *Eötös József 1868-as törvénye* óta deklarált-kiharcolt világnézeti semlegességét és erkölcsi-ideológiai presszióval, sőt zsarolással fenyegeti a szülőket, a családok jelentős részét. Pedig amúgy is egyre több iskola kerül az egyházak felügyelete alá, s már korántsem csak vagy elsősorban nem az 1948-as államosítások kompenzációjaként: a kedvezőbb finanszírozás reményében az eladósodott önkormányzatok egyre több intézményt adnak át az egyházak

kezelésébe, olykor azok tényleges, eredeti, belső szándékai, lehetőségei ellenére is. S az a pedagógus, aki nem áll be a sorba, mehet.

A hároméves kortól kötelező óvodáztatás – túl azon, hogy logisztikailag egyelőre irreális – a központi, állami ideológiától vezérelt nevelési koncepció intézményesítését sejteti. Félő, hogy ezt a tendenciát viszi tovább a kötelezően egész napos általános iskola terve is, amelyben a

kulturális demokratizálás szempontjából talán lehetne ráció, ha – szemben a mostanival – egy valóban emancipatorikus nevelési programot szolgálna. A sajátos nevelést igénylő gyermekek előképzésére és elkülönítésére, valamint a roma tanulók burkolt-nyílt szegregációjának újraengedélyezésére, sőt ösztönzésére irányuló tervek tovább növelnék az amúgy is *nyílóban lévő társadalmi ollót*, fokoznák a *diszkriminációt*. Nem folytatom az alsó- és középfokú nevelési-oktatási rendszer nemzetiként deklarált átszervezésének tervei közötti szemezgetést, pedig jócskán lenne még mit kiemelni. A „közösségi nevelés” és a „nemzeti” jelleg állandó szajkózása fontos alapértékeket üresít közhellyé, harsány nagyotmondássá, pedig a *nemzet* – főleg a XXI. század elején – korántsem csupán a másokhoz képest felmutatott saját hagyományok, a közös nyelvi-szemiotikai rendszer teremtette etnikai-kulturális-politikai közösség és identitás, hanem mindenekelőtt a *belső integráltság, a tényleges állampolgári közösség, a szerves polgárosultság minősége* is. Egy országban, ahol egymillió állampolgárnak nincs meg a nyolcosztályos iskolai végzettsége, ahol a felnőttek több mint háromnegyede szövegértési gondokkal küzd (hogy egyéb ellentmondásokról most ne is beszéljünk), meglehetősen sérült, *szabadsághiányos* ez az integráltság, s ez – drámai módon tapasztaljuk – súlyos társadalmi, gazdasági, foglalkoztatási, modernizációs és kulturális következményekkel jár az egyéneknél, a családoknál, egyes rétegeknél, végső soron az egész nemzetben is.

*

A *felsőoktatásban* elindított átalakítások és a nyilvánosságra került távlati koncepciók „szervesen” illeszkednek a közoktatás újraélesztendőnek tekintett, egyértelműen a *hasznos jelleg felé visszaforduló* modelljéhez. A közelmúltban publikussá vált elképzelések szerint – amelyek jelentős része nem is az oktatási, hanem a nemzetgazdasági kormányzat, illetve egyes *oligarchikus nagyvállalkozói-iparkamarai érdekcsoportok* felől érkezett – hazánkban

nincs szükség a „kiművelt emberfők” eddigihez hasonló s még kevésbé növekvő mértékére. Ellenkezőleg: radikálisan csökkenteni „kell” a főiskolákon, egyetemeken tanulók létszámát, különösen az államilag finanszírozottakat: 53 ezerről kb. 25 ezerre. Főleg tanoncokra, segéd- és betanított munkásokra, mobilizálható olcsó közmunkásokra van szükség, no persze azért állattenyésztő és földműves gazdákra, alkalmazottakra is. Még jó, hogy – legalább is egyelőre, hivatalosan – nem iktatták törvénybe az *inas*, a *béres*, a *cseléd*, a *szolgabíró* és a *csendőr* szerepeit; a *munkáskülsejű* *egyén*, a *nyugger* és az *annyit ér*, *amennyire vitte* szegényellenes, pökhendien úri minősítései már amúgy is jó ideje „kétharmados legitimitást” nyertek. S mivel a felsőoktatás valóban drága mulatság, ebből nagyot lehet hasítani: már a *Széll Kálmán Terv* megfogalmazta 38 milliárd forintnak a felsőoktatásból való kivonását, s ehhez még az egyéb csökkentéseket, éves zárásokat is hozzá kell venni. A kormány által 2011. szeptember 11-én jóváhagyott koncepció szövege védekezve önleplező megfogalmazásként, freudi elszólásként is bizonyíték erre: „a felsőoktatás első-sorban nem a direkt pénzmegtakarítás terepének” tekintendő – írják.

A *munkaerő-piaci igények elsődlegességére* való gyakori hivatkozás voltaképpen álcája a forráski-vonásnak, de egyúttal alapvető gazdaság-, társadalom- és oktatáspolitikai hiba is; az *emberierőforrás-gazdálkodás* filozófiájából és gyakorlatából, a Nobel-díjas Theodore William Schultz tankönyveiből bizony megbuktak az oktatási dokumentumok szerzői. Kell-e magyarázni: bár természetesen nagyobb távlatból reális szempont a munkaerő-piaci szükségleteké, aligha lehet döntően erre fölfűzni-tervezni a felsőoktatás belső arányait, hiszen egyrészt ezek az igények 5-8 éven belül is gyorsan változnak, másrészt maga a felsőoktatás is alakítja a munkaerőpiacot és főleg a modernizációt. A két szféra között tehát nem szabad direkt *napi kapcsolatot* kreálni (még ha ez némely gazdasági-kamarai lobbi *napi érdekeit* szolgálná is); ez már az államszocializmusban is súlyos, máig tapasztalható el-entmondásokat szült. Persze tényleg vannak egyetemi alapszakok, amelyekben – részben divat- és presztízisokokból – túlképzés van, s amelyek mértéke növeli a diplomás munkanélküliek számát, de akkor ezt gyors elemzés és bizonyítás után ki lehet s ki is kell mondani, és korrekt, egyeztetett intézkedéseket is lehet hozni.

Ami viszont a képzési áganként és intézményenként lebontott elképzeléseket illeti: ezekben sem szűkölködnek az újabb felsőoktatási tervezetek és háttéranyagok. Sértve a felsőoktatási intézményeknek a nemzeti hagyományokba is beágyazódó tényleges autonómiáját, az egyetemeket és főiskolákat lényegében közvetlen állami irányítás alá rendel-

nék, így a kormányzatnak, pontosabban a szűk formális és informális hatalmi csoportnak módja lesz közvetlenül is eldönteni, milyen képzésekre van s milyenekre nincs szükség. Legalább is a központi költségvetési támogatás, azaz újmagyarul: az „állami ösztöndíjas hely” biztosítása értelmében. Indulhatnak persze más, drága képzések is, csak legyen, aki megfizeti. „A képzési keretszámok és költségviselési formák arányainak meghatározásánál – írja a friss dokumentum – előnyt élveznek a gazdasági kibontakozás, az adósságcsökkentés szempontjából meghatározó műszaki, természettudományos, informatikai, valamint a közoktatás fejlesztéséhez szükséges pedagógusképzési programok, de a többi társadalmi funkcióra, életpályára (egészségügy, szociális gondozás, környezetgazdálkodás stb.) való felkészítés képessége sem szüntethető meg a Nemzeti Felsőoktatási Rendszer keretei között.” Még jó...

Valójában mindez számos humán jellegű képzési irány és szak fölszámolását jelenti, hiszen a *költségtérítés* helyett immár *önköltséges képzésnek* deklarált tandíjas helyek a jelenleginél háromszoros, sőt akár ötszörös megterhelést is jelentenek a hallgatóknak és családjaiknak. A koncepció szövege ugyanis így folytatja: „Azon képzési szakokon, ahol a társadalmi szükségletek nem indokolják a hallgatókkal állami ösztöndíjas finanszírozási szerződések megkötését, a képzési költség teljes összegének megtérítésével önköltséges képzés kerülhet megszervezésre az állami, magán illetve egyházi felsőoktatási intézményekben”. S a konkretizálás majd – komoly szakmai vitákat, egyeztetéseket kísérülve – egy miniszteri listán fog múlni.

A *humán-*, illetve *társadalomtudományi képzések*, köztük a kiemelten társadalomkritikai, értelmiségpolitikai funkciójúak tehát komoly veszélybe kerülnek. Nem kellene a szakszerű és demokratikus nyilvánosság intézményei (lásd: médiapolitika), nem kellene a hivatásos elemzők, szociológusok, társadalomtervezők, kultúraközvetítők, s persze főleg az amúgy is annyi bajt okozó „hisztérikus” filozófusok, színházi és filmrendezők. Szinte hallani a belső indoklást: „nekem, mint államnak, mint kétharmados hatalomnak csak korlátozott létszámú, a versenynek nem kitett, hűséges, irántam elkötelezett, végrehajtó típusú értelmiségi klientúrára van szükségem”. Különösen olyanokra nincs szükség állami pénzen – hangzott el egy akadémiai fórumon – akik „mindenféle napi- és heti-lapokba is írogatnak...”. Itt ér össze a tudomány-, a média-, a művészet- és a közművelődés-politika a köz- és felsőoktatási koncepciókkal. „Hála” a találatkony kormányzati kommunikációnak, naponta szivárognak ki, röppennek föl – olykor vélhetően figyelemelterelésként, dezinformációként vagy egyenesen megfélemlítésként – konkrét tervek intézmények fölszámolásáról, megszarolásáról, ezek

közül a legkirívóbb a *Corvinus Egyetem* (leánykori s nem szégyellni való nevén a *Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem*) szétdarabolásáról. Az akadémiai intézetek gazdasági célszerűséggel, takarékosággal és „modern tudományszervezéssel” indokolt – valójában megregulázási és forráskivonási célú – összevonása, a sokhelyütt *tisztogatás izú elbocsátások* megkezdése már tény.

Visszatérve a felsőoktatásra: természetesen lehet szó részleges vagy nagyobb mértékű ösztöndíjakról talán a magánfőiskolák hallgatói esetében is, de ezek mértékéről jelenleg semmit sem tudunk. Mint ahogy az sincs kimondva, csak bele van kódolva a tervezetekbe, hogy az ilyen körülmények között működő, *szociálisan még a mainál is kettészakítottabb felsőoktatásban* a magánintézmények egy jelentős hányada is halálra van ítélve, s csak egy szűk, jómódú elit – *a tradicionális és kreált „nemzeti középosztály”* lesz képes megfizetni a horribilis összegű tandíjakat. Ez is a cél: „suszter maradj a kaptafánál”, azaz orvos-, jogász- és politikusdinastiák országa legyünk. S akkor még nem részleteztem a hallgatói jogok durva korlátozására irányuló, például az ösztöndíjasok röghözkötését szerződésileg szabályozó rendelkezési terveket, vagy az egyetemekre való bejutás ama – újabb súlyos társadalmi egyenlőtlenségeket okozó – ún. bemeneti követelményét, hogy az érettségizettek középfokú nyelvvizsgával is rendelkezzenek. Aligha kell bizonygatnom, milyen *esélyegyenlőtlenség-növelő*, sőt *diszkriminatív* ez az elképzelés, főleg a magyar iskolarendszer mai viszonyai közt.

Hogy ez a tekintélyelvűségtől és uralmi gögtől vezérelt felsőoktatási elképzelés mennyire a direkt hatalmi politikából vezet le a cél- és eszközrendszert, azt jól mutatja a 2011. szeptemberi koncepció bevezetője és szóhasználata. Már a bevezető alcíme is kimondja: „I.2. Milyen *hatalmpolitikai* motívum jelenik meg a Nemzeti Felsőoktatási Rendszer koncepciójában?” S tüstént válaszol is rá, miután rágalomokkal és részigazságokkal teli minősítést ad az előző kormányzati ciklusok felsőoktatási stratégiájáról: „Ezt a stratégiát semlegesíteni kell (1) egyrészt a középosztály puha definíciójával (az tartozik a középosztályhoz, aki családot akar, van munkája, egyről a kettőre akar jutni stb.) és így a kétpólusú társadalomkép alternatíváját kell megfogalmazni; (2) másrészt a hatalmpolitikai cél nyilvános hangoztatásával: *a kormányznak a középosztály megerősítése a célja*. Ennek az első lépése a szociális konzultációval való összekapcsolással megtörtént, de úgy gondoljuk,

hogy szinte valamennyi szakpolitika, így a felsőoktatás újjászervezésének értelmét is meg lehet adni a hatalmpolitikai cél – a középosztály megerősítése – definiálásával.” Nem akarok belemenni abba a vitába, hogy szociológiailag mennyire releváns ez a középosztály-forgatókönyv. Szerintem erősen ideologikus, sőt voluntarista módon direkt politikai jellegű a „nemzeti középosztály” hivatkozott koncepciója, főleg ha összekapcsoljuk a Fidesz, illetve a kormányzat más dokumentumaival, vezetőik deklarációival. S már-már komikus, hogy miközben a koncepció kikerüli a nagy horderejű létszámkérdéseket, azt viszont konkretizálja: „költéségetési többletfinanszírozási igényt keletkeztet”-ve szükség lesz egy vélhetőleg három fős *minisztériumi létszám bővítésre*, amit viszont majd ellensúlyoz „az államilag finanszírozott hallgatói létszám csökkenése”.

*

Természetesen nem vállalkozhatok a teljes oktatási szféra átalakítását célzó tervek és a megkezdett intézkedések áttekintésére, valamennyi lehetséges következményük mérlegelésére, számos rész kérdésben nem is érzem magam kompetensnek. Értelmiségiként, tanárként magam is jelentős átalakításokat látnék indokoltnak a köz- és felsőoktatásban. A 2002 és 2010 közötti kormányzati ciklusok nevelés- és oktatáspolitikájának lényegében nemzetietlenné minősítését, totális, megbélyegző kritikáját, a progresszív törekvések és a valóságos eredmények tagadását határozottan vissza kell utasítani, de nem védhetők a halfogások, tévedések, gyengeségek, amelyek – sajnos – jócskán előfordultak. Tény: vannak a Fidesz–KDNP-kormány szöveges elképzeléseiben racionális elemek, indokolt változtatási tervek, például a pedagógusképzés ún. „bolognai” rendszerének átalakítása, az állami finanszírozás és az önköltséges képzés világosabb elkülönítése, egyes állami irányítási funkciók erősítése vagy – ha már 16 évre szállítják le a tankötelezettséget, akkor – az ún. *Híd I.* és *Híd II.* nevet viselő felzárkóztatási programok szándéka. Önmagában még

azt sem tartom ördögtől valónak, hogy az önkormányzatok és a központi kormányzat közötti finanszírozási, igazgatási munkamegosztást is újr szabályozzák. Az egyetemek, főiskolák túlburjánzása, a hallgatói létszám elszaladása, a helyenként tapasztalható általános minőségromlás és teljesítménydeficit nekem mint egyetemi oktatónak is szakmai problémákat és lelkiismereti gondokat okoz. „Csak” az a ba-

jom, hogy a most beinduló oktatáspolitikai gőzhen-ger *rossz utat* választott, értékeket, megőrzendő vívmányokat is maga alá temet. Visszafelé s nem előre mutat: piros-fehér-zöld zászlólobogtatása ellenére nem az európai szellemiségű progresszív magyarság demokratikus nemzeti kultúrájának erősítését szolgálva korrigál, hanem ellenkezőleg, egy évszázadnyit megy vissza időgépevel. Mindaz, amiért a magyar nevelés- és oktatásügy legjobbjai küzdöttek, most mintha ebek harmincadjára kerülne, visszavonatna: leginkább az iskola szabadelvű nevelési szellemének és az oktatási rendszer demokratikus-kiegyelítő funkciójának megtámadásában.

*

A mai konzervatív-jobboldali oktatási hatalom gyakran hivatkozik Klebelsberg Kunóra, szinte kanonizálva koncepcióját és gyakorlatát. Ez a kritikátlan magasztalás történetileg nem indokolt, bizony számos ponton volt erősen kritizálható, a *kultúrfölény* önáltató, veszélyes bel- és külpolitikai ideológiájától kezdve az oktatási rendszer gyakorlatáig, antidemokratikus, elitista, centralizáló jellegéig. Ugyanakkor vitathatatlanok maradó köz- és felsőoktatási érdemei a Trianon utáni helyzetben, amelyeket egy mai liberális vagy baloldali értelmiségi is készségesen elismer s történetileg méltat. Klebelsberg forogna a sírjában a mai kormányzati tervek és lépések láttán. Ő ugyanis éppen nem a durva forráskivonás ideologikus igazolására kezdeményezett „reformokat”, hanem ellenkezőleg: óriási forrásbevonást sikerült kiharcolnia, vállalva a konfliktusokat saját arisztokrata és nagytőkés politikusi táborával is. Népiskola-építési programja a legsúlyosabb szociális helyzetű rétegek műveltségének emelését, az analfabetizmus csökkentését célozta, még hozzá nemcsak a deklarációk szintjén, hanem az 1920-as évtized végére és a 30-asra: vitathatatlan eredménnyel. S a gróf volt az, aki visszaszorította az egyetemek átpolitizált, sőt a „keresztény-nemzeti ideológia” jegyében sokhelyütt hiszterizált, erőszakkal terhelt légkörét, hogy azután 1927-ben vissza is vonassa a hírhedett, antiszemita funkciójú numerus clausust.

Ehhez képest a most kibontakozó köz- és felsőoktatási koncepció, s főleg annak *társadalompolitikai arculata* lényegében három dolgról szól:

Az elsődleges cél egy régi-új „nemzeti középosztály”, egy *Fidesz-hű tőkércsoport és elit* kreálása, illetve erőszakos megerősítése más rétegek rovására, s ezzel a „40 évre” való hatalmi berendezkedés politikai garanciáinak biztosítása. Ennek a társadalmi mobilitást lefékező hatalmi elitnek a primér termelési-munkaszervezési érdekei állnak a tanoncképzés felértékelése és az általános műveltség trónfosztása, a tankötelezettség felső határának

leszállítása és az egyetemi képzések radikális szűkítése mögött.

A másodlagos cél a protekcionista „nemzeti” gazdaságpolitikát, valamint az igazságtalan jövedelempolitikát kompenzáló *forráskivonás* bázisának megnyitása és álságos „ideológiai” igazolása, amire nem mentség az ország pénzügyi egyensúlyának és eladósodottságának kritikus helyzete. A szűkítési koncepció szervesen összefügg a mai *osztályhatalom* foglalkoztatás- és szociálpolitikai, egészség- és rendészetpolitikai célkitűzéseivel, elég csak az „arányos” adórendszerre és a közmunkaprogramokra utalni.

Végül: hogy a *társadalom ideológiai átprogramozása* már az óvodában megkezdődhessen, s hogy a tekintélyelvű, rendpárti, egyúttal *alattvalói magatartás* legyen a példászerű és „a nemzeti”, szükség van az egész oktatási rendszer „államosítására”, a jogbiztonság és progresszív tradíciók szembetűnő fölszámolására. *Tartalomszolgáltatás-ként* mindehhez kézre áll a lebutított, celebesített reprezentatív-dekoratív állami kultúra, a rendies, avított, újraklerikalizált, premodern karakterű, a kódolt irredentizmus és más antihumanista nézetek, indulatok eszközeit is felhasználó, sérelmi demagógiájú „nemzeti ideológia” már-már államvallássá intézményesítése. (Vélhetően meg fognak indulni az iskolai színházlátogatások is a neonáciknak átadott budapesti színházba.) S ennek a kulturális trendnek aligha korrekciós ellensúlya az államilag is gerjesztett, lefelé nivellált, silány, figyelemelterelő fogyasztói tömegkultúra „szabadsága”.

*

Itt tartunk 2011 őszén... S ha már ez a szomorú írás a reformáció napja alkalmából született, szerzője – állampolgárként és irodalomtörténészként – hadd hajtsa meg a fejét a 16–17. századi magyar protestáns prédikátorok, énekmondók, deákok és pedagógusok társadalomkritikai bátorsága, művelődés- és oktatáspolitikai kreativitása, írástudói tehetsége és moralitása előtt. De emlékeztethetek a katolikus Mária Terézia *Ratio Educationis*ának történelmi jelentőségére is, amelyhez elegendő most csak az 1777-es rendelet bevezetőjét idézni: „Az ifjúság helyes nevelését és az egész közoktatásügynek intézését a józan erkölcsű népek mindenkoron olyan nagy fontosságúnak tekintették, hogy benne látták országaik legfőbb sarokkövét és az általános jólét alapját.” A protestáns és a felvilágosult újítóknak a magyar nemzeti kultúra története nagy horderejű, előremutató, *progresszív kultúraváltása* köszönhető. Félő, hogy 2010–2011 hatalmi politikája *radikális kultúra-visszaváltást* készít elő, tragikus társadalmi és nemzeti következményeket kockáztatva.

Agárdi Péter

JÓZSEF ATTILA

Eszmélet

Földtől eloldja az eget
a hajnal s tiszta, lágy szavára
a bogarak, a gyerekek
kipörögnek a napvilágra;
a levegőben semmi pára,
a csilló könnyűség lebeg!
Az éjjel rászálltak a fákra,
mint kis lepkék, a levelek.

Kék, piros, sárga, összekent
képeket láttam álmaimban
és úgy éreztem, ez a rend –
egy szálló porszem el nem hibbant.
Most homályként száll tagjaimban
álmom s a vas világ a rend.
Nappal hold kél bennem s ha kinn van
az éj – egy nap süt idebent.

Sovány vagyok, csak kenyeret
eszem néha, e léha, locska
lelkek közt ingyen keresek
bizonyosabbat, mint a kocka.
Nem dörgölődzik sült lapocka
számhoz s szívemhez kisgyerek –
ügyeskedhet, nem fog a macska
egyszerre kint s bent egeret.

Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.
Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.

A teherpályaudvaron
úgy lapultam a fa tövéhez,
mint egy darab csönd; szürke gyom
ért számhoz, nyers, különös-édes.
Holtan lestem az őrt, mit érez,
s a hallgatag vagonokon
árnyát, mely ráugrott a fényes,
harmatos szénre konokon.

Im itt a szenvedés belül,
ám ott kívül a magyarázat.
Sebed a világ – ég, hevül
s te lelkedet érzed, a lázat.
Rab vagy, amíg a szíved lázad –

úgy szabadulsz, ka kényedül
nem raksz magadnak olyan házat,
melybe háziúr települ.

Én fölnéztem az est alól
az egek fogaskerekére –
csilló véletlen szálaiból
törvényt szótt a mult szövőszéke
és megint fölnéztem az égre
álmaim gőzei alól
s láttam, a törvény szövedéke
mindig fölfeslik valahol.

Fülelt a csend – egyet ütött.
Fölkereshetnéd ifjúságod;
nyirkos cementfalak között
képzelhetsz egy kis szabadságot –
gondoltam. S hát amint fölállok,
a csillagok, a Göncölök
úgy fénylenek fönt, mint a rácsok
a hallgatag cella fölött.

Hallottam sírni a vasat,
hallottam az esőt nevetni.
Láttam, hogy a mult meghasadt
s csak képzetet lehet feledni;
s hogy nem tudok mást, mint szeretni,
görnyedve terheim alatt –
minek is kell fegyvert veretni
belőled, arany öntudat!

Az meglett ember, akinek
szívében nincs se anyja, apja,
ki tudja, hogy az életet
halálra ráadásul kapja
s mint talált tárgyat visszaadja
bármikor – ezért őrzi meg,
ki nem istene és nem papja
se magának, sem senkinek.

Láttam a boldogságot én,
lány volt, szőke és másfél mázsa.
Az udvar szigorú gyöpén
imbolygott göndör mosolygása.
Ledólt a puha, langy tócsába,
hunyorgott, röffent még felém –
ma is látom, mily tétovázva
babrált pihéi közt a fény.

Vasútnál lakom. Erre sok
vonat jön-megy és el-elnezem,
hogy' szállnak fényes ablakok
a lengedező szősz-sötétben.
Igy iramlanak örök éjben
kivilágított nappalok
s én állok minden fülke-fényben,
én könyöklök és hallgatok.

Mózes megszámol, akárcsak Dávid – de hol a különbség?

Nylván tartanak.¹ A kukkolás az írott történelem első néhány ezer évében egyirányú volt. Ez számít az egyik legősibb, de a legelőkelőbb foglalatosságnak is. A hatalmasok hatalmukat innen vették. Dicső hadvezérek, glóriával övezett fejedelmek, nagy királyok, főpapok lesték ki az emberek titkait. Akkor a szálak az istenkirály, a fejedelem, a főpap kezében futottak össze, míg ma már inkább széttartanak². De mivel sem helyem, sem tájékozottságom nincs arra, hogy Egyiptom vagy a Kelet zsarnokaira hivatkozzam, maradok csak a zsidó-keresztény hagyományban.

A nyilvántartás ugyanolyan régi, mint az írott történelem³. Az írásbeliség meg azonos az adatrögzítéssel. A sokaság, a nép megszámolása, megszámolhatatlansága egyike a Biblia alapmotívumainak mind az Ó-, mind pedig az Újszövetségben. A sok szép. A megszámolhatatlanul sok gyönyörű. „És olyanná tézsem a te magodat, mint a földnek pora, hogyha valaki megszámlálhatja a földnek porát, a te magod is megszámlálható lesz” (1Móz 13,16). „És kivivé őt, és monda: Tekints fel az égre, és számláld meg a csillagokat, ha azokat megszámlálhatod; – és monda nékie: Így lészen a te magod” (1Móz 15,5).

A szuverén, a sokaság ura tudni akar minden egyes alattvalóról, az átlagokról azt, hogy létezik, a fontosról azt is, hogy miket beszél, mit gondol, mit tervez. Az alattvalók viszont ennek kevésbé örülnek, de hangjuk messzire nem ér. A szuverén célja hármas, megtudni: 1. mekkora birodalma ereje, hány katonája lesz a következő háborúra, 2. mennyi adót hajthat be a következő évben és azután. A másodlagos célok nem kevésbé életbevágóak és lényegüket tekintve azonosak az első kettővel: Mennyit loptak el (fognak ellopni) az adóból az adószedők és a helytartók? 3. Hány harcosuk lehet a valahol mindig forrongó tartományok lázadóinak, ha kitör a harc? A legyőzendő és minket majdan legyőző idegen földek uraihoz küldött kémeink megbízását is máig ugyanaz a logika irányítja.

A nép már akkor maga fizette megszámoltatásának az árát is.

„Mikor Izráel fiait fejenként számba veszed, adj meg kiki életének váltságát az Úrnak az ő megszámláltatásakor, hogy csapás ne legyen rajtok az ő megszámláltatásuk miatt” (2Móz 30,12).

¹ Lásd: Kontroll Csoport (dalcím)

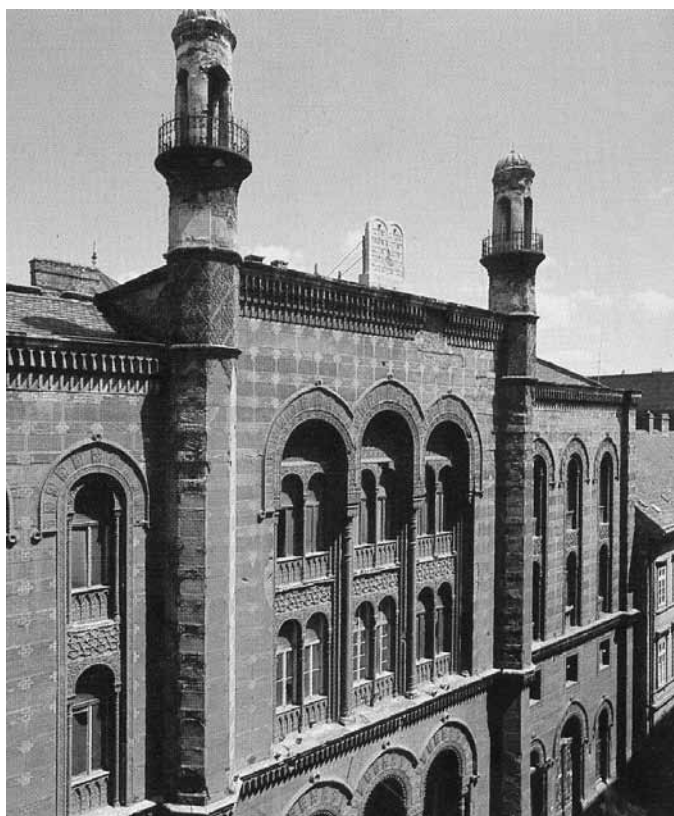
² És a leleményes a számítógépekbe bújó kamaszoktól egyre több félnivalója van a fejedelmeknek.

³ A korai forrásokat nem csak a Bibliában találjuk, Hódító Vilmos a 11. században alattvalóiról, az adózók azonosítása céljából gyűjtött adatokat (Doomesday Book).

**...az Úr helyesel, haragra gyúl,
Mózeset megdicsérik,
ellenben Dávid szíve megsebhedik**

Különösen figyelemre méltó, hogy az Úr maga, a helyzet függvényében, mennyire másként kezeli a nép vezetőinek megfigyelési akcióit. De a szöveg itt is jelzi azért, hogy a szuverén, amikor népet számol, mindig közel jár a hatáskör-túllépéshez.

Mózes kétszer is megszámoltatta a népet. Az Egyiptomból kivonuláskor is és az ígért földjére belépés előtt is. Az Úr ezt nemcsak jóváhagyja utólag, de még sugallja is, nyilván azért, mert maga a vállalkozás különlegessége, veszélyessége igazolja az összeírást. Blaszfém megfogalmazásban – de én ezt egyébként nagyjából komolyan is gondolom – a jóváhagyás indoka az, hogy Mózes népszámlálásainak adatkezelése megfelel a célhoz kötöttség alkotmányos követelményének: „Szóla pedig az Úr Mózesnek a Sinai pusztájában, a gyülekezet sátorában, a második hónapnak elsején, az Égyiptom földéből való kijövetelők után a második esztendőben, mondván: Vegyétek számba Izráel fiainak egész gyülekezetét, az ő nemzetségeik szerint, az ő atyáiknak háznépe szerint, a neveknek száma szerint, minden férfiút főről főre, húsz esztendőstől fogva és feljebb, mindent, a ki hadba mehet Izráel-

ben; számláljátok meg őket az ő seregek szerint, te és Áron” (Móz 4, 1–3).

Dávid király később ugyancsak hadi vállalkozás érdekében számlálja meg a népet, csak hogy ez a szomszédság elleni hódító háború. A népszámlálás most viszont kiváltja az Úr haragját: „Meggzámllálá pedig Dávid a népet, a mely vele vala, s ezredeseket és századosokat renделе föléjük” (2Sám 18,1).

„Minekutána pedig Dávid a népet megszámlálta, megsebhedeék az ő szíve, és monda Dávid az Úrnak: Igen vétkeztem abban, a mit cselekedtem. Azért most, óh Uram, vedd el, kérlek, a te szolgáltnak álnokságát; mert felette esztelenül cselekedtem!” (2Sám 24,10)

„És mikor felkelt reggel Dávid, szóla az Úr Gád prófétának, a ki Dávidnak látnoka vala, ezt mondván: Menj el, és szólj Dávidnak: Ezt mondja az Úr: Három dolgot adok elődbe, válaszd egyiket magadnak ezek közül, hogy a szerint cselekedjem veled. Elméne azért Gád Dávidhoz, és tudtára adá néki, és monda néki: Akarod-é, hogy hét esztendeig való éhség szálljon földedre? Vagy hogy három hónapig ellenségeid előtt bujdossál és ellenséged kergessen téged? Vagy hogy három napig döghalál legyen országodban? Most gondold meg és lásd meg, micso da választ vigyek annak, a ki engem elküldött. És monda Dávid Gádnak: Felette igen szorongattatom; de mégis, hadd essünk inkább az Úr kezébe, mert nagy az ő irgalmassága, és ne essem ember kezébe. Bocsáta annakokáért az Úr döghalált Izráelre, reggeltől fogva az elrendelt ideig, és meghalának a nép közül Dántól fogva Beersebáig, hetvenezer férfiak” (2Sám 24,11–15).

Végül tehát az összeírás, az általános megfigyelés miatt az Úr fegyvere, a döghalál tizedeli meg Izráelt. Az Úr haragja kétségkívül jogos, és ha tetteit szokás szerint nem magyarázza, számunkra is érthető. Az Úr az egyes összeírások jogosságát a célhoz kötöttség függvényében bírálja el. Ha a népszámlálás például az ígéret földjének megszerzése érdekében történik, helyes, ha az egyik szomszéd leigázásának, csak Dávid dicsősége érdekében történik, akkor nem helyes.

Ehhez csak annyit tennék hozzá, hogy bár tudom, nem illik az Úr tetteit vitatni, de talán még az alábocsátott döghalálnál is bölcsőbb gondolat lett volna Dávidra lesújtani, nem pedig a népre. Az Úr tehát Dávid bűnéért Dávidot kímélte meg, nem a népet. Ez azóta többször ismétlődött. De talán Dávid király krónikása félreértett valamit. Mikor tudós teológus barátomtól magyarázatot kértem, azt a figyelemre méltó értelmezést adta, hogy a nép azért bűnhődött, mert elviselte a zsarnokot, Dávidot. Dávid viszont a büntetését később ugyancsak elvette, másként.

⁴ A názáreti Jézus története: Károli Gáspár fordítása alapján írta Vas István, 1985. Helikon.

Jézus születésének története maga is a megfigyelés kultúrtörténetének a része. Ha elmaradt volna (nem maradhatott el) a nép összeírása, már másképpen szólna az evangélium.

„És elment az angyal. József az ács pedig, amikor eljött az elrendelt népszámlálás ideje, elővezette szamarát, felrakta rá az útra szükséges kis motyóját, felültette a várandós Máriát, és elmentek Názáretből Júdeába, a Betlehem nevű városkába, hogy ott annak rendje és módja szerint beírják őket is.”⁴ Jézus beleszületett az összeírásba, és aztán életének minden nyilvános és titkos részletét – tűrte, mert tudta, hogy ez is az üdvtervet szolgálja – szorgos fülek fülelték, és szorgos szájak jelentették. Ha nem árulkodtak volna róla spiclik, júdások, a megváltás is elmaradt volna. A szuverén rendszert kihívja a sorsot még a spiclikkedéssel is. A spiclik az üdvtörténet szorgos munkásai.

Majtényi László

JÓZSEF ATTILA

[Vigasztald meg...]

Vigasztald meg a gyermeked –
nem fák ezek, csak emberek,
nem boszorkák – kofák, kasok!
Kutyák ezek, nem farkasok!
Nem bölcselkednek – alkudoznak,
az pénz, a sárkány pikkelye
s a bűvös igéknél se rosszabb
az állam törvénycikkelye.
Csak vigasztald meg, ha vigasz
a gyermeknek, hogy így igaz.
Aztán dűnnyögj egy új mesét,
fasiszta kommunizmusét –
mivelhogy rend kell a világba,
a rend pedig arravaló,
hogy ne legyen olcsó, mi drága
s ne legyen szabad, ami jó.

S ha bámul reád a gyerek
s nagy lenne, melléd, mert szeret,
utalj példára – az a kár,
hogy ne magadra, te számár,
hanem a ravasz csecsemőre:
sir-ri, hogy szánassa magát,
de míg mosolyog az emlőre,
növeszti körmét és fogát.

Hüpatia

A napokban láttam egy szép filmet Hüpatiáról, a keresztények által a IV.századi Alexandriában meggyilkolt „pogány” (neoplatonikus) filozófusnőről. Tudom, a Galamusnak nincs filmkritikai rovata és az én műfajom sem a filmkritika: a népszámlálás vallásra vonatkozó kérdése kapcsán idézném fel a több mint másfél évezredes történetet és tanulságait. Nem mintha azt hinném, hogy aki – Hüpátiához hasonlóan – nem hajlandó kereszténynek vallani magát, azt a bazilika főoltára előtt fogják darabokra szagatni, csupán arra az anomáliára hívnám fel ismételten a figyelmet, amit az államnak a hitéletbe való – direkt vagy indirekt fenyegetést jelentő – beavatkozása jelent. Ami a kérdőív állítólagos anonimitását illeti: nemcsak kis falvakban, ahol a kérdezőbiztos és a kérdezett személyesen ismeri egymást, de a nagyvárosokban is kiküszöbölhetetlen a személyes beazonosítás nem, életkor, lakóhely, iskolai végzettség (egyik sem „kényes” kérdés) alapján. Tehát ahogy a népszámlálási borítékhoz mellékelt katolikus felszólítás írja: valóban „meg kell vallanunk” világnézetünket (ennek a fordulatnak csak akkor van értelme, ha egy üldözött hit mellett tesszük meg konfesszióinkat, tehát katolikusnak 1951-ben, szabadgondolkodónak 2011-ben valljuk magunkat).

Még ha megengedhető is, hogy felekezeti hovatartozásunkat firtassák – bár az egyházi adó kivételét jobb lenne az egyházak önbevallására bízni: hány keresztelő, temetés, esküvő, házszentelés áll az illető eklézsia mögött –, az ateizmus felsorolása a felekezetek között olyan bornírtság, amire Szent Cirill – a Hüpátiát halálba üldöző alexandriai püspök – óta kevés példa akadt. Tudniillik a szép és okos matematikusnő és csillagász nem a pogány istenek mellett tett hitet, hanem a „miben hisz?” kérdésre azt válaszolta, hogy a bölcsességben, ezzel jobban felbőszítve a lincselésre kész csőcseléket, mintha Venusnak mutatott volna be áldozatot. Ám a hitre és nem az intézményi kapcsolódásra vonatkozó kérdés abszurditását már Hobbes, a Leviatán legkevésbé sem liberális szerzője is felfedte: a hit (vagy nem hit) kérdése csak *in foro interno* (lelkünk legmélyén) megválaszolható, az államra csupán az *in foro externo* (a külső térben) lezajló dolgok tartoznak, például az, hogy a vallási vagy egyéb szertartások zavarják-e a köznyugalmat. A IV. század keresztényei szerint az a tény, hogy egy nő (a legendák szerint, ismétlem, ritka szépség) matematikai műveket ír, és pusztán ezek alapján a heliocentrikus világmépítést dolgozza ki, elégséges alap a lincselésre – manapság maximum a deszekularizált oktatási intézményből rúgnának ki egy ilyen matematikatanárt.

De függetlenül az esetleges egzisztenciális következményektől: az ateizmus „megvallása” egy intézményi háttérrel nem bíró filozófiai meggyőződést kever az egyházi (tehát állami dotációra pályázó) felmérés adatai közé, ami tekintettel a kifejezés szitokszóként történő használatára – nemcsak a szószerkeken, hanem a „közszolgálati” médiában is – semmi mást nem szolgál, mint a félelemkeltést. Én mint meggyőződéses aufklérista, nem vagyok nagyon megfélemlíthető, mégis inkább az angolszász világban bevett *agnosztikus* kifejezést használnám, ami egyszerűen azt jelenti, hogy Hume szkepticizmusa közelebb áll hozzám, mint Holbach báró dogmatizmusa, azaz – Laplace-szal szólva – „erre a hipotézisre nem volt szükségem” morális értékrendem kialakításában (míg mondjuk hithű ateista Eörsi István barátom volt, aki *más* istenélményét is kétségbe vonta).

Míg 10 évvel ezelőtt – Sajó András felhívását követve – ragaszkodtam ahhoz, hogy a szép felvilágosodás-korabeli kifejezést, a *szabadgondolkodót* írja be a népszámláló (aki különben anyám katolicizmusából kiindulva automatikusan nálam is ezt akarta beírni), ma már úgy vélekedtem, hogy ennek az államnak semmi köze a világnézetemhez, akit pedig tényleg érdekel, az olvassa el a felvilágosodás filozófusairól (ateistákról és deistákról, szeptikusokról és rajongókról) írt filozófiatörténeti műveimet, mert Hüpátiával vallom, hogy a bölcsesség szeretete az én hitem. S meggyőződésem, hogy a legobskurantistább állam is csak a filozófusokat képes agyonveretni – a filozófiát még az alexandriai könyvtár kétszeri (keresztény, majd mohamedán) felgyújtásával sem tudja megsemmisíteni.

Ludassy Mária

(Az írás megjelent a galamus.hu oldalon 2011. október 17-én.)

JÓZSEF ATTILA

Levegőt!

Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott
hazafelé menet?

A gyepe éppen langy sötétség szállott,
mint bársony-permeteg
és lábom alatt álmatlan forogtak,
ütött gyermekként csendesen morogtak
a sovány levelek.

Fürkészve, körben guggoltak a bokrok
a város peremén.

Az őszi szél köztük vigyázva botlott.

A hűvös televény
a lámpák felé lesett gyanakvóan;
vadkácsa riadt hápogva a tóban,
amerre mentem én.

Épp azt gondoltam, rám törhet, ki érti,
e táj oly elhagyott.

S im váratlan előbukkant egy férfi,
de tovább baktatott.

Utána néztem. Kifoszthatna engem,
hisz védekezni nincsen semmi kedvem,
mig nyomorult vagyok.

Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor miért, kinek.

Aktákba írják, miről álmodoztam
s azt is, ki érti meg.

És nem sejthetem, mikor lesz elég ok
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.

És az országban a törékeny falvak
– anyám ott született –
az eleven jog fájáról lehulltak,
mint itt e levelek
s ha rájuk hág a felnőtt balszerencse,
mind megcsörren, hogy nyomorát jelentse
s elporlik, szétpereg.

Óh, én nem így képzeltem el a rendet.

Lelkem nem ily honos.
Nem hittem létet, hogy könnyebben tenghet,
aki alattomos.

Sem népet, amely retteg, hogyha választ,
szemét lesütve fontol sanda választ
és vidul, ha toroz.

Én nem ilyennek képzeltem a rendet.

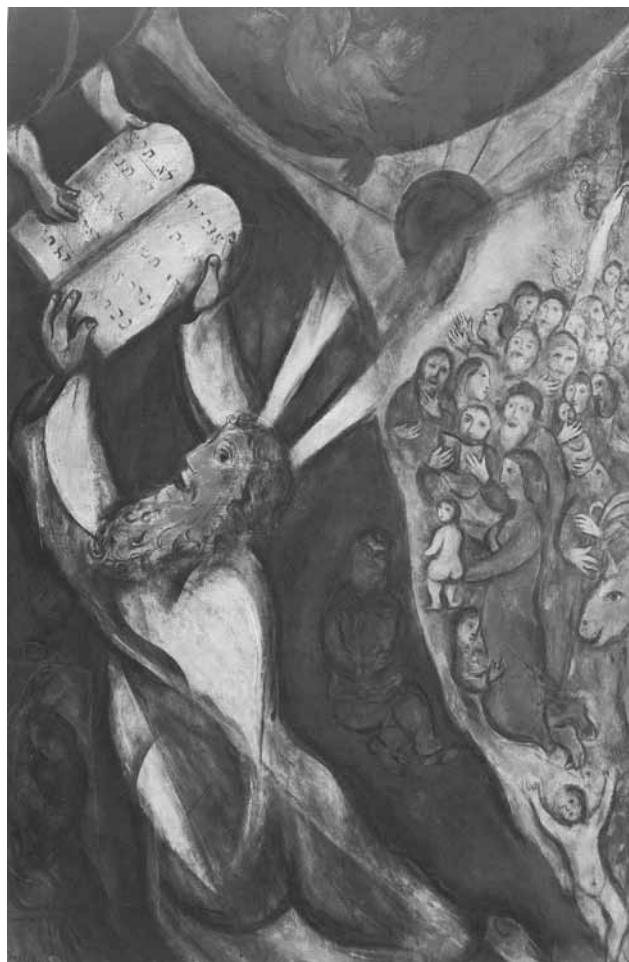
Pedig hát engemet
sokszor nem is tudtam, hogy miért, vertek,
mint apró gyermeket,
ki ugrott volna egy jó szóra nyomban.
Én tudtam – messze anyám, rokonom van,
ezek idegenek.

Felnőttem már. Szaporodik fogamban
az idegen anyag,
mint szivemben a halál. De jogom van
és lélek vagy agyag
még nem vagyok s nem oly becses az irhám,
hogy érett fővel szótlanul kibírnám,
ha nem vagyok szabad!

Az én vezérem bensőmből vezérel!

Emberek, nem vadak –
elmék vagyunk! Szívünk, mig vágyat érlel,
nem kartoték-adat.

Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!

„A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd”

József Attila a világ összehangolt működését garantáló kozmikus törvényeket az élet minden területén érvényesíthető rendező elvnek tartotta. A „hanyag társadalomban” megvalósítandó harmónia ősmintájának a Naprendszer tekintette, melynek a megszabott pályán keringő Föld is nélkülözhetetlen építőeleme. Az élethivatását kereső költő az univerzum lelkes „alkatrészeként”, a kozmikus törvények iránytűjéhez igazodva eszmélkedett. A „valódi” és az „igaz”, a „van” és a „legyen” fogalmi különbözőségéből kiindulva a legalapvetőbb emberi szabadságjogokat is a csillagvilág kérlelhetetlen rendjéből vezette le: „ehess, ihass, ölelhes, alhass / a mindenséggel mérd magad!” (*Ars poetica*, 1937) Művészi hitvallását a „szemlélhetetlen világegész” megidéző kozmikus képpel bizonyította.

Elhivatottság-tudatának forrása személyes életrajzában rejlik: huszadik születésnapjára írt verséből tudjuk, mekkora jelentőséget tulajdonított annak, hogy állami ünnepen, az Osztrák-Magyar Monarchia magyaroknak szóló törvényszentesítésének évfordulóján jött a világra. Különleges természeti jelenség képében „idézte föl” rendhagyó születését, amint a szeszélyes szél saját „fiaként” röptette őt falvakon-pusztákon át „a kártyás munkás” és „a szép ifjú mosóasszony” külvárosi otthonába: „Reménységnek és tulipánnak / Kicsikis deszka alkotmányba / 1905-ben ígyen / Iktattak be az alkotmányba.” (*Április 11.*, 1925)¹

Illetékességét ettől a dátumtól számította, mivel az őt körülvevő valóságos világot csak rendtelenségében, fonák mivoltában tapasztalta meg. Ifjú kora óta azért kapaszkodhatott az „örök dolgokat” szabályozó kozmikus törvényekbe, hogy felülírja a személyes örökségként ráhagyományozott negatív családi és társadalmi modellt. (Nyilván fölösleges részletezni a köztudott életrajzi tényeket: József Attila apa nélkül nőtt fel, állami gondozottként idegenek gondoskodására bízva, rendellenes-kényszer-

¹ A szimbolikus dátumok jelentőségével a mindenkori hatalomnak is számolnia kell. József Attila születésnapját a hatvanas évek óta „a költészet napjaként” ünnepeljük. Tavaly áprilisban azonban a politika elirigyelte az irodalomtól ezt a léleképítő hagyományt: ugyanezen a napon hirdették meg az országgyűlési választások első fordulóját. Az állam tehát önnön legitimációjára használta fel a költészet „foglalt” ünnepnapját. Mostanában József Attila kultikus alakja ismét aktuálpolitikai döntések és viták homlokterébe került: szobrát át akarják helyezni a törvényhozás épülete, a Parlament mellől, hogy visszaadják a Kossuth tér hatvanhét évvel ezelőtti (!) arculatát. Ez a hatalmi törekvés abszurd költői képet elevenít meg, amint a „csilló véletlen szálaiból” szőtt törvényeket lebontja „a múlt szövőszéke”. (Vö. *Eszmélet*, 1934.)

rító helyzetekben, a „vas-világban” eszmélkedett – ezért ragaszkodhatott álmai-látomásai képzelt rendjéhez, ahol „egy szálló porszem el nem hibban” (*Eszmélet*, 1934). Az árva, szüntelenül „bolygó lélek” a végtelen világegyetemet tekintette imaginárius otthonának. „Kerengő bolygó friss humussza lelkem” – írta tizenkilenc éves korában, *A Kozmosz éneke* című virtuóz szonett-koszorújában. Ekkor alkalmazta először önmagára a mindenség mértékegységét, amelyhez haláláig ragaszkodott.

Verseiben kettős értelemben szerepel a törvény kifejezés. A múltra vagy a jelenre vonatkoztatva szigorúnak, igaztalannak érzi az államberendezkedést – de a jövőre úgy gondol, mint a majdani törvényalkotók egyike: „Mi vagyunk az Élet fiai, / A küzdelemre fölment daliák, / Megmozdulunk, hejh, összeroppan akkor / Alattunk ez a régi világ!” (*Fiatalkor életek indulója*, 1922). Kevesebb radikalizmus, annál megejtőbb líraiság tükröződik az „Istenhez hasonlóbb alakú, eljövendő többsejtű ember” születését jósolva: „Aki belőlünk vetül majd elő / Aki mi leszünk, / A nagy Továbbcsináló, / Akiért most beteg a világ.” (*Most a teremtés kezdetén vagyunk*, 1924) *A Szocialisták* 1926-os változatában a „fájás, nyomor és jóság” összehajtottá társaival már önérzetes, harcias a hangvétele, a megérdemelt győzelem biztos tudatában, „kedves fegyverükkel” a vállukon vonulnak igazságot tenni: „Nem sietünk, erősek vagyunk, tudjuk, kit miért állítunk törvény elé. / Tanácsot állunk a dombon”.

A költőt mint prófétát – akinek jóslatai halála után is rendre beteljesülnek – Ady Endre, az ifjúkori ideál testesítette meg számára: „Verse törvény és édes ritmusában / kő hull s a kastély ablaka zörög, – / eke hasít barázdát uj husában, / mert virágzás, mert élet és örök.” (*Ady emlékezete*, 1930). József Attila azonban nem a magányos „muszáj Herkules”, hanem a közös harcra fölesküdt munkásság hangadójának szerepére vágyott: „Papok, katonák, polgárok után / így lettünk végre mi hú / meghallói a törvényeknek; / minden emberi mű / értelme ezért bűg mibennünk, / mint a mélyhegedű.” (*A város peremén*, 1933)

Ebben a versében már egy újabb rendező elv – a külső univerzum mellett a belső kozmosz: a pszichoanalízis szemlélete – is érvényesül: „Míg megvilágosul gyönyörű / képességünk, a rend, / mellyel az elme tudomásul veszi / a véges végtelent, / a termelési erőket odakint s az / ösztönöket idebent...”. „A költő” (önmaga) nélkülözhetetlen társadalomalakító szerepkörét és rendeltetését ezúttal olyan komplex képpel ábrázolja, amelyben a múlt, a jelen és a jövő dimenziója egyszerre szemlélhető. A varázstudományokban is alaposan tájékozott József

Attila itt az istenekkel közvetlen kapcsolatot ápoló, rendkívüli adottságokkal rendelkező, léleklátó-jövendőmondó sámán ősi maszkja mögül jelenkori létjogosultságát igazolja, az általa elképzelt (kiharcolandó) jövőre koncentrálna: „A költő – ajkán csörömpöl a szó, / de ő, (az adott világ / varázsainak mérnöke), / tudatos jövőbe lát / s megszerkeszti magában, mint ti / majd kint, a harmóniát.”

Ez az első árulkodó jele annak, hogy József Attila – noha azt vallja: „A lét dadog, / csak a törvény a tiszta beszéd” (*Óda*, 1933) –, már nem sorolja magát a közös ügyre fölesküdt „harcosok” közé. De „profécijája” igazában még bízik, hiszen „a világ gyémánttengelye” görbülne meg, ha nem születnének az örök törvényeket tudatosító, megfontolt-előrelátó-jelentős költemények (vö: *Irodalom és szocializmus*, 1931).

Az 1934-es *Eszmélet* jelzi a nagy életfilozófiai fordulatot József Attila költészetében. Egykor oly fontos nézeteit, vágyait felülvizsgálja, olykor megkérdőjelezi; kételkedik azok mihamarabbi megvalósíthatóságában. (Ne feledjük: 1933-ban Hitler vette át a hatalmat Németországban, ahol könyvmáglyákat gyűjtöttak a nemkívánatos szellemiségű művek és a zsidók – köztük Freud – alkotásaiból.) És mégis: ez az a vers, amely minden lehangoló valóságbeli tapasztalat ellenére az „örök igazat” jósolja, ismét az univerzum felülírhatatlan törvényei szellemében: „Akár egy halom hasított fa, hever egymáson a világ, / szorítja, nyomja, összefogja / egyik dolog a másikat / s így mindenik determinált./ Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra.”

El kell azonban választanunk József Attila filozófáló verseitől a napi politikai esélyeket latolgató cikkeit, vitriolos bírálatait és prózai gondolatki-sérleteit. Ezeket ugyanis olykor személyes sértettség, indulat vagy bizonyítási kényszer „ihlette”. Ilyen volt például 1930-ban a Babits Mihály ellen írt *Az Istenek halnak, az Ember él* című gunyoros hangú „tárgyi kritikai tanulmánya”, valamint az 1933 nyarán keletkezett, *A nemzeti szocializmus* című, publikálatlan írása, melyben a munkásság és a parasztság együttműködését zászlajára tűző Gömbös Gyula-féle Nemzeti Egységpárt keretében megvívható osztályharc lehetőségeiről töprengett, az aktuális erőviszonyokat és a lehetséges eshetőségeket mérlegelve.² (Jellemző rá, hogy rövid időn belül mindkét említett írását elhibázottnak ítélte, az utóbbit meg is tagadta.)

Érett, „nagy” verseiben kiérlelt gondolataiból alkotta meg történelmi látomásait. Az egymás helyé-

² A szellemi „kisiklásnak” minősített esetet Lengyel András elemezte *József Attila, Rátz Kálmán és „A nemzeti szocializmus”* című cikkében. Forrás, 2002. 12. sz. 96–124. URL: <http://www.forrasfolyoirat.hu/0212/lengyel.html>

be lépő nemzedékek felidézésével az idő törvényeit, az emlékek formájában továbbélő múlt folyamatoságát szemléltette (*A Dunánál*, 1936). Az elhúzó társadalmi konfliktusokat és a tartós nemzeti nyomort pedig hét, lazán egymáshoz kapcsolódó szonett formájában, az ország reménytelen állapotát körképszerűen rögzítő, káoszhoz vezető folyamatként ábrázolta: „Az erőszak bűvöletében / mit bánja sok törvényhozó, / hogy mint pusztul el szép fajunk! [...] Multunk mind össze van torlódva / s mint szorongó kivándorlókra, / ránk is úgy vár az új világ.” (*Hazám*, 1937)

Utolsó verseiben (*Költőnk és Kora, Tudod, hogy nincs bocsánat, Kész a leltár*) végképp leszámolt azzal az ábránddal, hogy megláthatja majd ezt az új világot, melyben ő is hazára lelhet. Csillagokhoz igazított belső órája pontosan jelezte, hogy a „zajtalanul és félelmesen érő idő” lassabb tempóban halad, mint remélte. De ezt is az örök dolgok természetének tulajdonította. „Tűzhelyet, családot már végképp másoknak remélve”, hiábavalónak érzett élete tanulságát az anyag örök körforgásának és az idő spiráltermészetének közös metaforájával érzékeltette: „E föld befogad, mint a persely. / Mert nem kell (mily sajnálatos!) / a háborúból visszamaradt / húszfilléres, a vashatos. // Sem a vasgyűrű, melybe vésvé / a szép szó áll, hogy új világ, / jog, föld. – / Törvényünk háborús még / s szebbek az arany karikák.” (*Íme, hát megleltem hazámat*, 1937)

Ő meghalt, majd főnixként feltámadt: verseiben továbbra is köztünk él, eszmélkedni tanít. Egyelőre, úgy látszik, hiába: a lét továbbra is „dadog”, talán mert a földi törvények ritkán igazodnak a pontosan, szépen működő csillagvilághoz.

Valachi Anna

JÓZSEF ATTILA

[Töredék]

Örökkön háborog a tenger
örökkön zúgnak a lombok
örökkön fájdalmas az ember
örökkön kicsik a dolgok.

Papp Oszkár

1925–2011

2011. augusztus 12-én, egy nappal 86. születésnapja után meghalt Papp Oszkár barátunk, a 20. század második felének egyik legjelentősebb magyar képzőművésze, akinek írásai és grafikái gyakran jelentek meg a Hét Hársban.

Papp Oszkár „alkotói tevékenysége felöleli a festészet, a grafika és a zománcművészet területét. [...] A merev értékrend idején absztrakt-szürrealis stílusban alkotott, műveivel más és új lehetőségeket tárt fel kortársai számára. Igényes szellemi felkészültséggel, a műfajok és a technika problémáival foglalkozó kísérletezéssel teremtette meg azt az alapot, amellyel művészete kibontakozott. Mindig meghatározó programja volt: az ember és a természet kapcsolatát vizsgálta úgy, hogy a formák és a szerkezet törvényei izgatták, és nem a felszín. Joggal állíthatjuk, hogy iskolateremtőnek tekinthető festészeti munkássága. Papp Oszkár a következetes szigorúsággal vállalt alkotói munka mellett hivatásának érezte, hogy művészetszervezőként is tevékenykedjen. Elsősorban az amatőr művészet létéért és megjelenési lehetőségéért, illetve annak igényességéért dolgozott. Mindemellett négy évtizeden keresztül művészetelméleti, művészetnevelési tanulmányokat is publikált, és maradt energiája arra is, hogy a színház világában díszlettervezőként, valamint a könyvillusztráció és az animációs film területén is maradandót alkosson.” (Bereczky Loránd)

Papp Oszkár – Japira – egy 2000-ben írt feljegyzésével, Vitányi Ivánnak a temetésen elhangzott beszédével és Frank János interjújával emlékezünk.

Magamról

Magamról?
Vagyis az eredendően adott tudatom nézőkéjében valóságosnak tűnő világról.

A világról?

Tehát az efemer létezés korlátai között alakuló, érzékszerveim tükrében felcsillanó tüneményekről és értelmükről, azaz tudatom tartalmairól.

Életemről?

Kerete annak, amit, amiket csináltam. Eleintén, a közvetlen emberi-társadalmi élmények értelmezéséből véltem megismerhetni a világot, tapasztalatok híján a részből az egészet. Láthattam a fél oldalt kiegészítő távlata nélkül. Aztán felismertem az emberi tudat kozmikus tükörhelyzetét fenn és lenn, kinn és benn között. Helyünket a genezisben:

– átfogó, eredettől célképzetig hatoló, teljességvágyó szemléletünket.

Erről szól kultúránk egész története, benne a művészeteké is: arról, hogyan ismerték fel új és új oldaláról a jelenségek tűnő áradásában a célirányos, folyamatos átvalóságok kozmoszát, abban a létharc és létszolidaritás mozgatóerőit, és hogyan vokszolt az összes nagy kultúra az utóbbi dominanciájára, az elkülönítő parazita agresszió helyett az alkotó-segítő életfilozófiákra.

Úgy vélem, ha van távlata gondolkodásunknak, a tűnékenyt is lehet „kozmo-plasztikusan” látni, a múltó jelenségekben is mögöttet, lényegesre mutatót felfedezni, – és „megnevezni”, kifejezni, formát találni és adni a ráismerés élményének, örömeinek.

Papp Oszkár

JÓZSEF ATTILA

Két hexameter

Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek
úgyis!

Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek
úgyis.

Utolsó kézzorítás helyett

Kedves gyászoló barátaim!
Egyike vagyok itt azoknak, akik a legrégebből ismerték Papp Oszkárt, Japit. Hatvanhét éve ennek, kétharmad évszázaddal ezelőtt találkoztunk, azóta együtt éltünk át minden vihart és minden csendet. Akkor is, amikor naponta találkoztunk, akkor is, amikor havonta.

Hát igen, megjártunk mélységet és magasságot, megjártunk poklot és mennyországot – bár a mennyországot talán kicsit ritkábban, a poklot kicsit többször és többféle változatban, mint szeretjük volna. De azért nem panaszkodunk. Annál is inkább, mert közben otthon tudtuk érezni magunkat a purgatóriumban.

Mindkettőnknek és sokunknak, akik itt vagyunk, át kellett élnünk ugyanazt a sorsot, és persze mindenki másképpen éli át. Japi művész volt, és a művészek közt a legnyitottabbak közül való. Bámulatosan eleven érzékenységgel – amely még így nyolcvan felett is olyan frissen működött, mint tizenéves korában –, ami egészen kivételes. De ugyanakkor azzal a – nem távolság-, hanem – mértéktartással és összegezni tudással, amely valóban csak a legnagyobbak sajátossága. A tisztázásnak azzal a képességével, amely együtt és egyszerre érzékeli és mutatja az egyszerűben a bonyolultat és a bonyolultban az egyszerűt. Feldolgozta magában az életet, az emberi sors tragikumát és szépségét egyaránt, és megtalálta a formát, amelyben azt át tudja élni és ki tudja fejezni, és meg tudta valósítani mind a művészetben, mind a mindennapi életben, mind a filozófiában, mind a társadalmi létezésben, legyen az a fasizmus elleni állás, a fiatalok művészeti mozgalma vagy a testvéri szolgálat. Méltóságát mindig megtartotta, mindig nyugodt volt és ugyanakkor mindig nyugtalan. A művészet minden eszközét ismerte, sokat kipróbált, de sohasem tobzódott bennük. Voltaképpen mindig a végső igazságot kereste, és úgy tudta megragadni a legegyszerűbb formát, hogy mindig megjelent benne a tartalom. Művészete ezért nehezen sorolható be bármelyik divatos címszó alá.

Ilyen volt embernek is. Nekünk, akik jól ismerjük egymást, testvérek voltunk, elég volt két szót mondanunk egymásnak, és mindent tudtunk. Mindig helytállt, de sohasem akarta magát előtérbe állítani. Ha kellett, félreérthetetlenül, de sohasem harsányan képviselte a hite szerinti igazságot.

És ebben az igazságban mindig benne volt a halál is. Még tizenévesek voltunk, amikor egyszer erről beszéltünk, éppen a háború csúcspontján, mindennapos életveszélyben. Akkor úgy mondtuk egymásnak: megértettük a halál filozófiáját. Japikám, te már ismered is.

Ilyenkor felébred az emberben: túl természetesen vettük, többet kellett volna megszorítani a kezét, többször kellett volna ünnepelni mint művészt. Ugyanakkor talán tudta: sokan vannak, akik értik és méltányolják.

Nehéz felfogni, és nagyon fáj, hogy nincs már közöttünk. De amíg élünk, őrizzük magunkban. Amit pedig alkotott, hitem szerint fennmarad.

Isten veled, Japikám!

Vitányi Iván

(Elhangzott Papp Oszkár temetésén 2011. szeptember 6-án a Farkasréti temetőben.)

RAKOS SÁNDOR

[csomópontok és erővonalak...]

csomópontok és erővonalak
a belső mértan törvénye szerint
alakot bont alaktalan alak
szín mögött szín oldja ki a színt

ahogy mérhető testet öltének
a fizikus érzékeny műszerén
rejtett sugarak – e fókusz-fejek
gömbjében úgy testesül meg a fény

embervoltunk emblémáját ha ki
úrbe csillagra tudnám küldeni
a fejek egyikét választanám

legbensőnkéről vinne hírt milliárd
mérföldekre s ott egy rokon-világ
bennünk magára ismerne talán

Papp Oszkárnál

Írónál, festőnél fiatalnak számít a negyven-egynéhány éves, Papp Oszkárt – nem is tudom mióta már – a modernnek nagy öregjének tisztelik. 1953-ban rendezte első kiállítását a Fényes Adolf Teremben, legutóbbit az idén a Csepeli Galériában. Kereken tíz önálló tárlata volt már, szerepel a kiállításokon, jelenleg egy Lengyelországban és egy Nyugat-Németországban forgatott vándorkiállításban. Sajtó alatt van Mezei Ottó kisebb Papp Oszkár monográfiája, tizenhat színes és néhány fekete-fehér reprodukcióval jelenik majd meg.

– *Mesterei?*

– Bernáth Aurél szabadiskolájában kezdtem, 1943-ban, majd a Főiskolán is tanítványa voltam. Bencze László és Szőnyi István voltak még a professzoraim. És mesteremnek érzem Kleet, Moore-t, Weörest és Kornisst.

– *Korszakai?*

– 1948-1949-ig Derkovits, Dési Huber, Barcsay példáján konstruktivizmus, expresszionizmus. Meglírai impresszionizmus, posztimpresszionizmus. 1953-ban e korszak „szelídebb” képeiből – meg érmekebből – rendeztem a kiállításomat. 1953–1956-ig igyekeztem tágítani a sprektumot: a stúdiumszerű naturától a teljes absztrakcióig mindennel foglalkoztam. Megszűnt a – bocsánat – „képrekedés”. Nagyon sokat dolgoztam, akkoriban kezdtem, s folytattam a monotípiá sorozatomat. Részben ezeket a munkáimat állítottam ki a Dürer-teremben, 1967-ben.

– *A közelműltről és a jelenről kérdezném most.*

– Az 1953-as kiállítás után le tudtam mérni, hogy amit eddig csináltam, csak a felületen való mozgás. A művészet megismerés, a művésznek tehát mondania kell valamit a világról a társadalomnak. Valamit közölni azonban, csakis korunk legfejlettebb tudatszintjén szabad és érdemes. Írtam egyszer egy cikket az Új Írásban (1962/1.), elég nagy vihart kavart. Lényege az volt, hogy a mi korunk szemlélete eltér a mindennapi, látható világra való figyeltől. A kor a mikro- és a makrokozmosz felé fordult. Ezt nem tudomásul venni lehetetlen. A valóság élmény-anyaga a megszokott ábrázolási módoktól eltérő megjelenési formákat tesz szükségessé. Sőt. A mindennapi látványanyag új szemlélete a jelenségek átfelműlését követeli a művészeti ábrázolásban.

– *Mindezek a saját művészetére vonatkoztatva?*

– Szeretem a természetet. Növényrajzaimon annyira begyakoroltam a kézmozdulatokat, hogy mondhatom, megtanultam a természet építkezését. Figyelem a vegetatív asszociációkat, figyelem a jégvirágokat, a természet kristályrendszerét. És figyelem az emberi figurákat, fejeket. A legkülönfélébb stílusokban dolgozom. A stílusokhoz úgy nyúlok, mint a festő anyagokhoz. Egyszer az olajfestékhez,

máskor a temperához. Hol szürrealista, hol konstruktivista eszközöket használok. Gyakran egy időszakban is többfélét. Távoll állok attól, amit nálunk általában természetelvűnek neveznek. Vigyázok, nehogy elragadjon a csuklómozgás, a technika.

– *Nemrég külföldön járt.*

– Áprilisban és májusban hosszabb utazást tettem Svájcban és Franciaországban; nem először utaztam. Új élményeim azonban – a nagy kiállításokon, a képeken túl –, hogy mennyire más színvilága van egy-egy országnak, egy-egy országrésznek. Úgy látszik, mindenhová el kellene utaznunk, hogy valóban megértsük a világ festőit. Lehet, furcsa, hogy ezt olyan valaki mondja, aki nem tájfestő. De ez a vizuális élmény – élmények sorozata –, amiben él az ember – elsősorban a festő – meghatározza azt a vizuális világot, amit már ő maga teremt. Ez független a látványtól, de azért a látvány is beletartozik. Beletartozik – mondjuk –, hogy milyen az emberek mozgása, mozgásuk ritmusa. Mint ahogy – emlékezetben feljegyeztem – másféle a bécsi ember, más a pesti ember mozgása. Ez az adalék egyik meghatározójává válik a kép ütemezésének.

– *Restaurátori munkája?*

– Nehéz munka. Ám sok örömet adott – többek közt – a nyírbélteki katolikus templom, vagy a péceli Ráday-kastély freskóinak feltárása, konzerválása. Vezetem – már majdnem befejeztük – a vörösberényi templom barokk freskóinak helyreállítási munkálatait.

– *Tervei?*

– Ugyanaz, mint eddig, csak élesebben. A fej-sorozatomat folytatom. A fej nálam inkább összefoglalás. Tulajdonképpen minden természeti formáció összefoglalása, a fejé is. Képpé, szimbólummá való szervezés.

– Folytatom a metamorfózis-sorozatomat. És rengeteg új formai technikai megoldás foglalkoztat. Még plasztikai is. Színes, áttetsző műanyagra gondolok, átmeneti műfajra a festészet és a szobrászat között. Meg készülök a kiállításomra. Jövőre lenne talán, az Ernst Múzeumban.

Papp Oszkár megközelítéseinek, stílusainak útja ezerféle. Egyes korszakaihoz, ciklusaihoz váratlanul, nosztalgikusan visszatér, s tovább fejleszti a megkezdett folyamat régebbi eredményeit. Minden stílusmeghatározás nehéz, nála különösen. Ezért lenne pontatlan, ha szürrealistának jelölném őt. Festői felfogásának sokoldalúsága mellett technikai eszközei is oly változatosak. Az aprólékos, ötvösműví felületi megmunkálás mellett a sommás, rusztikus előadás is ugyanolyan jellemzője. Sokfélesége mégis teljes egységet jelent. Bármilyen formát választ is, kézjegye félreismerhetetlen.

Frank János

(Az írás megjelent az Élet és Irodalom 1971. július 16-i számának Műterem rovatában.)

Amiről kevesen tudnak Budapesten

Előző számunkban utolsó könyve előszavának és zárófejezetének közlésével emlékeztünk Pamer Nóra művészettörténészre, a Hét Hárs szerzőjére. E kultúrhistoriái könyvecske, melynek szövegét, fejezeteinek sorrendjét, képanyagát néhány évvel korábban nagy kedvvel írtatervezte, egyfajta útikalauz: Pamer Nóra jól ismert budapesti helyekről, épületekről, műemlékekről ír benne, azonban nem csupán jelenükről, hanem múltjukról is, nem csupán művészettörténeti vonatkozásukról, hanem történetükről, a hozzájuk fűződő legendákról, emberekről, akiknek az élete összefonódott e budapesti helyek, műemlékek sorsával. A könyvet az azt inspiráló kiadó végül is nem jelentette meg.

Így kezdtük el a közös munkát: összegyűjtöttük a hiányzó képeket, folyt a szöveg gondozása-szerkesztése, igyekeztünk pénzt keríteni a kötet kiadására. Ő pedig a Deák térről szóló fejezettel egészítette ki a könyv anyagát, az evangélikus gimnázium dísztermének leírásával és az új Sztahlo-szobor történetével egyszerre állítva emléket egykori iskolájának és választott gyülekezetének, a szobor felállítását szervező-irányító Csillaghegyi Evangélikus Egyházközségnek. Mire mindez befejeződött, már nem volt ereje, kedve visszatérni ehhez a munkához. Így maradt ránk a feladat: érte, miatta, őt idézve itt a Hét Hárs hasábjain megjelentetni ezeket az utolsó írásokat. A budapesti kerületek sorrendjében, ahogy ő eltervezte. E számunkban a budai várnegyed három építészeti emlékééről szóló fejezetet adunk közre.

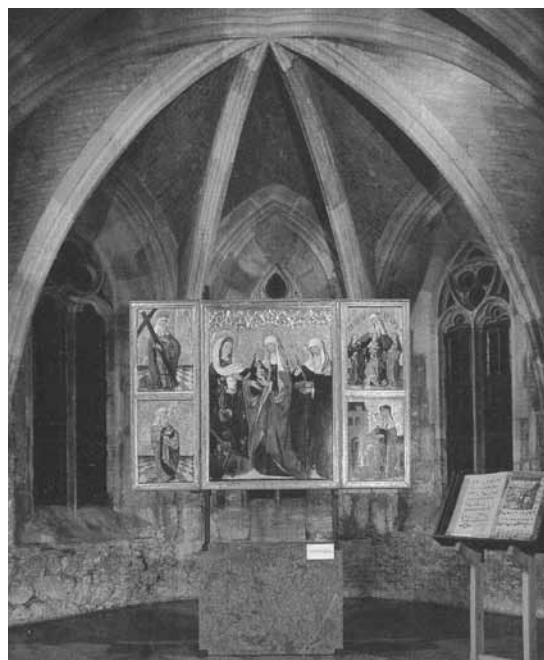
Alamizsnás Szent János kápolnája a budai várban

Alig hiszem, hogy 1945 előtt néhány egyházi tudóson és mindenre elszánt, betűfaló történészen kívül tudott volna valaki is Alamizsnás Szent János budavári kápolnájáról. Arról pedig, hogy a kápolna földszintje egyszer még turistalátványosság lesz, álmodni sem lehetett. Hiszen senki sem gondolta, mi rejtőzik a barokk királyi palota előtt húzódó földtöltések alatt. A háború azonban mindent romba döntött, és szabaddá tette a terepet a régészeti kutatások számára. A Budapesti Történeti Múzeum régészei Joseph de Haüy hadmérnök 1687-ben készült térképe alapján kezdték meg a feltárást 1946-ban. A középkori falak 5-6 méter vastag, törmelékkel vegyes feltöltődés alatt húzódtak, mivel az 1686-os visszafoglalás óta kétszer is el kellett egyengetni a terepet, hogy új királyi szék-

hely épülhessen: egyszer Mária Terézia korában, majd a 19. század végén, amikor Ybl és Hauszmann tervei alapján megnagyobbított új rezidenciát építettek Ferenc József számára. Ezt az épületegyüttest döntötte romba a második világháború.

A feltárt középkori maradványokat részben konzerválták, részben pedig értelemszerűen helyreállították, hogy az a nagyközönség számára is élménykeltő legyen. A budai vár esetében azonban ez az élménykeltés nehézségekbe ütközik, mert az egymásba fonódó és egymásra épült középkori maradványokat hitelesen újra felépíteni nem lehetett, ez a megoldás ellent is mondana a mai műemlékvédelem szemléletének. Ezért összefüggésük csak felkészült idegenvezető segítségével vagy a kiállított makett útmutatásával érthető meg. Vagyis a napvilágra került középkori falak összessége olyan dokumentatív anyag, amely mindenképpen magyarázatra szorul.

Alamizsnás Szent János kápolnájának helyét a Haüy-féle térkép pontosan meghatározta: sokszögben záródó gótikus szentélye a Zsigmond- és Mátyás-kori palota Dunára néző homlokzatából nyúlik előre. A feltárás megállapította, hogy a Zsigmond által építtetett kápolna – sok királyi várkápolnához hasonlóan – kétszintes építmény volt, amelyből azonban csak az alsó szint maradt ránk. Falaiban megőrződtek az ablakok szép mérműves kőrácsai. Ugyancsak megmaradtak a boltvállak és a diadalív vállkövei, így a helyszínen talált bordatöredékekből és a zárókövekből hiánytalanul helyre lehetett állítani a szentélyfalakat és a boltozatot. Az alkápolna valamivel rövidebb, mint az egykor felette levő kápolna, amely a sziklaperemre épült. Ez a szikla az alkápolna nyugati végében még ma is látható. Természetesen a felső volt a reprezenta-

Buda, várkápolna

tív udvari kápolna, ebben őrizték később Alamizsnás Szent János ereklyéjét, amelyet Temesvári Pelbárt szerint Mátyás király a török császártól kapott ajándékba 1475 körül.

E szentről hiteles adatokkal ma már nem rendelkezünk. A 6. vagy 7. századi alexandriai pátriárka mumifikált teteme Ciprus szigetéről került Mátyás király birtokába. A király a nemes, drága ajándék őrzésére legmértőbb helyként a királyi kápolnát jelölte ki. Az ereklye befogadására valószínűleg módosították a kápolna berendezését, még ékesebbé téve az amúgy is szép belső teret. Mivel a felső kápolna elpusztult, csak feltételezhetjük, hogy a király reneszánsz ízlésének megfelelően ezt is a palota többi új részéhez igazították, míg az alsó kápolna gótikus részleteit érintetlenül hagyták. E feltételezést támasztják alá azok a kerubfejes, kazettás mennyezetet imitáló vörösmárvány lapok, amelyek az ásatás során kerültek elő, és a feltáró Gerevich László szerint Alamizsnás Szent János ereklyéjét őrző nagy fülke mennyezetét alkották. E mennyezetrészek a Budapesti Történeti Múzeum állandó kiállításán ma is megtekinthetők. A kápolna gazdag kiképzését, orgonáját és énekkarát a szemtanú Bonfini nem győzi dicsérni. Hasonlóan lelkesedik az épületért Castelli Péter pápai legátus és a valóban műértő Oláh Miklós is, II. Lajos özvegyének, Mária királynénak a titkos tanácsosa, későbbi esztergomi prímás. Az ereklye nagy tiszteletét az is bizonyítja, hogy Mátyás a kápolna mellé prépostságot is alapított. A király e szent ereklye előtt eskette meg Bakócz Tamást és az ország főurait, hogy halála után Corvin János kerül a trónra.

Annak ellenére, hogy két középkori kódexünkben is olvashatunk Alamizsnás Szent János csodás legendákkal átszótt életéről, a tudományos kutatás csupán annyit tudott megállapítani, hogy mint alexandriai pátriárka – feltehetően a perzsák elől – Ciprus szigetére menekült. Ott halt meg 620 körül, és ott is temették el. Jámbor, aszkéta élete és önzetlen, segítőkész, adakozó egyénisége miatt halála után szentként tisztelték, kultusza keleten már korán elterjedt. Ereklyéjét 1247-től Velencében találjuk, mások viszont Konstantinápolyt említik a szultáni ajándék korábbi őrzőhelyeként. A S. Giovanni in Bragora templomban látható Tiziano-festmény is arról tanúskodik, hogy kultuszát Velencében is ápolták, állítólag itt őrizték ereklyéjét is. Alamizsnás Szent János tetemének Budára kerülése után a szent tisztelete főként a Felvidéken és Lengyelországban terjedt el.

A mohácsi csata után, 1530 körül a török fenyegető közeledésére a szent relikviát a kápolna egyházi kincseivel és felszerelésével együtt a pozsonyi káptalanhoz menekítették. Az ekkor felvett leltárból tudunk következtetni a kápolna hajdani fényére és gazdagságára. A káptalannak átadott

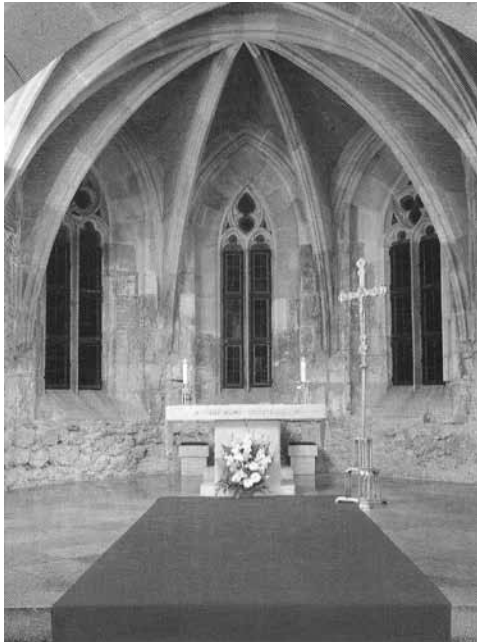
Pozsony, Szent Márton-templom

ereklyét 1632-ig a Megváltó és Szent Márton tiszteletére szentelt pozsonyi főtemplom sekrestyéjében őrizték. Az Alamizsnás Szent János-kápolna többi mérhetetlen értékű kincsét – az ereklye kivételével – Miksa császár 1569-ben Bécsbe vitette. Pázmány Péter 1632-ben az „ezüstkoporsóba zárt szent testet” a pozsonyi főtemplom sekrestyéjéből ünnepélyes keretek közt a templom szentélyébe vitette, és aranyos ráccsal elzárva, méltó módon elhelyezte, hogy mindenki láthassa. Pázmányt később az ereklye alatti sírboltba helyezték végső nyugalomra.

A törökök kiűzetése után a budaiak visszakövetelték az ereklyét, de a pozsonyi káptalan nem volt hajlandó azt visszaadni. A peres ügyben végül XI. Kelemen pápa döntött: Alamizsnás Szent János jobb lábát vissza kellett juttatni a budaiaknak, maga viszont a szent egy ujját kérte, amelyet 1716-ban aranyba foglalva meg is kapott. A budaiak által megkapott ereklyedarabot a várnegyedben, a városháza díszes kápolnájában helyezték el, majd amikor II. József a kápolnát bezáratta, átadták a Nagyboldogasszony-templomnak.

Pozsonyban még a 18. század első felében Esterházy Imre esztergomi érsek átalakításokat végzetett a ma Koronázótemplomnak nevezett főtemplomon. Az érsek elsősorban a berendezésen változtatott: Raffael Donnerral a régi szárnyas oltár helyébe monumentális új oltárt készíttetett, lenyűgözően szép Szent Márton-szoborral. Új helyet kellett találni tehát a megcsonkított ereklye számára is. Elhelyezésére az érsek 1729 és 1732 között a templom északi oldalához egy kápolnát építtetett Donerrel, alsó részében érseki kriptával. Így tehát ismét méltó helyre kerülhetett Alamizsnás Szent János sokat bolygatott teste. „Ott nyugszik békében, ezüstkoporsóban a kápolna oltára felett, mint utolsó dicső maradványa Hunyadi Mátyás király ritka fényű budai királyi kápolnájának” – írta Knauz Nándor 1862-ben.

Ezeket az értékes adatokat és köztük az egykori budavári kápolna kincseinek teljes leltárát közlő

Buda, várkápolna

könyv megjelenése óta 147 év telt el. Azóta feltárták a kápolna alsó szintjét, és ha az alkápolnából az egész épület egykori fényét a berendezés híján nem lehet is érzékelni, Gerő László (1909–1995) építész példamutató helyreállítása nyomán a szép belső tér építészeti megfogalmazása mégis ad valami támpontot, hogy elképzelhessük azt. A munkálatok befejeztével Gerő László egy eredeti gótikus szárnyas oltárt állított a szentélybe, hogy nyilvánvalóvá tegye a belső tér szakrális atmoszféráját. Azóta ezt – ki tudja, miért – eltávolították. Túlbugzó hívek pedig kieszközölték, hogy az egyház is felszentelje a kápolnát.

Ez önmagában véve akár dicséretes is lehetne, de az már érthetetlen, miért kapta a Szent Istvánkápolna nevet. Ezzel történelmi emlékezetünkben sikerült újra kiiktatni egy valaha fontos adatot: nem elég, hogy szegény Alamizsnás Szent János lábát, ujját levágták, a budai Várban még a nevét is el akarják feledtetni velünk.

Irodalom:

Gerő László: A helyreállított budai vár. Budapest, Műszaki Könyvkiadó 1980.

Knauz Nándor: A budai királyi várpalota kápolnája. Pest, 1862.

Holčík, Štefan: Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563–1830. Bratislava, Tatran, 1988.

Középkori kertrekonstrukciók a budai királyi várban

Hazánk legimpozánsabb műemléke kétségtelenül a Budavári Palotának és a Budapesti Történelmi Múzeum alatt húzódó középkori királyi vár maradványainak az épületegyüttese.

Jó vezető segítségével e labirintusban el is igazodhatunk, s az épületről így kialakított képet még teljesebbé teszi, ha a tárgyi emlékeket őrző múzeumi kiállításokat is megtekintjük. Természetesen a múlt felidézésének ez a módja is csak töredékes benyomást adhat az egykori valóságról: a Zsigmond és Mátyás korabeli palotáról.

A várfalak közötti zárt udvarok kertészeti kialakításáról az idegenvezetők többnyire megfelelnek. Ezek úgy keletkeztek, hogy Zsigmond az egész várat tört vonalakban húzódó fallal övezte, ezáltal a palota körül különböző méretű belső udvarok láncolata alakult ki. Bár a szokványos kertektől eltérő különös hangulatot árasztó látványt a látogató azonnal észlelheti, rendszerint nem tudatosodik benne, hogy e kertek kialakítása is a középkorra utal.

Mostanában, amikor már annyian utazhatnak a nagyvilágban, a kastélyok körül számos kertet ismerhetnek meg. A geometrikus mustrájú barokk kerteket nyírott sövényű útvesztőikkel – amelyek oly feledhetetlenül szép látványt nyújtanak a Loire-völgyi kastélyok előtt – könnyű felismerni. Ugyanúgy a tájkerteket, az ún. angolparkokat is, amelyek a romantika óta a 19. században épült hazai kastélyainkat is övezték, és szerencsés esetben máig fennmaradtak. A középkori kert azonban csaknem ismeretlen. Élő példája egy sem maradt ránk, legfeljebb a Temze-parti Hampton-Court királyi kastély kertjének egyik parcellájában bukkanunk a nyomára, és néhány régi kolostorkertben fedezhető fel a reneszánszra utaló elrendezés. Pedig valaha a kerttervezésben is éppúgy megtalálhatók voltak a korok szerinti stílusváltozatok, mint az építészetben.

Jól tudta ezt Gerő László építész is, aki helyreállította a budai királyi vár feltárt középkori maradványait. Az ő ötlete volt, hogy a gótikus és reneszánsz épületmaradványokat stílusuknak megfelelő középkori és reneszánsz kertekkel tegye élményt keltőbbé. Kitartó küzdelem árán elképzelését meg is valósította, és ezzel megteremtette Európa egyetlen középkori kertrekonstrukcióját.

Az ötlet megszületett, de előképek nélkül hogyan lehet azt megvalósítani? Gerő László a Nem-

Lovagkori várkert, 15. századi flamand miniatúra

zetközi Várintézet (Internationales Burgeninstitut) alelnökeként a híres európai várak jó ismerője volt, mégpedig nem csak a szakirodalom alapján. A Nemzetközi Várintézet mindig más országban tartott kongresszusai alkalmából a résztvevők ugyanis a meghívó ország várait is megtekintették.

Amint említettük, középkori várkertek már sehol sem voltak fellelhetők, akadt azonban helyettük számos várral foglalkozó szakember, akik lelkesedtek Gerő elképzeléséért, s minden információt felkutattak a budai középkori kertek rekonstrukciójának megvalósítása érdekében. Régi kertekről beszámoló krónikákat, kertépítészeti szakkönyveket bocsátottak Gerő rendelkezésére, s ami a legfontosabb, illusztrációkat is. Ezek között a legértékesebb a Nemzetközi Várintézet belgiumi tagjának, Raymond M. Lemaire építésznek, a louveni egyetem tanárának a segítsége volt, aki egyik tanítványa, Elisabeth de Grimme még kéziratoss disszertációját küldte el a 15. századi flamand kertekről, több mint 90 táblakép-illusztrációval.

A képek németalföldi festők – Jan van Eyck, Regier van der Weyden, Dirk Bouts és kortársaik – művei, ahol bár mellékesen – csak háttérként vagy ablakból való kitekintésként –, mégis reálisan ábrázolt részletességgel felismerhetjük a középkori kert formáinak lényegét, a várkastélyok zárt belső kertjeinek, udvarainak meghittségét. E kertekbe csak a család tagjai, barátai léphettek be, itt a virágok között, lovagjuk társaságában találtak felüdülést a kastély hölgyei. A középkori festők szívesen helyezték e környezetbe a „Madonnát a Gyermekkel”, mert – a reneszánsz hajnalán – a virágos háttér ízelítőt adott a természetből, és lírai részletek festésére nyújtott lehetőséget. E képekről jól leolvasható a gótikus kertek elrendezése és számos eleme: a körítő falak mentén kiemelt keskeny virágpad fut, előtte magasra emelt, szabályos elrendezésben, sakkáblaszerűen vagy egymás mellett sorakozó virágpadok, virágágyak, dús íriszektől és liliomoktól borítottan. A kert rendszerint valamely középpont, egy kút vagy vízmedence köré épül. A virágágyak horizontalitásának egyensúlyozására néhány karcsú törzsű kis fát, rendszerint gyümölcsfát (narancs, citrom) ültettek, lombjukat szabályos gömb, kocka vagy kúp alakúra nyírták. A kert elengedhetetlen tartozéka volt a rózsalugas és a felemelt gyep. „A XV. századi flamand festészet példáiból a középkori kerttípus formája egyértelműen meghatározható. S mivel ismerjük e kor Közép-Európa minden tájára általános érvényű művészi és kulturális szintjét – a középkor skolasztikus műveltségének meglehetősen egyenletességét – bátran elfogadhattuk a budai palota déli zárt udvarának kertrekonstrukciójához a megadott formai elemeket” – írja Gerő László. Miután a festmények alapján látványként tisztázódtak a közép-

kori kert alapelemei, dr. Ormos Imre, a Kertészeti és Szőlészeti Főiskola tanszékvezető tanára diplomamunkaként megbízta Gombos Zoltánt a zárt udvarok kertrekonstrukciójával, figyelembe véve a középkorban nálunk is honos növényeket, fákat és virágokat egyaránt.

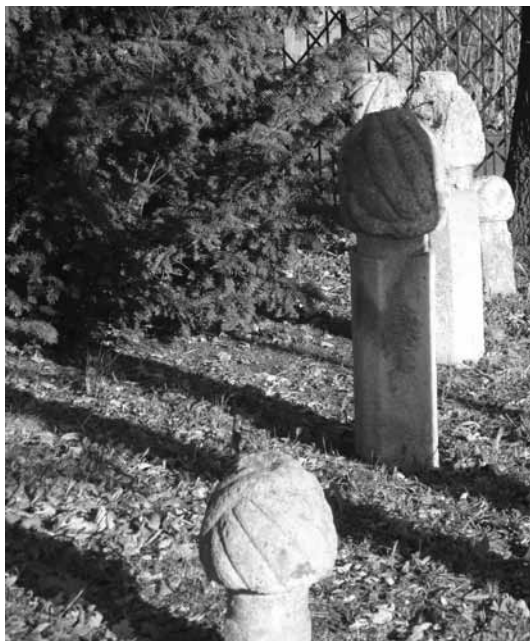
A kertek közül a legjellegzetesebb és legintimebb a két déli udvar rekonstrukciója, amelyek egy középkori főúri belső kert és egy kolostorkert látványát idézik. Jóllehet az előbbi kompozíciójához nem tartoznak a dűslombú, vörösen virágzó vadgesztenyefák, azonban szépségük arra ösztökélte a tervezőt, hogy bravúros kertészeti munkával jó néhány méterrel mélyebbre süllyesztve az udvar középkori szintjét, és megőrizze őket eredeti helyükön. A tervezés kiinduló pontja a Mátyás és Beatrix címerével díszített középkori kút volt. Közeliében ún. gyep pad látható: gyepel borított, kővel szegélyezett magasított ülőhely. A középkori jelleget a négy egymás mellett sorakozó, téglalap alakú, kőszegélyű emelt

Buda, várkert

virágágy adja a gömbalakúra nyírt kis babérfákkal. A kert keleti oldalán hangulatos rózsalugas van, közelében citrom- és fügefával. A különböző virágtartó fadézsák és antik formájú kerámiaedények is az említett festmények ábrázolásai nyomán készültek. A szomszédos kolostorkert rekonstrukciója négy négyzetbe foglalt, szimmetrikus ágyásból áll, középpontjában Borsos Miklós tervezte, gránátalmát imitáló kúttal. A kutak és medencék vizére a magas falú udvarokban azért volt szükség, hogy a levegő páratartalmát a növények számára biztosítsák.

A Budapesti Történeti Múzeum előcsarnokából nyíló kijárat előtti teraszról lépcső vezet le a falszorosból kialakított udvarba, ahol ugyancsak hosszú vízmedence párologása óvja a várfalat borító vadszőlőt a túlzott felmelegedéstől. Hasonló célt szolgál a vízmedence a gyepfelületekkel és nagyméretű virágtartókba helyezett lombos növényekkel kialakított keleti udvarban is. Amikor 1967-ben megnyílt a Budapesti Történeti Múzeum, gyöngyvirág, liliom, kökörccsin, rozmarying, fodormenta és rózsa illata várta a látogatókat.

Buda, török temető

Nem tartozik a középkori eredetű zárt kertekhez, de a vár kertészeti kialakítása szempontjából érdemes felhívni a figyelmet a várfalakon kívüli jelképes török temetőre. Helyét közvetlenül a Buda visszavívása utáni felmérésekből ismerjük, ezért a buzogánytoronytól délre, az épségben maradt impozáns sophora fa (japánakác) közelében alakították ki az ásások során előkerült kőturbános síremlékekből.

Irodalom:

Gerő László: A helyreállított budai vár. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 1980.

Gombos Zoltán: Budavári kertek. Budapest, Natura, 1969.

A Fortuna utcában megfogták a kék madarat

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy vándorlegény, aki Budára jött szerencsét próbálni. Megtetszett neki ez a hegyen épült szép kis város barátságos öreg házaival, s ahogy bandukolt, betévedt a Fortuna utcába. Ejha – mondta magában – ennél jobbnevű utca nem is kell a szerencsepróbához! Megállt egy nagy ház előtt, amelyre ki volt írva: ELADÓ. Megtapogatta a tarisznyáját, amelyben néhány arany lapult kiegészítőként a szerencséhez. Szép nagy ház – gondolta a vándorlegény, és mint a mesében, máris ott termett mellette egy kis tündér, és megszólalt: Még sokkal szebb is lehetne! Csak egy kis szív kellene hozzá. Meg némi pénz – gondolta a vándor azon tűnődve, hogy vajon szívből vagy a pénzből kellene-e több. A tündér azonban nem tárgított. Jöjjön, megmutatom a házat – mondta, és máris kigöngyölt egy nagy árkus papírt a részletes alaprajzzal. Bementek a házba, és az alaprajz segít-

ségével mindent gondosan megszemléltek. A vándor elcsodálkozott az ódon boltozatok, a gótikus ülőfülkék és az elegáns fehér cserépkályhák láttán, és úgy érezte, hogy egyre nagyobbodik a szíve. Időnként a tarisznyájához nyúlt, hogy megtapogassa az aranyakat, de a szíve egyre jobban tágult, és sem ő, sem a tündér nem vette észre, hogy a fejük fölött berepült a házba a kék madár.

A legfurcsább e mesében az, hogy igaz történet, amely azzal kezdődött, hogy 2004-ben eladták a Fortuna utca 4. számú házat, amely addig a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Múzeumnak adott otthont. Az egyemeletes, szép barokk ház, amelyet műemlékként tartanak számon, a második világháborúban erősen megsérült. A rettenetes bombatámadások, amelyek szinte az egész várnegyed romba döntötték, a mérhetetlen pusztítás mellett új felfedezésekhez is vezettek, mert e többek között a középkori eredetű, mint amennyiről a háború előtt tudomásunk volt. Az újjáépítéshez el kellett készíteni az egész várnegyed részletes rendezési tervét, amely a középkori és barokk eredetű házak számbavételén kívül azt is előírta, hogy helyreállításuk előtt e házak mindegyikét fel kell tární régészetileg, együtt a még álló falak beható vizsgálatával.

A középkori eredetű házak meghatározásához nagy segítséget jelentett Joseph De Haüy császári hadmérnöknek 1687-ben, Buda visszavívása után készített részletes felmérése a várnegyedről. Haüy a mai Fortuna utca 4. számú ház helyén három házat jelzett, amit az 1948 utáni feltárások is igazoltak. A három középkori ház egyesítéséből kialakult késő barokk épületet a kutatási eredményeket figyelembe véve és a még fellelhető írott forrásanyaggal kiegészítve állították helyre, 1966-ban itt nyílt meg a Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Múzeum.

A szóban forgó három középkori házat Buda városi tanácsa 1784-ben vette meg, közülük kettőt már 1700 körül összeépített az esztergomi káptalan. A budai tanácsnak e vásárlásra azért volt szüksége, hogy a házakból vendégfogadót alakítson

Buda, Szent György fogadó

ki, mert a kicsi és előregedett Vörös Sün-házon kívül nem volt más szálláshely a várnegyedben.

A korának igényeit kielégítő, egyemeletes, 26 szobás új szállodát, amelynek földszintjén kávéház és étterem, két konyha, valamint megfelelő nagyságú kocsiszín és 40 ló elhelyezésére alkalmas istálló várta a betérőket, Fortuna fogadónak nevezték. Nevét később átvette az egész utca, amiben nyilván nemcsak annak volt szerepe, hogy gyorsan közkedveletté vált, hanem tetszetős külsejének is. A késő barokk klasszicizmusba hajló copf stílus akkor modernnek számított. Nemcsak szállóvendégek fordultak meg itt, kávéháza és étterme divatos szórakozóhely lett. 1868-ig működött a Fortuna mint vendéglátóhely, s e 84 év mozgalmas életéről számos korabeli újsághír, úti beszámoló és egyéb írásos emlék – némelyik csak megjegyzés formájában – maradt ránk, amelyek elképzelhetővé teszik az itt zajló eseményeket. Ezekből tudjuk, hogy biliárdozni, kártyázni, kockázni és dominózni volt alkalmuk a vendégeknek. Konkrét adatokat közölnek ételre és italra vonatkozóan, s ami a legfontosabb, tájékoztatnak arról, ha a szenzációéhséget kielégítő híres személyiség szállt meg a fogadóban. Így értesülhetünk 1835-ben a Honművész című lap hasábjain közlőtekől, hogy a török követ 32 fős kíséretével együtt a Fortunában szállt meg, ahol 36 lovukat és 9 hintójukat is sikerült elhelyezni, valamint arról a rendkívül fontos hírről, hogy a török vendégek saját szakácsukat is magukkal hozták, de az itteni bort és pezsgőt sem vetették meg. A Magyar Kurír pedig 1837-ben Ferdinánd főherceg vendégeskedéséről ad hírt. Sajnos 1849-ben Hentzi tábornok is e fogadóban lakott, amiért a magyarok ágyúval lőtték az épületet, az egyik ágyúgolyó az udvar falában még ma is látható.

Ekkorra azonban a Fortuna fogadó már elvesztette régi fényét. Ez abból is látható, hogy Kimnach Lajos budai kőművesmester 1838-ban 7500 forintos felújítási listát készített a javítandókról. Ekkor csak a kávéház, az étterem és 12 szoba tartozott a fogadóhoz. Később az emeleten tábornoki szállást alakítottak ki.

A szabadságharc leverése után különböző funkciókat töltött be az épület, ezek mindegyike némi átalakítással járt. Volt rajziskola, törvényszék, sőt 1876-ban Fortuna-fogházról, illetve ahogy akkor nevezték, „fenyítő-intézetéről” számol be a Vasárnapi Újság. Buda és Pest egyesítése után az épület a fővárosé, illetve a kincstáré lett, és a funkcióváltás ezután is folytatódott.

A népmesei bevezetőt – amelynek szimbolikus jelentését csak a beavatottak érthetik meg, s amelyben az új megbízót és beruházót a vándorlegény jelképezi – figyelemfelkeltésül azért tartottuk itt fontosnak, mert fővárosunkban ritkaságszámba megy ez a mentalitás. Ma, amikor – érthető módon

– minden külföldi befektető minél kevesebb áldozat árán minél gyorsabb és nagyobb profitra törekszik, valóban csak elvétve találkozni azzal, hogy egy magyar műemlék helyreállításakor a célszerűség mellett a történeti hitelesség és az esztétika szempontjai is meghatározóak legyenek, alárendelve ennek minden mást. Így volt lehetséges, hogy a két reprezentatív nagy helyiségben, a kávéházban és az étteremben további gondos kutatás eredményeképpen felszínre kerültek azok az al secco falképek, amelyek egyidősek az egykori Fortuna fogadóval. Ezeket ültet tanyát a festett kék madár, amelyről a helyreállítás előtt még senki sem tudott. Ma a helyreállított épület az 1784-ben épült fogadó virágkorából származó képét tárja elénk, sőt reprezentatív szempontból sokkal fényesebben, és azzal a történeti többlettel, hogy a magját képező középkori házak néhány szép építészeti részletét is láthatóvá teszi. A homlokzat mértéktartó copf stílusú architektúrája gyengén előreugró, kétkapus rizalitjával semmit sem változtat a hajdani megjelenésen. Csak az ablakok lettek nyúlánkabbak a tetőtér beépítése és a gótikus pincék közönségszolgálati felhasználása miatt. A könyöklők alatt húzódó ún. ablakkötények színben is eltérő plasztikája a homlokzati módosítást jól egyensúlyozza. A helyreállítás érdekessége, hogy az apartmanná növelt lakóterek száma ugyanannyi, mint a hajdani fogadó szobáié. A legreprezentatívabb belső terek a 18. századi secco festéssel díszített boltozott helyiségek: az étterem-galéria és a kávéház. A restaurált és szakszerűen kiegészített falfestés az étterem boltozatán szalagfonatos körökből álló kompozíció gyümölcs- és egyéb motívumokkal élénkítve, a sarkokban kosfejekkel lezárva, az oldalfalakat pedig egyszerű levélfüzér osztja mezőkre. A kávéház díszítő festése feltehetően más kéztől származik, amely szinte természetes teret va-

rázsol körénk, az oldalfalakon egzotikus fákkal és növényekkel, a boltozaton röpködő madarakkal. A két terem falfestése nemcsak látványos, de a régmúlt idők hangulatát is belopja a falak közé, s e hangulatot a falfülkébe helyezett elegáns fehér cserépkályhák még fokozzák. E 19. századi kályhák a Vendéglátó-ipari Múzeum kihelyezett anyagához tartoznak, és a várnegyed különböző épületeiből származnak. Eredetileg négy kályha volt a múzeumban, meglehetősen rossz állapotban és szakszerűtlenül felállítva. Mivel azonban a múzeum három kályhát kölcsönadott a szállodának, és csak egyet vitt magával új kiállítóhelyiségeibe, a Fortuna beruházója mind a négyet restauráltatta a kölcsönzés viszonzásaképpen.

Meghitt hangulatú udvar is tartozik a szállodához, amelyről az apartmanok egy része nyílik. A középkori részletek közül a leglátványosabbak és legértékesebbek a gótikus ülőfülkék a Fortuna utca felőli épületrészben, ezek a középkori házak jellegzetesen budai kapualjkiképzésének emlékei. A mi ülőfülkés házunkat 1392-ben oklevél is említi.

A helyreállított hajdani Fortuna fogadó a budai várnegyed egyik ékköve lett. Értékéből az sem von le semmit, hogy egykori elnevezést időközben már más vendéglátóegységek elorozták. Új cégéről Szent György alakja látható, így ma Szent György fogadó a neve.

Irodalom:

Konrádnyé Gálos Magda: A budavári Fortuna fogadó.
In: Vendéglátóipari Múzeum I. évkönyve, Budapest, 1970.

Itt mondok köszönetet Komjáthyiné Kremnicsán Ilonának, a helyreállítást tervező építésznek, aki a munkálatok dokumentációját rendelkezésemre bocsájtotta.

Az engesztelhetetlen ízlésű „tudós hölgy”

Pamer Nóra emlékezete

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen régész-művészettörténészként végzett Pamer Nóra. Embert próbáló, nehéz időben, az 1950-es évek első felében kezdte pályafutását. Korán eljegyezte magát a műemlékvédelemmel, amely éppen ekkor szerveződött újjá, a megszűnő MOK (Műemlékek és Múzeumok Országos Központja) feladatkörét az OMF (Országos Műemlék Felügyelőség) vette át.

Az OMF a hazai műemlékek legfőbb felügyeleti szerve lett, közvetlenül a minisztérium és a Magyar Tudományos Tanács, majd az MTA irányítása alatt állott, és hatása kiterjedt minden műemlékre vonatkozó ügyre. Nóra itt régészként középkori (Kisnána, Bicske) templomok és várak feltárását vezette, s emellett az intézmény szakfolyóiratának, a *Műemlékvédelemnek* is szerkesztője lett.

A sors mégis kegyes volt hozzá, mert olyan – később Herder-díjas – professzorok társaságában dolgozhatott, akiknek tevékenysége meghatározó volt a II. világháború utáni magyar műemlékvédelemben s e munka nemzetközi elismerésében. Dercsényi Dezső (1910–1987) művészettörténész 1957-től 1965-ig volt az OMF tudományos igazgatóhelyettese, a szintén művészettörténész Entz Géza (1913–1993) tudományos osztályvezetőként, Gerő László (1909–1995) építész a tervezési osztály vezetőjeként dolgozott. Később az igazságtalanul megvádolt és sokáig mellőzött Voit Pál (1909–1987) is közvetlen munkatársa volt és baráti köréhez tartozott. Ők alkották a műemlékesek nagy nemzedékét, oroslánrészük volt a magyarországi műemlékek feltárásában, védelmében, helyreállításában, rekonstrukciójában.

Amikor 1983-ban megismertem, Pamer Nóra már a Műszaki Könyvkiadónál dolgozott. Életvidám, derűs, sziporkázóan szellemes, okos és bölcs „tudós hölgy” volt a szó legnemesebb értelmében. Otthonról hozott széleskörű műveltsége, távol-ságtartó, de mindenkor segíteni kész nyitottsága magával ragadott. Az adni tudás, a megszerzett ismeretek továbbításának készsége jellemezte. Már túl volt első nagyobb lélegzetű munkáján, a belga art nouveau-ról szóló könyvén. Csak a régi korokat és stílusokat oly jól ismerő ember, mint Nóra, volt képes arra, hogy a jelen, a közelmúlt emlékeivel is oly kiválóan és mélyrehatóan foglalkozzék. A szecesszió, a 20. század hajnala állt érdeklődésének középpontjában. A helyszínen szenvedélyesen kutatta Brüsszel századfordulós építészetét, belsőépítészetét, iparművészetét, hiszen az olyan stílust

meghatározó egyéniségek, mint Henry van de Velde vagy Victor Horta munkássága tükrözik leginkább azokat a Gesamtkunstwerk törekvéseket, amelyek alapvetően újat hoztak a historizmus és eklektika művészetéhez képest.

Az 1900-as évek stílusát Európában országonként más névvel illetik. Angliában és Itáliában Liberty Style-nek, Arthur Lasenby Liberty ma is létező londoni áruházáról, ahol már 1875-től árultak keleti tárgyak mellett kortárs iparművészek által tervezett bútorokat és egyéb lakberendezési tárgyakat. A franciák és belgák az új stílust a hamburgi Samuel Bing Párizsban megnyitott üzletéről – amelyben festményeket, szobrokat és egységes szobaberendezéseket árusítottak – Henry van de Velde javaslatára Art Nouveau-nak nevezték. Németországban a *Jugend* című folyóirat köré csoportosuló fiatalok stílusa a Jugendstyl. Ausztriában és Magyarországon a bécsi művészeti akadémiából kiszakadó fiatalok, a Karls Platz-on felépült Sezessions Gebaude-ba tettek át székhelyüket, s magukat a „kiválásról” secesszionistáknak nevezték.

E sokszínű, mégis egész Európában egységes stílus eredőjét a kutatók – Nórát is beleértve – Nikolaus Pevsner óta Angliában keresték, ahol az 1860-as évektől két irányzat bontakozott ki, William Morris Arts and Crafts és Sir Henry Cole Aesthetic Movement mozgalma. Előbbi a kézműves munkára alapozva elvetett minden gépi munkát, utóbbi, a gépek korszakában nem idegenkedett azoktól. Morrisék kis számú műhelyei egyedi darabjaikkal drágábbak voltak és nem tudtak széles rétegeket kielégíteni, a Cole és köre filozófiai nézetein alapuló gyakorlati vállalkozások már eredményesebben működtek.

Az angol változások egyik közvetítője Európába az antwerpeni Henry van de Velde (1863-1857), bár ő maga a liège-i születésű Gustave Serrurier Bovy-ról írja – Nórát is idézve –: „kétségtől az első művész a kontinensen, aki az angol iparművészeti stílus jelentőségét megértette, és volt bátorsága, hogy azt Belgiumban is bevezesse”. A közelmúltban, 2008-ban Liège-ben rendezett Gustav Bovy (1856–1910), mint a jövő szereplője, letéteményezője (Acteur du futur) című kiállítás is arról győztette meg a látogatót, hogy van de Velde joggal tekinthette elődjének a liège-i mestert Bloemenwerf házána tervezésekor és berendezésekor. Angol előképekre visszavezethető, szabálytalan alaprajzú, oromzatos, minden irányba tágas ablakokkal nyíló, világos, szellős és levegős otthonának berendezését Bovyhoz hasonlóan egységes művészi feladatként fogta fel: két szintet összefogó központi lakótér körül a földszinten és az emeleten is szabálytalan alakú lakótérek találunk galériával összekötve. A szobák színével meghatározott alaphangulatot adott, a berendezési tárgyak körvonaljaival a tér

hajlataihoz igazodott. A belső tér minden elemét egységes koncepciójának (Gesamtkunstwerk) alávetve a tapétától, szőnyegtől, függönytől kezdve a bútoron át az ezüstenüig, porcelán étkészletig, hamutartóig, felesége dúsan redőzött ruhájának megtervezéséig minden az ő műve volt, az ornamentális vonalak összhangban voltak, kiegészítettek egymást. Érdekes, hogy van de Veldének Párizsban nem volt sikere, Drezdában, Münchenben, Berlinben és Weimarban annál inkább, az utóbbi városban az udvar művészeti szaktanácsadója lett, iskolát teremtett, és oktatási módszereivel a későbbi Bauhaus alapelveinek magvait vetette el.

Henry van de Velde tanulmányához hasonlóan Victor Hortáról (1861–1947) is Nóra ír először érdemben magyar nyelven. Miként van de Velde, Victor Horta is elkészíti saját házána és műterméne terveit a Tassel és a Solvey ház mellett. Saját háza márványlépcsős előcsarnokával, fehér, mázas csempéjű ebédlőjével, vasból és üvegből alkotott virágkehely alakú csilláraival, mívesen kidolgozott kilincseivel, a hajlított Thonet-bútort idéző lépcsőkorlátjával korának élvonalbeli, stílust meghatározó alkotása.

Az egymással nem kifejezetten baráti viszonyban álló Henry van de Velde és Victor Horta mellett Paul Hankar (1859–1901), Octave van Rysselbergh (1855–1927), Paul Saintenoy (1862–1952), Ernest Blerot (1870–1957) és a belga kismesterek munkái na magyarországi bemutatása is Nóra érdeme.

Még fontosabb e belga építészek közvetlen hatásának és ellenáramlatainak értékelése Európában. Az európai visszhangba természetesen beletartozik Magyarország is. Lechner Ödön (1845–1914) és követői munkái na a belga art nouveau jegyeit kizárólag a díszítésre szorítkozva ismeri el.

Valójában már Pamer Nóra ebben a munkájában benne van következő kötetének, a *Magyar építészet a két világháború között* című munkájának (Terc Kiadó, 1986) közvetlen előzménye is. Ebben a konzervatív és a modern építészeti stílusváltásával, a tradicionális magyar építészeti végső szakaszával és az új szemléletű építészeti kezdeteivel foglalkozik. Az első világháború után Európában még akadémikus szemléletben építettek, folytatódott az eklektika és a régi konzervatív építészeti. Magyarországon a Monarchia felbomlása után az állam volt az egyetlen megrendelő, iskolák, kórházak, középületek épültek, majd megindult az egyházi építkezés is. Ezeknél az építkezéseknél – magától érthetően – a történelmi stílusokhoz nyúltak vissza. Nem volt tisztázott az eklektika fogalma, nem voltak világosak a korai avantgard (Bauhaus, CIAM) kezdeményezések. Pamer Nóra nyíltan, kendőzetlenül kimondja: „a sima falú, kubusokban manifesztálódott új építészeti nem tetszett”, hiszen az eklektikus iskolán nevelkedett építészek és megrendelők szá-

mára az architektúrát még sokáig a történelmi stílusokban rejlő arányok és formák jelentették. Az új építészet mégis utat tört magának, s hogy milyen módon, erről szól Nóra könyve, amelynek első kiadását követte 2006-ban a második bővített kiadás, amely már egyfajta szemléletváltással készült.

„A múltba csak emlékezetünk útján visz az út, s a kiindulási pont mindig a jelen” – írja Nóra, mert konstatálja, hogy az új generáció – amelynek kezébe ő adott alapkönyvet, mondhatnánk tankönyvet – túljutott a szocialista realizmus anakronizmusán, de az újonnan felfedezett Bauhaus avantgard modernizmusának örömén is. A nyolcvanas évek végén, „az újdonsült demokráciával együtt, az építészeti szabadság is megnőtt, „megváltozott az építészeti szemlélet, ez adott okot az első kiadás korrigálására, illetve az új Art Deco fejezet megírására.

Amennyire rajong a belga art nouveau-ért, éppoly magasra értékeli az alakuló új építészeti formanyelv megteremtését, Le Corbusier CIAM szervezetét és annak magyar végrehajtó szervét, a CIRPAC csoportot. De nem rejti véka alá véleményét, ha az újonnan könyvébe bekerült Art Decoról ejt szót. S itt megcsillan Nóra jóízű humora, szarkasztikusan írja: „Egy naiva mímelte ártatlanságával belibbent a korszak stílus nélkül hagyott színpadára, hogy ott kitöltse a szünetet a szecesszió letűnése és a készülő avantgard funkcionalizmus között...nem vitázott, nem küzdött semmi ellen, csak létezni akart, ...nem hozott újat, nem volt programja, kezdete és vége nehezen határozható meg... képlékeny stílus volt”. Jól látja, az Art Deco a klasszikus törvényeket felrúgja, és nemcsak a szerkezetből adódó hangsúlyos pontokat díszíti virágaival, kosaraival, vázáival, rombuszaival és háromszögeivel, cikkcakk vonalaival. Napjainkban, az Art Deco divatja idején bizonyára sokan vitába szállnak majd vele, én tökéletesen egyetértek megállapításaival.

Amikor utoljára felhívott, „csak egy emberi hangot” akart hallani. Szomorú, hogy többé már nem beszélhetünk vele.

Vadászi Erzsébet

Áldás

Breuer Katinak

Áldjon Isten gazdagon

*Ragyogtassa rád jelenléte derűs világosságát
a Magasságos*

*Járja át szívedet a békesség s a benső bizonyosság,
hogy jó helyen vagy, fontos vagy,*

Áldás vagy magad is

*Legyen számodra a Nagy Örömnépe éve az
esztendő*

*Járj utadon szabadon, ég felé tárt lélekkel, nyitott
szemmel,*

*hogy szembetalálkozz Isten neked készített
meglepetéseivel,*

*s hogy megélj minden pillanatot, amint csendben
megérint*

a valóság, a szépség, az Élet

*Őrizze életedet az Örökkévaló, akit régóta ismersz,
hiszen belé gyökerezik múltad, ő az örökséged -*

*Szövetségeseddé lett „ó”-ban és az újban,
amint gyermekkorod világából lassan*

kibontakozott szép hited...

Áldjon Isten gazdagon

*Áldja meg Isten mindenki felé kinyújtott kezedet,
áldozatos, őszinte szeretetedet*

*Áldja meg Isten sarkig kitárt, nagy szívedet,
amely sokaknak elfogadás, otthon, oltalom*

*Áldja meg Isten a Názáreti ismerős szavait, tetteit,
ahogyan benned élnek tovább, és általad elérnek*

másokat

*Áldja meg Isten tehetségedet, sokoldalú tudásodat,
türelmedet és kitartó igyekezetet*

*Áldja meg Isten kedvességedet, derűt hozó
mosolyodat,*

emberséged egyszerű, szép mozdulatait

Áldjon Isten gazdagon

*Találj mindennap egy darabka mennyet itt,
a földön,*

amit megosztasz másokkal

*A világ sok szegletét megjárva érlelődjön
érzékenységgé bölcsességed*

*Legyen lelki otthonod erőforrássá
mindennapjaidban*

*A magtártemplom kincseiből bőséggel jusson neked
Legyenek támaszul testvéreid, ha egyedül érzed*

magad

*Álljon melletted mindig valaki, aki fontos
számodra*

Az életed most kezdődik újra

*Hordozzon igaz örömeidet, valóságos erőt, s a Lét
gyönyörű távlatát*

Áldjon Isten gazdagon

Áldjon Isten gazdagon

Varga Gyöngyi

A szembefutó mér földkövek ünnepe

Breuer Katalin
50. születésnapjára

Életünk olyan, mintha ülnénk a gyerekkori négykerekű, cukorspárgával húzható fadobozunkban, s ámulnánk a felénk rohanó tájon. Az utazás során egyre többet tudunk, egyre többet hiszünk, egyre több emlék gyúlik bennünk. A robogás kezdetben mérsékelt, majd a tempó örült zakatolással gyorsul, s a fadoboz városi ketreccé, autóvá kényelmesedik. Mi minden fért két születésnap közé nyolcévesen! Amikor egy-egy mér földkő megjelenik, elsuhan mellettünk, felvetődik a ritmus és az úton lét értelme. Ráébredünk, hogy mi vagyunk a közlekedők, akik az úton járunk. Hány ellentmondás van, mely csak egy generáció leváltásával, minden úton lévő célba érésével, a bedöglött járművek árokba lökésével oldható meg? De ma a közlekedőké a felelősség. Ők adják a lehetőséget, hogy az úton az előrehaladás megtörténjék, a dolgok épüljenek, célba érjenek.

A rohanásban a mér földkő megjelenésének pillanata ünnep. Ünnep, mely részben visszatekint, részben a jövőbe kiáltja az akaratunkat életről, boldogságról, kapcsolatokról. A mai neves mér földkőnél visszatekintve látjuk, hogy az úton életmű született. Hozzád kötődik! A közösség, az épület-együttes, a működési mód – önálló világ a világban. Mosoly, megértés, kulturáltság, kitartás, együttműködés – önálló személyiség a közösségben. Tanul és oktat, szolgál és irányít. Életmű, amely még épül, de már jelentős, amelyre figyelni kell.

„Jövőbe kiáltásunk”, jókívánságunk az életmű léptékére tekint. Kívánságunk az út bejárására, annak sikerességére vonatkozik. A cél felé. Amelyből nem hiányzik a derűs sugárzás, a kapcsolati háló stabilitást adó biztonsága, a tudva tudott irány s a biztos pont: „Én vagyok az út, az igazság és az élet. Senki sem juthat el az Atyához, csak általam.”

Isten éltesen, Kati, drága!

Koczor Zoltán

JÓZSEF ATTILA

[Ne légy szeles...]

Ne légy szeles.

Bár a munkádon más keres –
dolgozni csak pontosan, szépen,
ahogy a csillag megy az égen,
ugy érdemes.

Hangok és színek

Feledy Gyula Zoltán kiállítása
Békásmegyeren

Eddig két kiállítását láttam Feledy Gyula barátomnak, mindkettőt templomi térben. Közös barátunk mutatott be minket egymásnak, és ő meghívott a balatonboglári kápolnában levő kiállítására. Egy szép nyári napon felmentem a dombon levő kápolnába. Egyedül voltam a kápolna terében. A falakon látható művek összessége, különösen ott, abban a térben, nagy hatással voltak rám. Persze értettem, mi is a festő törekvése, megfigyeltem képeinek a részleteit is, de engem ott mégis valami más fogott meg. A kápolna adta szakrális térben Feledy Gyula festményei nekem szent képekké váltak.

Most itt hasonlóak az érzéseim. Nagy öröm volt a kiállítást rendező barátokkal együtt látni Feledy Gyula munkáit. Ebben a hibátlan arányokkal rendelkező templomtérben látható kiállításon mint stációjelenetek, követik egymást a képek. A kiállítás nemcsak szakmai bemutatót jelent, hanem olyan ünnepi pillanatot is, amikor munkáin keresztül megismerhetjük a művész gondolatait. Megértjük-e a szándékát, tudunk-e olvasni ezekből a művekből. Ha nem, honnan vehetünk segítséget.

Feledy Gyula festői munkásságának a legfőbb szereplője a szín. Első látásra csak színelületeket látunk. A szín következetes, radikális használatát. Nem valami látvány visszaadásáról, nem valaminek a leképezéséről van itt szó. Ha valaminek, akkor valami új létrejöttének vagyunk részesei. S ekkor jön a rácsodálkozás, hiszen itt „csak” a szín van jelen. De nem csak a színnek van szerepe ezekben az alkotásokban, hanem annak a megformált felületnek, annak a tárgynak is, amelyre fest a művész. A felület titokzatos szépsége mellett a képek oldalain lecsorgó festék brutális természetessége adja azt a feszültséget, amely egyben a jó kép tartozéka. Tessék, ezt is tudom! Tessék, így is lehet! Azután a tökéletes lakkfelületek alatt a véletlen esetmozgások által kialakult foltok, felületek kompozíciói adnak alkalmat a meditációra.

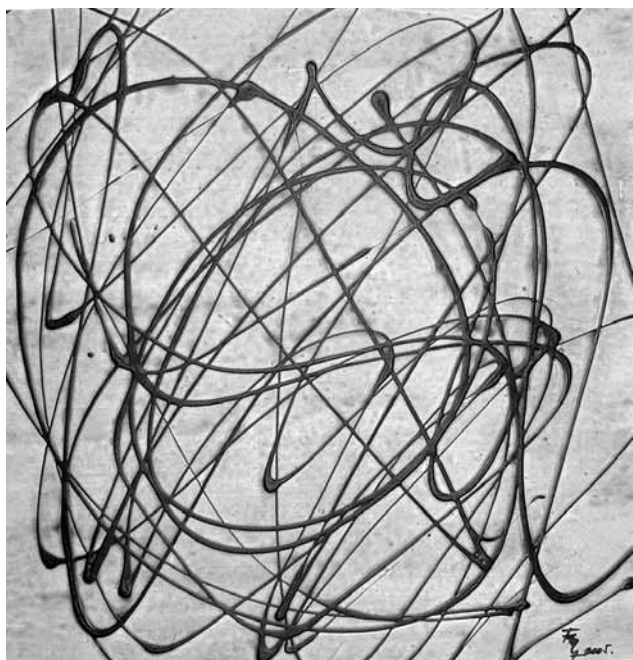
A szín ilyen egységes használatát a kortárs művészettörténetben monokróm festészetnek nevezik. Ennek a festészeti irányzatnak nagy elődeit már ismerjük, Mark Rothko, Yves Klein példái mai napig hatnak a kortársakra. A magyarországi monokróm festészeti törekvések szintén adtak szakmai támogatást Feledy munkásságához. A Múcsarnok nemzetközi monokróm kiállítása, a Szépművészeti Múzeumban kiállított Vass László-gyűjtgemény monokróm művészeinek munkái csak erősítik és igazolják Feledy Gyula alkotói elhivatottságát. Ehhez az alkotói elhivatottsághoz kívánok neked sok sikert és jó egészséget!

Haász István

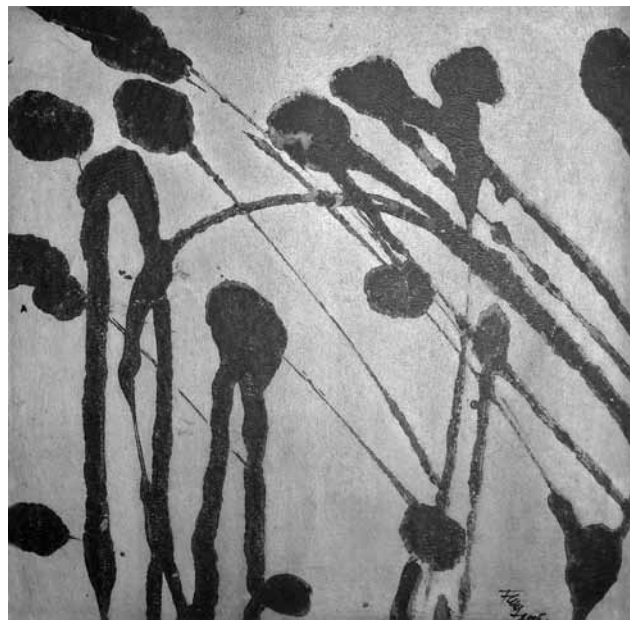
Feledy Gyula sztélái

Feledy Gyulát én nem mint festőt ismertem meg, hanem mint polgármestert, állatorvost és mindenekelőtt: mint házigazdát. Vagy tíz évvel ezelőtt volt szerencsém a vendégszeretetét élvezni, amikor Kötcsé fotográfusoknak adott otthont és munkalehetőséget egy jó héten át. Balla Demeterrel laktunk egy házrészben nála. Öreg Döme barátom egészen megrészegetett a hatalmas kifőzött fehér ló- és tehénkoponyák látványától, azokat fotózta feszt, és mivel kicsit később csatlakoztam a táborhoz, az én ágyamat is egy jókora lókoponyával jelölte ki. Pár nap alatt kiviláglott, hogy Gyula nem csak végtelenül kedves, készséges házigazda, aki föltétlen tekintélynek örvend a faluban, amelynek huszonegy éve polgármestere, de rendkívül értő, finom művészetkedvelő is. Ez a vonzalom nyilván családi hatások – nagybátyja, Feledy Gyula nagyszerű grafikus, festő – és belülről fakadó fogékonyság következtében alakult ki. Komoly kortárs képzőművészeti gyűjteményt fedeztem föl házában, és hamar nyilvánvalóvá vált az is, hogy otthonosan mozog a festők, művészek és mindenekelőtt persze: a művek között; a kultúrával, művészetekkel való kapcsolata bensőséges, szerves, lényéből fakadó.

Ez a kapcsolat néhány éve új szakaszába lépett. Gyula nemcsak értő lett, de alkotó is. Mégpedig – és ezt nem csak én állítom, hanem nálam komolyabb szaktekintélyek is – rögtön vérbeli, igaz, hiteles, professzionista művész. Ma már tudom, persze, hogy nem csak úgy gondolt egyet, és hatvanéves korában ukkmukkfukk nekiállt festeni; komoly

(Illusztrációkat nem a kiállítás monokróm képeiből, hanem Feledy Gyula más műveiből válogattunk.)

előtanulmányokat végzett, próbálkozott, spekulált éveken át előbb. Mint láthatjátok, nonfiguratív festészet az övé, monokróm festészetnek is hívják ezt, amelyben a szín, a felület játssza a főszerepet. Akrillfestékekkel dolgozik, ma már főként külön készített, kasírozott, különleges fakeretre feszített vászonra. Az első látásra egy színnel fedett négyzeteket mostanság páccal lekeni, amitől csillogó, márványszerű lesz a képek felülete; súlyosak lesznek képei, és ezt a súlyt csak növeli a vaskos, szélesedő

keret, melyre a festék ráfolyik. Gyula képei megkövülnek. És ezt a súlyos hatást növeli, hogy a látzólag egyszínű négyzeteken elmosódott fekete foltok vannak; ódon lesz, patinát, még nagyobb súlyt és mélységet kapnak ezzel Feledy Gyula kő-képei vagy kép-kövei. A művész száz-kétszáz éves képet festett nekünk tegnap, tegnapelőtt. Süt ezekből a képekből az idő, a múlt, kiérezhetjük belőle a szülőháza, a Felvidék derűjét és a szülő-hivatás, a szülői sors, a bányászkodás, a bánya mélységét és komolyságát.

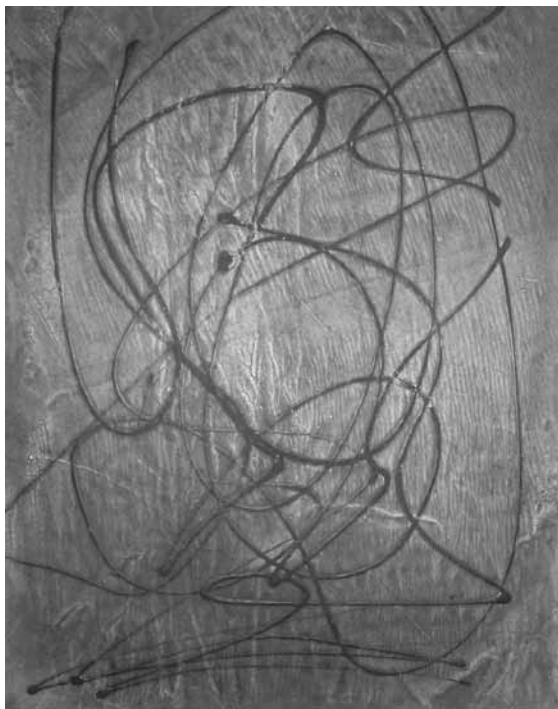
És ezt a súlyt és mélységet tovább növeli a tér, amelyben most a kőképek láthatók: ez a csodálatos, puritán és méltóságteljes templombelső, amelyben olybá tűnnek ezek a képek, mintha mindig is ott lettek volna, mintha a templom részei lennének eleve.

Különösen áll ez az oltár fölött lévő műre, amely olyan hatást kelt – már elnézést, hogy protestáns templomban ilyen mondog, de az evangélikusoknál inkább lehető ez talán –, mint egy becsukott, ódon, középkori oltár.

De szinte bármelyik képet el lehet képzelni otthonban is, könyvespolc mellett, dívány vagy füles fotel felett a falon; sejtelmesek, mégis megnyugtatók, titkuk van, de nem félelmetesek.

Egy teljes, színes, gazdag és a többiekét, minket is gazdagabbá tevő emberélet harmóniája sugárzik belőlük.

Bächer Iván

New York, 9/11

Reggel felhívott egy magyar rádióriporter. Szeptember 11-i történetet kért, történetet, amely megszólítja az otthoniakat is, hogy átérezhessék Amerika gyászát. Nem mondtam neki, hogy úgy érzem magam, mint egy híres ember újratemetésére tévedt idegen, és hogy kevesen hivatottak a másik gyászáról tudósítani. De azt igen, hogy a mai napig minden vendégségben, melybe az elmúlt három évben meghívást kaptam, szóba került a tíz évvel ezelőtti támadás. A válasz a kérdésre – „Te hol voltál azon a reggelen?” – még mindig csillapíthatatlan.

„A CNN felhőkarcolójából néztem végig, ahogy a második repülő belecsapódik a déli toronyba” – rázta meg magát a főnököm az archív felvételek láttán, melyeket beleszerkesztettem a videóba, amelyet a tornyok helyén tátongó seben épülő múzeumból készítettem a héten. Anélkül hadarta végig az élményt, hogy kértem volna rá, rám sem nézett közben. Ahány New York-i, annyiféle gyászmunka.

„Félnek a New York-iak? Készülnek a kerek évfordulóra időzített támadásra?” – kérdezte a riporternő, aki már átrágtta magát az extrém előkészületekről és elő-bombariadókról szóló tudósításokon. Éreztem, hogy hamisan cseng az evidens „igen”, nincs időm kifejteni a paradoxont: egy New York-i sosem fél, miközben tíz év óta folyamatosan várja, hogy újra megtámadják, védelmi előkészületet csak extrém módon tesz, és összerenzen, ha megüti a fülét egy alacsonyabban szálló repülőgép hangja.

A város tíz éve próbálja feldolgozni annak traumáját, hogy nem sebezhetetlen. Ezért magától értetődő, hogyha az elnök, a polgármester és a kormányzó egyhangúlag vészhelyzetet hirdet – mint ahogy ez a két hete érkező hurrikán esetében történt –, nyolc millió ember készül katonásan. Beleértve azt is, hogy a veszélyzőnák minden lakásának ajtaján önkéntesek zörgetnek be, hogy megbizonyosodjanak arról, hogy az ott lakók eleget tesznek az evakuálási rendeletnek.

Bloomberg polgármester üzenete most vasárnapra így szól: „Ha bezárkózol a házádba, mert félsz, akkor ők nyernek. Ha nem hagyod, hogy a másik úgy imádkozzon, ahogy kedve tartja, és azt mondja, amit akar, ha bármiféle emberi jogot megtagadsz egy embercsoporttól, akkor pontosan azt teszed, amit ők akarnak. Nem szabad így tennünk.”

Gyorsabban köszönt el a riporternő, mintsem megkérdezhettem volna a nevét, és megköszönhettem volna, hogy beszélgetésünk hét percében a helyére került bennem néhány dolog, amelyet az idegenből jöttek értetlenségével eddig képtelen voltam feldolgozni. Sajnáltam, hogy nem osztottam meg vele, hogyan változnak az érzéseim a város iránt. Továbbra is azt gondolom, New York túlnyomórészt egoisták lakta, a fanatizmusig túlértékelt luxus-nyomortelep. De holnap, 2011. szeptember 11-én, nem maradok otthon. Metróra fogok szállni. Félelem nélkül, büszkén, ahogy egy New York-i teszi.

Donáth Mirjam

(Az írás a 2001. szeptember 11-i New York-i terroristámadás 10. évfordulóján készült a Jött szembe című blog számára.)

V Í Z K E R E S Z T – B Ö J T I S T E N T I S Z T E L E T I R E N D

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Január 1., újév (vasárnap)

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Január 6., vízkereszt ünnepe (péntek)

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Január 8., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Január 15., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor ökumenikus istentisztelet,

közreműködik az Ozvena kórus

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor „Kultusz és kultúra a Pilisben élő szlovákok között” – Pintér-Jurkovicz Mária előadása

Január 22., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Iványi Gábor

Január 29., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Február 5., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Február 12., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Február 19., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Baranyi Ferenc költővel Fülöp Attila beszélget

Február 26., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Március 4., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Március 11., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Március 18., az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Sándy Gyula emlékezete – Zászkaliczky Zsuzsanna előadása a templomépítőről és Konok Tamás festőművész emlékezése a nagyapáról

Március 25., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Április 1., virágvasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján, valamint karácsony első és második napján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (a református templomban):

a hónap 2. és 4. vasárnapján,

valamint karácsony első napján 14.00 órákor

I-KONOK

2012. január 28-án, szombaton 17 órákor

Konok Tamás kiállítása

a békásmegyei evangélikus templomban

A kiállítást Jerger Krisztina rendezi

BIBLIAÓRÁK

Tanház

a Római levélről Donáth László vezetésével, az alkalmak hirdetés szerint

Gyermekcatekézis

Donáthné Muntag Ildikó vezetésével

minden vasárnap 10.00 órákor

Biblióra a szeretetházban

Donáth László vezetésével keddenként 14.30-kor

BIBLIODRÁMA

Bibliai álmok, látomások

Miként szólnak bele álmaink sorskönyvünkbe?

Megtapasztalhatod a bibliodrámban is. Nyitott bibliodráma-alkalmak nem csak gyülekezeti tagoknak

2012. január 21-én, február 11-én, március 3-án, május 5-én és június 2-án, szombaton 16 órától 19 óráig

Vezeti: Donáthné Muntag Ildikó és Falvay Dóra

Köszönjük gyülekezetünk áldozatkész híveinek és barátainak adományát, mindazt a jót, amelyet közösségünk hitéletéért, kulturális és szociális munkájáért tettek. Kérjük, segítsék szolgálatunkat továbbra is! A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség számlaszáma: 11703006-20013365

Szerzőink:

AGÁRDI PÉTER irodalomtörténész

BÄCHER IVÁN író, újságíró

CSEPREGI ZOLTÁN evangélikus lelkész, egyháztörténész

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

DONÁTH MIRJAM újságíró

FRANK JÁNOS (1925–2004) művészettörténész

GELLÉRT KIS GÁBOR újságíró

HAÁSZ ISTVÁN festőművész

HORVÁTH ATTILA jogtörténész

IVÁNYI GÁBOR metodista lelkész

KOCZOR ZOLTÁN mérnök, rendszerszervező

KOCZOR TAMÁS evangélikus lelkész

LUDASSY MÁRIA filozófus

MAJTÉNYI LÁSZLÓ jogtudós

MÁRTONFFY MARCELL irodalomtörténész, teológus

PAMER NÓRA (2004–2011) régész, építészettörténész

PAPP OSZKÁR (1925–2011) festőművész

VADÁSZI ERZSÉBET művészettörténész

VALACHI ANNA irodalomtörténész

VARGA GYÖNGYI evangélikus lelkész, teológus

VITÁNYI IVÁN szociológus, politikus

E számunkat törvénytábla-ábrázolásokkal és tóratekercsekkel illusztráltuk.

Az Iványi-interjú felvételeit Felicides Ildikó készítette (Lab4art Kft.).

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Telefon: 368-6118, mobil: 06-20-460-1345

E-mail: hethars@gmail.com

Honlap: www.evangelikusbekas.hu

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Folium Nyomda

Adományokat a Csillaghegyi Gyülekezet- és Templomépítő Alapítvány számlaszámára (11703006-20013365) várunk.